

2024

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fakhrı GULMAMMADOV



T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**GÜVENLİK STRATEJİLERİ BAĞLAMINDA ATATÜRK
DÖNEMİ TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fakhrı GULMAMMADOV

TARİH ANA BİLİM DALI

Ankara, 2024

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**GÜVENLİK STRATEJİLERİ BAĞLAMINDA ATATÜRK
DÖNEMİ TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fakhrı GULMAMMADOV

TARİH ANA BİLİM DALI

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Nuri SALIK

Ankara, 2024

ONAY SAYFASI

Fakhrı GULMAMMADOV tarafından hazırlanan “GÜVENLİK STRATEJİLERİ BAĞLAMINDA ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİ” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kabul / Red	Kurumu	İmza
Dr. Öğr. Üyesi Nuri SALIK	Kabul	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Prof. Dr. Kenan Olgun	Kabul	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Doç. Dr. Levent Ersin Orallı	Kabul	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 16/07/2024

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Muhammed Enes KALA

.....

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 01/07/2024

İmza

Fakhrı GULMAMMADOV



İTHAF



Değerli aileme....

TEŞEKKÜR

Öncelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin zorlu kuruluş mücadelesinde Akdeniz jeopolitiğini şekillendiren İtalya ile ilişkiler konusunda çetin mücadeleler vermiş diplomasi cephesinin isimsiz kahramanları olan Türk Dışışleri'nin iftihar ve gurur kaynağı şerefli Türk diplomatları'na teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimin ortaya çıkış sürecinde akademik bilgi birikimi, manevi desteği ve katkıları ile her zaman yanımda olan, Türk Dış Politikası'na farklı bir bakış açısı ile yanaşmamda sonsuz katkılar sağlayan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nuri SALIK'a teşekkür ederim.

Zorlu geçen araştırma döneminde manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Güvenlik Stratejileri Bağlamında Atatürk Dönemi Türkiye-İtalya İlişkileri

Bu tez Atatürk döneminde Türkiye-İtalya ilişkilerini güvenlik stratejileri bağlamında incelemektedir. Çalışmanın Türk dış politikasında İtalya konusu özelinde güvenlik araştırmalarında oluşan boşluğu doldurması hedeflenmektedir. Çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne kadar geçen süre zarfında, On İki Adalar üzerinde hakimiyeti bulunan İtalya'dan bu dönemde Türkiye ve bölgeye yönelik tehdit olup olmadığı, eğer varsa bu tehdidin hangi derecede olduğunu ve bu tehditlere karşı Cumhuriyetin yönetici kadrosunun Türk dış politikasında siyasi ve askerî anlamda nasıl bir güvenlik stratejisi uygulamaya çalıştığını ve bu stratejiler özelinde Atatürk dönemi Türk dış politikasında güvenlik stratejisinin ne olduğunu araştırmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda Cumhuriyetin yönetici kadrosu içerisinde İtalya tehdidine karşı hangi isimlerin ve kurumların ön plana çıktığı sorusuna cevap aranmaktadır. Tez çalışmasında konu ile ilgili kitap, bilimsel makale, Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, Türk Diplomatik Arşivi ve Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi'nden yararlanılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama-derleme ve yazılı doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmalar sonucunda On İki Adalar üzerinden Türkiye'nin Ege ve Akdeniz sahillerine karşı bir tehdit olduğu görülmüş, 1923-1928 arası ilişkiler karşılıklı güvensizlik ortamında şekillenmiş, 1928 yılında taraflar arasında imzalanan Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması ilişkilerde dönüm noktası teşkil etmiştir. 1928-1934 arası ilişkiler nisbeten daha olumlu gelişmiş, 1934 yılında Mussolini İtalya'nın geleceğinin Asya ve Afrika'da olduğunu söylemiş, bu durum Türkiye'yi oldukça rahatsız etmiş, ilişkiler tekrardan gerilmiştir. Türkiye İtalya tehdidine karşı Balkanlardaki anti-revizyonist ülkeler ile birlikte hareket etmiş, Balkan Antantı'nın kurulmasına öncülük etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalar Denizi, Atatürk, Dış Politika, Doğu Akdeniz, Güvenlik, İtalya-Türkiye.

ABSTRACT

Türkiye-Italy Relations Under Atatürk Within The Context of Security Strategies

This thesis analyses Turkish-Italian relations during Atatürk era in the context of security studies. The study aims to fill the gap in security studies on Turkish foreign policy towards Italy. The research investigates the issues of whether there were threats for Türkiye and the region posed by Italy, which had rule over the Dodecanese Islands; if there were, to what extent those threats were; how the rulers of the republic formulated security strategies towards such threats in the political-military sense; and what was, in the light of those threats, the security strategy of Turkish foreign policy, during the period between declaration of the Republic of Türkiye and death of Mustafa Kemal Atatürk. At the same time, it examines the question of which names and institutions within the government stood out against the Italian threat. For this study, books and scientific articles about the topic have been derived from Grand National Assembly of Türkiye Archives, the Republic Archives, the Turkish Diplomatic Archive, and the Military History Archives of the Ministry of National Defense. As qualitative research methods, literate review and document analysis methods have been used in this study.

The study shows that there has been a threat for the Aegean and Mediterranean coasts of Türkiye via the Dodecanese Islands; the relations between 1923-1928 have been formulated on the basis mutual mistrust; The Treaty of Neutrality, Conciliation, and Judicial Settlement has been a milestone in the relations. The affairs during 1928-1934 have been relatively favorable, Mussolini's 1934 statement that Italy's future lies on Asia and Africa have significantly bothered Türkiye, and the relations have been tied up again. Türkiye cooperated with anti-revisionist states in the Balkans against the Italian threat and lead the establishment of the Balkan Entente.

Keywords: Aegean Sea, Atatürk, Foreign Policy, Eastern Mediterranean, Security, Italy-Türkiye.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	i
BEYAN	ii
İTHAF	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: TRABLUSGARP SAVAŞINDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLANINA KADAR TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ	4
1.1. İtalya'nın Trablusgarp'ın İşgaline Hazırlanışı	4
1.2. Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Savaşı Akdeniz'e Yayması	10
1.3. Çanakkale'ye İtalyan Taarruzu	14
1.4. Trablusgarp Savaşından Sonra Oluşan Konjonktür	16
1.5. I. Dünya Savaşında Türk-İtalyan İlişkileri	18
1.6. Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri	21
1.6.1. Türk-İtalyan İlişkilerinde Carlo Sforza Etkisi	22
1.6.2. Anadolu'da İtalyan İşgalleri	26
1.6.3. Londra Konferansı	35
1.6.4. İtalyan Diplomat Cavaliere Tuoizzi'nin Ankara Ziyareti	40
1.6.5. Lozan Konferansında İtalya'nın Tutumu	42
İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLANINDAN BALKAN ANTANTI'NA KADAR TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİ (1923-1934)	45
2.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Genel Hatları ve İlkeleri	45
2.2. 1923-1928 Arası Türkiye-İtalya İlişkileri ve Karşılıklı Güvensizlik Ortamı	52
2.2.1. 1920'lerde İtalya'da Siyasi Durum: Faşizmin Yükselişi	52

2.2.2. Arkeolojik Kriz	54
2.2.3. 1924 Yılında Artan İtalyan Tehdidi ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejisi.....	56
2.2.3.1. İtalyan Tehdidine Karşı Savunma Teklifleri	62
2.2.4. Türkiye-İtalya Tarafsızlık Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması.....	66
2.3. 1928-1933 Arasında Türkiye-İtalya İlişkilerinde Normalleşme	72
2.3.1. Donanma Oluşturma Programında İtalya	75
2.3.2. İzci Kıyafeti Krizi	77
2.3.3. Yerleşim İzni Meselesi ve On İki Adalara İtalya Tahkimatı	78
2.3.4. Adaların Statüsü.....	81
2.3.5. İsmet İnönü'nün İtalya Ziyareti	82
2.3.6. İtalya ve Balkan Politikası	86
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BALKAN ANTANTINDAN ATATÜRK'ÜN VEFATINA KADAR TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİ (1934-1938)	90
3.1. Balkanlarda İtalyan Revizyonist Politikaları.....	90
3.2. Balkan Konferansları.....	93
3.3. Balkan Konferansları Sonrasında Türk-İtalya İlişkileri	99
3.4. İtalya'nın Dünya Ülkeleri ile İlişkisi.....	102
3.5. Türkiye ile İtalya Arasında Güvensizlik Ortamının Oluşması ve Balkan Antantının Resmen Kurulması	103
3.6. İtalya ve Kürt Meselesi	110
3.7. Akdenizde İtalya-İngiltere Rekabeti ve Türkiye'nin Tutumu.....	113
3.8. İtalya'nın Etiyopya İşgali ve Türkiye-İngiltere Yakınlaşması	115
3.9. Boğazlar Meselesi	119
3.10. Montrö Sonrası Türkiye'nin İtalya Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları	122
3.11. İtalya'nın Anti-Türk faaliyetleri.....	125
3.12. Akdeniz'de Korsan Denizaltı Saldırıları Türkiye'nin Önlemleri ve Nyon Antlaşması.....	127
3.13. İtalyan Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışı: Hava Savunmasına Verilen Önem..	131

SONUÇ.....	134
KAYNAKÇA	143
EKLER	156



KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATASE	: Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi
BCA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CTAD	: Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
İTC	: İttihat Terakki Cemiyeti
MC	: Milletler Cemiyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDA	: Türk Diplomatik Arşivi
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

20. yüzyılın başında Trablusgarp'ın işgaliyle birlikte Osmanlı Devleti'nin güvenliğine karşı emperyalist bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkan İtalya, dış politika yapıcılarının Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika stratejisinde İngiltere ve Fransa ile birlikte dikkate almak zorunda kaldıkları en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. İtalya'nın Avrupa arenasındaki yükselişi ve Akdeniz'deki yayılmacı politikaları Birinci Dünya Savaşı, Millî Mücadele ve Atatürk dönemlerinde de Türk karar alıcıların güvenlik stratejilerini oluştururken İtalya'yı dikkate almalarını elzem hale getirmiştir. Akademik literatüre bakıldığında, Türk dış politikasının şekillenmesinde bu denli önemli bir rol oynayan İtalya'ya yeterince ehemmiyet verilmediği ve Türkiye-İtalya ilişkilerinin özellikle güvenlik perspektifinden yeterince analiz edilmediği görülmektedir. Bu tez, Atatürk döneminde Türkiye-İtalya ilişkilerini güvenlik perspektifinden mercek altına almaktadır. Tezde, İtalya'da faşizmin iktidarda bulunduğu 1923-1938 tarihleri arasında Türkiye'ye karşı tehdit olup olmadığı, varsa bu tehdidin hangi boyutta olduğu, Atatürk başta olmak üzere Türk karar alıcıların bu tehdide karşı hem diplomatik hem de askeri olarak ne gibi güvenlik stratejileri oluşturdukları sorusuna cevap aranmıştır. Bu kapsamda Türkiye gerçekleştirdiği Harp Oyunları ile askeri olarak kendi eksik yanlarını tespit etmiş, bu dönemde Şükrü Kaya İtalyan tehdidine fazlasıyla dikkat çekmiştir. Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa savunmanın denizlerde başlatılması stratejisini savunmuştur. Toplu bir şekilde Anadolu'ya göç etmek isteyen İtalyan nüfusuna karşı vize konusunda katı davranılmış, İtalyan ve Yunanların ikametleri uzatılmamış, İtalyan diplomatik temsilcilikleri sıkı gözetim altına alınmıştır. Türkiye İtalya tehdidine karşı bölgedeki anti-revizyonist ülkeler ile Balkan Paktı'nı oluşturmuş, Yunanistan, Yugoslavya, Fransa ve İngiltere ile Akdeniz Antlaşmaları imzalamıştır. Türkiye hava savunmasını ön plana çıkarmış, ülkede havacılığın geliştirilmesi için politikalar oluşturulmuştur. Bu tez, ortaya koyduğu bulgularla Türkiye-İtalya ilişkilerinin ötesinde Atatürk dönemi Türk dış politikasının güvenlik stratejilerinin anlaşılmasına da katkı sağlamaktadır.

Türkiye-İtalya ilişkileri üzerine bugüne kadar yapılmış lisansüstü çalışmalarda genellikle döneme ait literatür taraması üzerinden konunun çalışıldığı görülmektedir. Bu tezin diğer çalışmalardan farkı Türk Diplomatik Arşivi, TBMM Arşivi, Cumhuriyet Arşivi ve Askeri Tarih Arşivi'nin kullanılmasıdır. Türk Diplomatik Arşivi konu ile ilgili kaynak zenginliği açısından sunduğu fırsatlarla çalışmada önemli yer tutmaktadır. Türk Diplomatik

Arşivi ilişkiler ile ilgili bilgi sağlamanın yanında konu ile ilgili diplomatların görüşlerini de yansıtması açısından son derece önem arz etmektedir. Bu tez, Türk Diplomatik Arşivi belgelerinden yoğun bir biçimde yararlanarak Atatürk döneminde Türkiye-İtalya ilişkilerine ışık tutmuştur. Tezde seksen yedi adet arşiv belgesi kullanılmıştır. Bu belgelerin ilk defa akademik bir çalışmada kullanılması tezin önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışma Atatürk dönemi Türkiye-İtalya ilişkilerine güvenlik perspektifinden yaklaşarak konuya farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Çalışma Atatürk dönemi Türkiye-İtalya ilişkileri ile ilgili mevcut literatürün güvenlik çerçevesini doldurmaktadır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama-derleme ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Türkiye-İtalya ilişkilerine ait dijital ve yazılı kaynaklar toplanıp değerlendirilmiş ve araştırma sorularına cevap aranmıştır. Literatür taraması gerçekleştirilerek yazılı kaynaklara ulaşılmış, dijital kaynaklardan İtalya ile ilgili arşiv belgelerinde güvenlik konusu ayırt edilmiş, daha sonra kronolojik sıralama ile metinde kullanılmıştır.

Türkiye-İtalya ilişkilerini güvenlik perspektifinden inceleyen çalışma Türkiye’de bulunan, dijital ve yazılı olarak erişilen kaynaklar üzerinden çalışılmıştır. Türk Diplomatik Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, Askeri Tarih Arşivine yer veren çalışmada İtalyan arşiv belgeleri kullanılmamıştır.

Çalışmanın giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı, literatüre sağlayacağı katkı, yöntemi ve sınırları anlatılmıştır.

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır, birinci bölümde Trablusgarp Savaşının altyapısının oluşturulması, İtalya’nın yumuşak güç stratejisi ile bölgeye yaptığı yatırımlar, Türk devlet adamlarının bu durum karşısında aldığı önlemler, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı dönemi ilişkiler ve son olarak Millî Mücadele dönemi Kont Carlo Sforza etkisi ile devam eden ilişkiler anlatılmıştır.

İkinci bölümde Atatürk dönemi Türk dış politikasının genel hatları, ilkeleri ve bu dönem de dış politika yapım mekanizmasının nasıl işlediği anlatılmıştır. 1923 yılı ile beraber İtalya’nın içerisinde bulunduğu siyasi ortam kısaca özetlenmiş, ortaya çıkan krizler anlatılmış, 1924 krizinde Türkiye’nin oluşturduğu güvenlik stratejisi aktarılmıştır. Ardından Türkiye-İtalya ilişkilerinin normalleşmesinde en önemli etkenlerden olan 1928 Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşmasına giden süreç incelenmiştir. Antlaşmadan sonra

ki süreçte izci kıyafeti krizi, İtalya'nın On İki Adalara yaptığı askeri tahkimat ve İsmet İnönü'nün İtalya ziyaretine temas edilmiştir.

Son bölümde İtalya'nın Balkanlarda oluşturmaya çalıştığı revizyonist ortam ve bu politikalara karşı Türk diplomasisinin savunma mekanizması olarak Balkan Antantı'nı geliştirmesi, İtalya'nın yayılmacı emeller ile Orta Doğu, Akdeniz ve Afrikadaki politikaları anlatılmış, İtalya tehdidine karşı Türkiye-İngiltere yakınlaşması, Nyon Antlaşması ve hava savunmasına verilen önemin altı çizilmiştir.



BİRİNCİ BÖLÜM

TRABLUSGARP SAVAŞINDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLANINA KADAR TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ

1.1. İtalya'nın Trablusgarp'ın İşgaline Hazırlanışı

19. Yüzyılın ortalarına doğru İtalya ve Almanya'nın siyasi birliğini sağlaması Avrupa güç dengesinde yeni bir perde açmış, Avrupa siyaset dengesinin yanında Akdeniz, Afrika ve tüm dünyaya etki edecek siyasi, askeri, ekonomik sonuçların başlangıcı olmuştur. Bu iki devletin kısaca jeopolitik analizini yapacak olursak Almanya doğuda, batıda ve güneyde güçlü devletler ile komşu bulunmakta, kuzey bölgesi ise coğrafi koşulları ve kaynakları itibarı ile bu dönemde Almanyanın yayılması için elverişli bölge olarak görülmemiştir.

İtalya'ya bakacak olursak ise İtalya'nın bu dönemde Almanya'dan jeopolitik olarak daha şanslı olduğunu görebiliriz. Şöyle ki, İtalya güneyinden Afrikaya ulaşarak sömürgecilik faaliyetlerine katılabilir, Balkan coğrafyası üzerinden de uzun yıllardır devam eden Osmanlı topraklarının paylaşımı konusunda ortak olabilirdi. Nitekim İtalya bu jeopolitik avantajını kullanarak 20. yüzyılın başlangıcından itibaren Kuzey Afrika bölgesinde girişeceği sömürgecilik faaliyetleri için altyapı hazırlamaya ve kamuoyu oluşturmağa başlamıştır.

Ne var ki İtalya siyasi birliğini tamamlamadan çok önce Orta ve Güney Afrika'nın büyük bölümü, Kuzey ve Güney Amerika, Avustralya ve Asya'nın belli bir kısmı İngiltere, Fransa gibi devletler tarafından sömürülmüştü. Bu nedenle İtalya'nın kendine hedef olarak seçebileceği yerler sınırlıydı. Sömürülmesi en mâkul yer ise, “hasta adam” olarak tabir edilen Osmanlı Devleti'nin elindeki Afrika'nın kuzey bölgesiydi. Bölgenin yer altı ve yer üstü zenginlikleri, büyük devlet olma iddiasındaki İtalya'nın iştahını kabartıyordu.¹

Bu sırada İtalya Başbakanı Giovanni Giolitti, basın aracılığıyla İtalyan kamuoyunu Trablusgarp'ı işgal konusunda hazırlıyordu. Fakat İttihat Terakki Cemiyeti (İTC)'nin yönetimde etkili olmaya başlaması üzerine İtalya'nın ümitleri de suya düşmüş görünüyordu. İtalya bu tarihe gelinceye kadar Banco di Roma eliyle birtakım yararlar elde etmişti. Ancak

¹Mevlüt Çelebi, “Uşi Antlaşması'ndan Sonra İtalya'nın Türkiye Siyaseti” (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, Mayıs 16-18, 2011, TTK Yayınevi, 2013, s.103).

1908 Devrimi İtalyanların işlerinin değişmesine yol açmıştı. İttihat ve Terakki yönetimi İtalya'ya Trablusgarp yerine Irak'ta ayrıcalıklar vermeyi önermişti.²

İtalya milliyetçileri işgal için bir Roma tezi üretip bu tezi basında işleyerek hükümeti ve halkı etkisi altına almaya gayret ediyordu. İtalyan milliyetçilerine göre İtalya devleti, şanlı Roma'nın mirasçısı olmak istiyorsa tıpkı Roma'nın yaptığını yapmalı, geri kalmış halkları medenileştirmeli, beyaz adamın sorumluluğunu yerine getirmeliydi. İtalyan milliyetçiliğinin önde gelen savunucularından olan Enrico Corradini ise yazdığı bir yazıda; *"ulusumuz genç, sağlıklı, güçlü ve hareketli; Osmanlı İmparatorluğu gibi çöküşte olan bir imparatorluğun tam tersi. İlahi adaletin emirlerinde bu imparatorluğun yıkılacağı yazılmışa benziyor ve onlara son ölümcül darbeleri vuranların da bizler olacak olması bence çok iyi"* dedikten sonra Ain Zara'da Roma dönemine ait mozaiklerin keşfedilmesiyle *"çölün kumları altında çıkan bu mozaikler bize bırakılan miras mektubudur. Onlar burada çarpıştılar ve galip geldiler, atalarımızın izlerini yeniden bulmaktayız. On altı yüzyıldır sekteye uğramış hayat yoluna kaldığımız yerden devam ediyoruz"* diyerek tarihsel bağları Trablusgarp'ın işgaline gerekçe olarak üretiyordu.³

İtalyanlar, 1910'dan itibaren Trablusgarp'taki tüm işlerde aktif rol almaya başlamışlardı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, bölgede İtalyanlara karşı birtakım önlemler aldı. İtalyanlara bölgede toprak satışında zorluk çıkarılması, İtalyanlara toprak satan yerlilerin cezalandırılması gibi faaliyetler söz konusu önlemlerden bazılarıydı.⁴

Osmanlı'nın Afrika toprakları yanında Balkan topraklarında da genişleme hedefi olan İtalya, bölgedeki rakibi Avusturyanın Balkanlardaki faaliyet ve kazançlarından rahatsızdı. İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yer aldığı Üçlü İttifak Avusturya'nın yararına çalışıyor gibiydi. Kaldı ki, İtalya'nın Trieste ve Trentino gibi Avusturya bölgelerine karşı hak iddiaları da bulunmaktaydı. Kısacası İtalya, sömürgecilik konusunda Üçlü İttifak'a değil, onun dışındaki devletlere dayanma gereğini duydu. Bunun içindir ki, Akdeniz'in birinci derecedeki sömürgeci devleti olan Fransa ile 1900 ve 1902 de yaptığı antlaşmalarla, Fransa'nın Fas'a yerleşmesine karşılık, kendisinin de Trablusgarp'ı almasını Fransa'ya

²Mete Şengül, "Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetler". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 8 (1998), s. 262.

³Burak Altunsoy, "İtalya'nın Trablusgarp'a Nüfuzu ve Trablusgarp Savaşı'nın Başlamasında İtalya Basınının Etkisi", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 52 (2022), s. 42.

⁴Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, C: II., Kısım: I.*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.70-75.

kabul ettirdi. İtalya'nın attığı bu iki adım, kendisini Üçlü İttifak'tan uzaklaştırmaya başlayan ilk adımlar oldu.⁵

İtalya, bu yüzyılın son çeyreğinden itibaren zirve noktasını Racconigi Antlaşması'nın oluşturduğu bazı diplomatik manevralara ve girişimlere yönelmişti. Rus Çarı II. Nikola ile İtalya Kralı III. Vittorio Emmanuel arasında 1909 Ekim ayında Torino yakınlarındaki Racconigi Şatosu'nda imzalanan bu antlaşmaya göre; İtalya, Rusya'nın Boğazlardaki; Rusya ise İtalya'nın Trablusgarp ve Cyrénaigue'deki (Sireneyka) menfaatlerine olumlu bakacaklardı. Ayrıca İtalya, Balkanlar'da statükonun bozulması halinde Rusya'nın desteklediği Balkan devletlerinin Makedonya'yı paylaşmalarını kabul etmişti. Bu antlaşma ile İtalya, Trablusgarp'ın geleceğine yönelik Fransa'dan sonra Rusya ile uzlaşmış olmaktaydı.⁶

Dolayısıyla İtalya'nın hedefinde olan Trablusgarp için İngiltere, Rusya, Fransa ve Almanya ile yürüttüğü ikili görüşmeler ve yaptığı diplomatik hazırlıklar 1910 yılına gelindiğinde tamamlanmış, ancak İtalya Trablusgarp'a yerleşmek için bir süre daha beklemeyi uygun görmüştü.⁷

İtalyanlar başta deniz ticareti olmak üzere Trablusgarp'ın işgalinin altyapısını hazırlamaya başlamış, özellikle bankacılık sektörü, okullar, hastaneler ve diğer alanlarda etkilerini hissettirerek bölge üzerinde yumuşak güç oluşturmaya başlamıştır.

1905 yılında Trablusgarp limanına 326.570 ton yük getiren 730 gemiden 166'sı İtalyan bandıralı olup 182.681 ton yük taşımışlardır. Aynı yılda 329.368 tonluk mal ile limandan ayrılan 736 geminin 167'si İtalyanlara aitti ve 182.852 ton malla yüklüydüler. Bu suretle Trablusgarp limanından yapılan ticarete İtalyanlar, ilk sırada yer alarak Fransa'dan iki ve İngiltere'den dört kat daha fazla yük taşıyarak onları geride bırakmakta idi. Nitekim İtalyanların Trablusgarp limanındaki faaliyetlerini yakından takip eden ve bu gelişmenin halk üzerinde yaratacağı olumsuz etkiden çekinen Osmanlı idarecileri, bazı tedbirlere başvurdular. Bu yöneticilerden biri, eğer Trablusgarp limanı yabancı şirket veya devlete

⁵ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 630

⁶ Eminalp Malkoç, "İtalyanların Trablusgarp Savaşı Sırasında Oniki Ada'yı İşgallerinin Türk Basınındaki Yankısı: İkdam ve Şehbal Örnekler", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Cilt 16, Sayı 31 (2020), s.83-84.

⁷ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, İstanbul: DER Yayınları, 2015, s. 531.

verilecek olursa bunun İtalya, İngiltere ve Fransa dışından seçilmesi yolunda İstanbul'u uyardı.⁸

Trablusgarp ve İstanbul'daki bazı yöneticiler İtalya'yı askerî bir işgal teşebbüsünün masraflarından kurtarmak ve bölgeye İtalya'nın girişini kolaylaştırmak amacıyla Banco di Roma'nın açıldığını belirterek sert bir şekilde buna karşı çıkmışlardır. Banco di Roma ile ilgili bir diğer husus da günümüzde cereyan eden savaşların iç yüzleri ile benzerlik göstermektedir. Banka'nın üst düzey yöneticileri arasında o dönem İtalya Dışişleri Bakanı Tommaso Tittoni'nin kardeşi, siyasetçi, üst düzey bürokratlar ve kiliseye mensup din adamları bulunmakta ve bu kişiler Trablusgarp'ı İtalya için vazgeçilmez bir sömürge alanı olarak gösterip hem siyasî hem dinî hem de ekonomik açıdan kâr elde etme gayreti göstermektedirler. Trablusgarp Savaşı boyunca İtalyan ordusu için açılan ihalelerin hepsini sadece Banco di Roma kazanmıştır. Yani savaşı çıkartanlar ile savaşın nimetlerinden yararlananlar aynı kişiler olmuşlardır.⁹

Banco di Roma, kısa süre içerisinde İtalyan nüfuzunun Trablusgarp'ta yayılmasında o denli etkili olmuştu ki hem işgal yanlısı İtalyan basını finanse ederek işgale altyapı oluşturmuş hem de bölgedeki faaliyetlerinin engellendiği şâyiasını yayarak Trablusgarp Valisi İbrahim Paşa'nın görevinden alınmasını sağlayacak kadar diplomatik alanda güçlenmiştir.¹⁰

Hem Vatikan hem de İtalyan Merkez Bankası tarafından fonlanan ve desteklenen Banco di Roma, Trablusgarp Vilayeti'nde, özellikle de gayrimenkul alanında yoğun yatırımlara başlamıştı. Hükûmet tarafından desteklenen ve Banco di Roma tarafından finanse edilen bir İtalyan denizcilik şirketi İtalya ve Libya limanları arasında vapur hizmeti verdi. İtalyan eğitimciler bölgede okullar açtı. Dolayısıyla, çoğu çifte vatandaşlık verilen Libya Yahudilerinden müteşekkil sadece 1.000 kadar vatandaşı olsa da, İtalya gittikçe artan bir şekilde Osmanlı vilayetine özel hakları olan bir bölgeymiş gibi davranıyordu.¹¹

⁸ Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarp'daki Faaliyetleri", *Belleten*, Cilt 51, Sayı 200 (1987), s. 831.

⁹ Hasan Tevfik Güzel, "'Hasta Adam' Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı", *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1 (2017), s.92.

¹⁰ Giovanni Giolitti, *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, Hazırlayan: Tahsin Yıldırım, İstanbul: DBY Yayınları, 2012, s. 32.

¹¹ Benjamin C. Fortna, *Kuşçubaşı Eşref: Efsane Teşkilat-ı Mahsusa Subayının Hayatı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2018, s. 93-94.

Bölgeye nüfuzun bir diğer adımı İtalyan okulları açma faaliyetleriydi. Trablusgarp'ta İtalya'nın eğitim ve okullaşma faaliyetleri 1876'dan itibaren başladı. Zamanla bu faaliyetler artış gösterdi ve bu artış gözle görülür şekilde İtalyan etkisini Trablusgarp'ta güçlendirdi. Türk matbûatının önemli gazetelerinden biri olan Tanin'de çıkan bir yazıda; Fransa'nın Trablusgarp'taki Fransisken rahiplerini himaye etmekten vazgeçmesinin İtalya'yı çok mutlu ettiği ve Fransa gibi tehlikeli bir rakibin bölgedeki etkinliğinin azalmasıyla kendi nüfuzlarını ve eğitim faaliyetlerini artırabileceklerini düşünmeye başladıkları yazıldıktan sonra zaten İtalya'nın Trablusgarp'ta hâlihazırda dört mektebinin bulunduğu söyleniyordu. Bu mektepler ve özellikleri şöyleydi:

1. Ticaret Mektebi: Senelik 25 bin frank masrafı var.
2. Zükur-1 (Erkek) İbtidâiye Mektebi: Senelik 25 bin frank masrafı var.
3. İnas-1 (Kız) İbtidâiye Mektebi: Senelik 13 bin frank masrafı var.
4. Çocuk Bahçesi: Senelik 6 bin frank masrafı var.

Tanin'deki yazının devamında; “bunların dışında mekteplere ait bir hastane vardır ki bunun masrafı da 3.500 frank tutuyor. Diğer masrafları da eklersek İtalya Trablusgarp için yüz bin frank masraf yapmış oluyordu.”¹²

Dönemin Trablusgarp Valisi Recep Paşa'nın Banco di Roma yöneticileri ile emlak satın alanların kişiliklerini ve faaliyetlerini yakından takip etmesi, onun meselenin önemini anladığını ortaya koyar niteliktedir. Merkezi hükümete yazdığı raporlarla, Bâb-ı Âlî'yi aydınlatdığı gibi, hükümet üzerinde de tesirli olduğu muhakkaktır. 16 Haziran 1908'de kendisine gönderilen yazıda İtalyan tehdidi belirtilmiş ve buna karşı alınacak önlemler sıralanmıştır. Raporda şahıslar, bankalar adına büyük araziler, önemli noktalar, mektepler, hastaneler, bankalar, postaneler açmak, onları işletmek ve İtalya'nın nüfuzunu tesise çalışmak gayesinin olduğunu, buna karşılık ise çocukların ecnebi okullarına gönderilmemesi, halkın İtalyan hastanelerinde tedavilerine mahal bırakılmaması, yabancılara karşı ihtiyatlı davranılması, emlak ve arazilerini Osmanlılar dışındakilere satarak veya rehine vererek borçlanmamalarına ihtimam olunması hususları dikkati çekmektedir.¹³

¹² Altunsoy, *a.g.m.*, s. 36, 37.

¹³ Mert, *a.g.m.*, s. 841, 842.

Osmanlı Devleti İtalyan tehdidine karşı diplomasi cephesinde özellikle II. Abdülhamid döneminde Sadrazam Said Paşa aracılığı ile denge politikası çevresinde Akdeniz ve Kuzey Afrika politikasında bu dönemde büyük devletlerden olan Fransa ile bir ittifak zemini oluşturmaya çalışmıştır. Bu ittifakın tesis edilebilmesi için Fransa'nın şartları, Cezayir ve Tunus halkının Fransa'nın koruması altına girmeleri ve Tunus parasının Osmanlı memleketlerinde geçerli olması şeklindeydi. Osmanlı tarafı bu ağır şartları kabul etmeyince bu ittifaktan vazgeçildi. Trablusgarp savunması için Said Paşa'nın görüşleri şu şekilde idi: *“Trablusgarp'ın İtalya'ya karşı savunulması için savaş halinde Trablusgarp'a gönderilecek askerin, donanmanın himayesi altında gitmesi gereklidir. Deniz kuvvetlerimizin bugün ne durumda olduğu herkesçe bilindiğinden Trablusgarp sularına donanma göndermeye kudretimizin yetmediğini anlatmaya değmez. Tersanede taşıt gemilerin bulunmadığından barış vaktinde yahut savaşın çıkmasından önce oraya asker gönderilmesi de mümkün olmayacaktır. Dolayısı ile Trablusgarp'ın Osmanlı memleketleri arasında kalıp kalmaması devletlerarası genel politikasında ileride meydana gelecek değişikliğe bağlıdır.”*¹⁴

23 Eylül 1911 tarihinde, İtalyanlar Bâbüâli'ye nota verirler; bu notada denilmektedir ki, Trablusgarp (Libya) medeniyetten pek uzak kalmıştır; Osmanlılar buralardaki yabancılara iyi davranmamaktadır, bu sebeplerle İtalya Devleti, Trablusgarp'ı işgal edecektir; oradaki Osmanlı askerlerinin karşı koymaması için talimat verilirse iyi olur. Osmanlı hariciyesi İtalyanlara birtakım iktisadî imtiyazlar vererek işi geçiştirmeyi düşünürken, 29 Eylül 1911'de İtalyanların savaş ilanı notası geldi. Trablus sahillerini kuşatan İtalyan donanması şehrin teslimini ister ve ardından 3 Ekim 1911'de bombardımana başlar. 5 Ekim'de çıkarma yaparak boş kalmış olan Hamidiye tabyalarını tutarlar. 6 Ekim günü İtalyanlar Trablus şehrini işgal ederler. Trablus şehri üç yüz altmış yıl sonra yabancılar tarafından işgal edilmiş olur. Aynı günlerde İtalyan kuvvetleri Tobruk ve Derne'ye girerler. 20 Ekim'de Bingazi işgal edilir. Bu şehirlerin hiçbirisi teslim olmamış; sahilde oluşları sebebiyle İtalyan donanmasının ağır bombardımanlarına hedef olmuşlardır. Trablus vali vekili miralay Neşet Bey, komutasındaki üç bin kadar Türk askerini geri çekerek, kırk kilometre kadar içerideki Aziziye kasabasında karargâh kurar ve yerli gönüllülerin de katılmasıyla bir savunma hattı oluşturur.¹⁵

¹⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 262, 263.

¹⁵ Nevzat Kösoğlu, *Şehit Enver Paşa*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013, s. 107.

Diğer taraftan Osmanlı cephesine baktığımızda Trablusgarp'ta hükümet bir tümen kadar asker bulundururdu. Fakat 1910'da alevlenen Yemen isyanını bastırmak için bu askerlerin hemen hepsi Trablusgarp'tan çekilmiştir. Trablusgarp'ta ancak jandarma vazifesini görecektir kadar asker bırakılır. Fazla olarak aslında modası geçmiş olmakla beraber, depolarda bulunan ve icabında milis kuvvetleri tarafından kullanılacak silâhlar da, yenileştirilecekleri kaydı ile İstanbul'a alınır. Böylece Trablus fiilen boşaltılır. Ve bütün bunlar, tabîî İtalyanların gözleri önünde cereyan eder. Trablus'u bu boşaltma ve âdetâ terketme hareketleri üzerinde, çeşitli eserlerde verilen bilgiler birbirlerini tamamlarlar. Nihayet vali ve kumandan da alınınca beklenen vakit gelir. İtalya artık bu fırsatı kaçırmak istemez.¹⁶

1.2. Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Savaşı Akdeniz'e Yayıması

II. Meşrutiyetin ardından toplum içinde ve Osmanlı siyasi hayatında güç merkezlerinden olan İttihat Terakki Cemiyeti Merkez Komitesi'nin toplantısında Berlin'deki askeri ataşelik görevinden yeni gelen ve daha üç yıl önce Hürriyet Kahramanı olarak ilan edilen Enver Bey'in önerileri benimsendi. Buna göre komite hükümete Trablusgarp'ta çete muharebeleriyle İtalyanları durdurma planını götürecekti. Hazırlanan plan gereğince düşman iç bölgelere çekilmeye çalışılacak, sonra da üstlerinden kopan bu birlikler, gece baskınlarıyla ortadan kaldırılacaktı.¹⁷

Osmanlı Devletinin bölgede İtalyanlara karşı geliştirdiği bir diğer strateji ise Kuzey Afrika, Sahra bölgesinde büyük nüfuza sahip ve uzun yıllardır iyi ilişkiler içerisinde bulunan Senusiler ile ittifak içerisinde direniş oluşturmak olmuştur. İtalyan saldırısı üzerine Seyid Ahmed Senusi Küfra'da bütün zaviye şeyhlerini toplayarak cihat ilan etti.¹⁸

Osmanlı Devleti Senusilerin direnişine destek vermek ve direniş hareketlerini organize etmek için bölgeye gönüllü subaylardan oluşan birlikler gönderdi. Bu askerler, Mısır ve Tunus üzerinden bölgeye intikal etti. Enver Bey'in komutasındaki ilk grup Osmanlı subayı 1911 yılının sonuna doğru Bingazi'ye ulaştı. Mustafa Kemal, Fethi Okyar gibi önemli isimlerin yer aldığı bu subaylar yerli halktan kuvvetler toplayarak eğitti. Osmanlı

¹⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa Cilt 2: Makedonya'dan Ortaasya'ya 1908-1914*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986, s. 219.

¹⁷ Orhan Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Türk Subayları*, Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, 1979, s.23

¹⁸ Mustafa Çabuk, "Senusilik ve İşgalcilere Karşı Kuzey Afrika'da Osmanlı-Senusi İş Birliği", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19 Sayı: 1 (2019), s. 242.

Meclisinden üç mebus Trablus'tan Ferhad Bey, Trablus'un güneyindeki Cebel-i Nafrusa'dan Süleyman el-Baruni ve Bingazi'den Ömer Mansur Paşa yerel halkı işgale karşı organize etmekle sorumluydu. Süleyman Bey, ilk defa geniş çapta Bedevi gönüllüleri topladı.¹⁹

Deniz Kuvvetlerinin içinde bulunduğu durumdan dolayı düşmanı kıyılarına yaklaştırmadan deniz savaşları ile durdurma ihtimali olmayan Osmanlı Devleti mecburen kara savaşlarına hazırlanma durumunda kalmıştır.

Enver Bey ve arkadaşları Trablusgarp'ta olağanüstü bir çalışma ve gayret göstermişler, hiç yoktan bir direnme gücü meydana getirmişlerdi. Gönüllü Türk subaylarının katılımından sonra Trablusgarp savunması üç ana bölgeye bölünmüş oluyordu. Bunlar:

1. Trablusgarp komutanlığı: Komutanı, Kurmay Albay Neşet
2. Bingazi Komutanlığı: Komutanı, Kurmay Albay Binbaşı Enver
3. Derne Komutanlığı: Komutanı, Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal.²⁰

Türk subaylarının bölgeye giderek yerli halkı İtalyan işgaline karşı hazırlaması ve gerilla savaş teknikleri ile savunma savaşını başarılı bir şekilde icrâ etmeleri ile bölgedeki İtalyan birliklerine karşı zorluk çıkarmaları, İtalyanların sadece kıyı bölgelerinde hakimiyet kurmaları, İtalyan kamuoyu ve devlet yöneticilerini rahatsız etmekteydi. Özellikle savaşın uzaması İtalyan ekonomisi üzerinde ciddi negatif etkiler yaratmaktaydı.²¹

Tüm bu olumsuzlukları kırmak, toplumun, ordunun moralini tekrar kazanmak, Osmanlı kamuoyunu etkilemek, en önemlisi hâkim dünyanın büyük devletlerini Osmanlı'nın barış yapması konusunda ikna etmek için İtalya savaşı Doğu Akdeniz'e yayma stratejisini geliştirmiş, Anadolu jeopolitiğinin en zayıf noktasını teşkil eden boğazlar üzerine harekatını genişletmiştir. Geniş bir yarımada olan Anadolu donanmanın etkisizliğinde açık hedef haline gelmiştir. Aynı zamanda Anadolu ile birlikte Levant bölgesi üzerine de tehdit oluşturmuştur.

Osmanlı yöneticilerinin yaptığı değerlendirmeler sonucu dış temsilcilikler ile de görüşülerek, İtalya'nın Akdeniz'deki Adalar, Selanik, İzmir, Beyrut Limanı ve Çanakkale

¹⁹ Philip Stoddard, *Teşkilât-ı Mahsusa*, İstanbul: Arma Yayınları, 2003, s.81.

²⁰ Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 283.

²¹ a.g.e. s. 94.

Boğazı'na saldırılabileceği ihtimali ortaya çıkmıştır. Ancak Selanik Limanına karşı girişilecek bir saldırı, İtalya'nın savaşı Balkanlara yaymayacağına dair taahhütlerine ters düşeceğini ve Avusturya'nın muhalefetiyle karşılaşacağını düşünen Said Paşa, kabinesi böyle bir saldırı ihtimalini oldukça zayıf görmüştür. Ayrıca hükümet İzmir bombardımanına, bu şehirde büyük ticari çıkarları olan İngiltere'nin razı olmayacağı, Beyrut'taki Fransız çıkarları nedeniyle de İtalya'nın buraya saldırmayacağı görüşündeydi.²²

İtalyanların saldırı ihtimaline karşı Bâbıâli'nin aldığı tedbirlerin başında boğazları uluslararası deniz trafiğine kapatma tehdidinde bulunması ve savunma tedbirleri almaya başlaması Rusya'yı harekete geçirdi. Rusya'nın İstanbul büyükelçisi Çarikof, 27 Kasım 1911'de Hariciye Nazırı Asım Bey'e bir muhtıra verdi. Bu muhtırada Rusya'nın 1911 tarihli antlaşmayla Anadolu'da kendisine tanınan imtiyazlardan vazgeçeceği, Bağdat demiryolunun yapımı için gereken sermayenin bulunmasına engel olmaya çalışmayacağı, Anadolu demiryollarının Samsun-Sivas-Harpur-Diyarbakır-Musul hattının doğusundaki kısmının geliştirilmesi ve iki ülke demiryollarının birleştirilmesinin yapılacak bir anlaşmayla gerçekleştirilmek istendiği açıklandıktan sonra Rus Hükümeti'nin İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının mevcut statüsünü korumak için Osmanlı Hükümetine yardımda bulunabileceği ve Boğazlardan Rus savaş gemilerinin geçişine izin verilmesini istemekteydi.²³ Boğazların Osmanlı-Rusya ilişkileri ve Karadeniz politikasında Rusya için stratejik önemini, aynı zamanda Rusya için hayati öneme sahip lojistik trafiğin boğazları kontrol eden tarafın elini güçlendirmekte olduğu görülmektedir.

Türk boğazlarının Rusya ekonomisi için önemi, Sergey Sazonov'un Dışişleri Bakanlığı görevini üstlendiği döneme, başka bir deyişle dışişleri bakanı olduğu 1910 yılına kadar, Güney Rusya'da petrol, manganez ve kömür üretimindeki yükselmeye beraber daha da artmıştı. 1906-1913 yılları arasında Rusya'nın güney limanlarından yaptığı ticaretin toplam uluslararası ticaret hacmindeki payı da %26,1 olarak gerçekleşmişti. Karadeniz limanları daha çok Rusya'nın yaptığı ihracat için kullanılmaktaydı. İhracattan elde edilen gelirler de Rusya için son derece önemli olan teknolojik ürünlerin ithalinde harcanmaktaydı.

²² Ömer Osman Umar, "Trablusgarp Savaşı Sırasında İtalya'nın Beyrut'u Bombardımanı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 17 (2001), s. 729.

²³ İsrail Kurtcephe, "İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazını Geçme Teşebbüsleri", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 1 (1990), s. 302-303.

Bu durum, Akdeniz'e çıkışı sağlayan hayati bağın, yani boğazların önemini daha da artırmıştı.²⁴

İngiltere tarafına baktığımızda ise İngiliz gemi sahiplerinin mali kayıplarının yüksek oranlara ulaştığı anlaşılmıştır. Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, 30 Nisan 1912'de Lowther'e gönderdiği telgrafta, 6 milyon pound değerinde 1 milyon ton yükü olan çoğu İngiliz bandıralı 150 ticaret gemisinin durdurulduğunu, İngiliz gemi sahiplerinin şimdiye kadar 100 bin pound kaybettiklerini ve bir günlük gecikmenin verdiği zararın 9 bin pound olduğunu bildirmiştir.²⁵

Savaşın, kara ve deniz ulaşımındaki güvenliği tehdit etmesi, Trablusgarp Savaşı boyunca Boğazların bir süre mayınlı kalması İngiltere ve Rusya arasındaki tahıl ticaretini engelleyince, bu iki ülke Osmanlı Devleti'ne tepki göstermişlerdir.²⁶

Osmanlı Hükümeti, Avrupa başkentlerinde bulunan elçilerine büyük devletlerin boğazların kapatılması hakkında düşüncelerini öğrenme talimatı verdi. Elçilerden gelen telgraflarda bu devletlerin, Boğazların kapatılmasının ticaretlerine zarar vereceğini öne sürerek sebepsiz yere böyle bir yola başvurulmamasını istedikleri bildirilmekteydi. Bunun üzerine, Bâb-ı Âli, İtalyan donanmasının saldırısı halinde başkent İstanbul ve civarını korumak için Boğazları kapatma ve bunu zorunlu bir tedbir olarak büyük devletlere duyurma kararı almıştır.²⁷

Tüm bunlar devam ederken İtalya Osmanlı üzerinde bir baskı oluşturmak amacıyla, iki İtalyan harp gemisinden oluşan birlik 19 Kasım 1911 sabahı Akabe Körfezi'ni, 30 Kasım 1911'de Assab'tan Muha'ya gelen İtalyan savaş gemileri de Muha Limanı'nı bombaladı. 1912 yılının başında ise yirmi sekiz gemiden oluşan bir filo ile 24 Şubat 1912'de Beyrut Limanı'nı bombaladı. Aynı zamanda İtalyan Donanması Ankara torpidosu ile Avnillah korvetini de batırmıştır.²⁸

²⁴ Nuri Karakaş, "Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanması'nın Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 6, Sayı 12 (2013), s. 101.

²⁵ *a.g.m.*, s. 101.

²⁶ Mehmet Temel, "Trablusgarp Savaşında Osmanlı Devleti ve İtalya Tarafından Savaş Kaçağı İlan Edilen Maddeler ve Denizlerde Karşılıklı El Koymalar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1 (2005), s.204.

²⁷ Kurtcepe, *a.g.m.*, s. 303.

²⁸ Barış Borlat, "Osmanlı-İtalyan Harbi'nde (1911-1912) Çanakkale'ye Asker İhracına Karşı Alınan Savunma Tedbirleri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:10 Sayı: 32 (2022), s.276.

İtalya'nın Beyrut'u bombalamasından hemen sonra Almanya'dan getirilen mayınlarla Boğazlar bir saldırı ihtimaline karşı mayınlandı. Yalnız ticaret gemilerinin geçmesi için mayınsız geçit bırakıldı. Yabancı devletlere ait ticaret gemileri bir Türk römorkörünün kılavuzluğunda Çanakkale Boğazı'nı geçiyorlardı. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, İtalyan donanmasının hareketini haber alır almaz mayınların yeniden gözden geçirilmesi ve sivil deniz trafiğinin aksatılmadan yürütülmesi için Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na emir verdi.²⁹

1.3. Çanakkale'ye İtalyan Taarruzu

İtalyan donanmasının Çanakkale üzerine gerçekleştireceği hareket, donanmanın birinci ve ikinci filosundan oluşmakta idi. İtalyan donanmasının saldırı gücü Taranto, Tobruk ve Augusta'daki üslerinden 13 Nisan 1912'de ayrılarak Adalar Denizi'ne yöneldi. 24 parçalı İtalyan donanması, Çanakkale Boğazı girişine gelerek 18 Nisan 1912 sabahı Helles Feneri arkasında mevzi aldı. Sabah 06:15-06:30 sularında Amiral Viale verdiği emirle, "Pisa" ve "Amalfi" isimli iki zırhlı kruvazör, Nara limanı'nda demirli olan Osmanlı filosunu boğaz dışına çıkmaya zorlamak amacıyla Çanakkale Boğazı girişi karşısında, Türk tabyalarının top menzili dışında seyir vaziyeti almıştır. Osmanlı filosu boğaz dışına çıkarak modern İtalyan donanması ile açık deniz savaşına girmek gibi bir hataya düşmedi. "Garibaldi", "Varese" ve "Ferruccio" isimli üç İtalyan kruvazörü, kendilerini gözlemlemeye gelen Muavenet-i Milliye isimli Türk muhribini takip için boğazın içlerine doğru ilerledi. İtalyan donanmasının gemileri Orhaniye, Kumkale, Ertuğrul ve Seddülbahir tabyalarının savunması ile karşı karşıya kalmış, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Gerard Lowther'e verdiği bilgilere göre, bir İtalyan savaş gemisi bombardımanın başlarında Orhaniye tabyasından açılan ateş sonucunda vurularak hasara uğramış ve çatışma hattından güçlkle ayrılabilmişti. İtalyanların 352 top mermisi atışına boğaz girişindeki bataryaların da yaklaşık 150 top mermisiyle karşılık vermesi üzerine 3 saat süren bombardıman sonucunda İtalyan donanması, Çanakkale boğazını geçemeyeceğini anlayarak geri çekilmişti.³⁰

Rusya ve İngiltere, Boğazların kapatılmasına tepki gösterdiği için 23 Nisan günü Boğazlardaki mayınlar temizlenmeye başlandı. Savaş nedeniyle Çanakkale'den gelen et ve

²⁹ Kurtcephe, *a.g.m.*, s. 305.

³⁰ Karakaş, *a.g.m.*, s.96.

sebze fiyatları giderek arttığı için Rum denizcileri bu işten çok para kazandı. Nihayet 18 Mayıs günü boğaz, trafiğe açıldığında Beşıka'da bekleyen 247 vapur da yola çıkabildi. Boğazların açılmasından sonra İtalyanların yeniden boğazı geçme ihtimaline karşı Osmanlı Devleti yeni tedbirler almaya başladı. Buna göre Midilli adasının işgal edilmesi durumunda, Çanakkale Boğazı'nın yeniden kapatılması düşünüldü. 17-18 Temmuz gecesi İtalyan donanması, Çanakkale Boğazı'nı ikinci kez geçmeyi denese de geri püskürtüldü. Boğazı geçemeyen İtalyan donanmasının Akdeniz Adaları ile Anadolu sahillerini hatta İzmir'i işgal etmesi ihtimali vardı. 15 Kasım günü 18 parçadan oluşan bir İtalyan filosu Seddülbahir ve Kumkale önlerine kadar gelirken, bir İtalyan donanması da Rodos ve Limni arasındaki haberleşme kablosunu kesti.³¹

Düşmanın Adalara çıkarma yapmasına karşı Osmanlı Devleti'nin aldığı askeri önlemlere bakacak olursak 11 Mayıs 1912 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı 3'ncü şubesinden Rodos Komutanlığına gönderilen şifreli telgrafta, “karaya asker çıkarmayı başaran düşmanın ileriye doğru ilerlemesinin önlenmesi, mümkün mertebe zayıata ve müşkülata uğratılması gerekmektedir. Düşman tarafından kuşatılıp esir edilmemek lazımsa da düşmanın harekâtında serbest bırakılması da doğru değildir. Düşman kuvveti bir alayla birkaç mitralyözden ibaret olduğuna göre pusular ve durmaksızın gece hücumları ile kendisini taciz etmek ve kahramanlıklar göstermek mümkündür. Herhalde ustaca ve cesurca hareket ederek Trablus'taki mücahit kardeşlerimizin kahramanlıklarına parlak misaller göstermeniz, vatanımızın ve şanlı ordumuzun namus ve haysiyetini yüceltmeniz ve bu hususta hiçbir fedakârlıktan çekinmemeniz beklenmektedir.”³² Aynen Kuzey Afrikada olduğu gibi Adalar bölgesinde de Osmanlı askerî stratejisinin düzenli birliklere karşı daha az kuvvetle baskınlarla bir gerilla muharebe tarzı benimsediğini görmekteyiz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Adalar Denizi'ndeki egemenlik alanlarının geniş kısmını ele geçirerek Bâb-ı Âliyi barış yapmaya zorlamak ve barış masasında Roma'ya kendi çıkarlarına uygun şartları elde etmek doğrultusunda pazarlık unsuru sağlamak olan bu işgaller, Corradini ve Frenzi gibi gazeteci kökenli İtalyan milliyetçilerinin gözünde, İtalyanların Anadolu'ya yönelik arzularına da önayak olacaktı.³³

³¹ Halil Özcan, “Telgrafçı İhsan (Pere) Bey'in Gözünden Trablusgarp ve Balkan Savaşları Sırasında Çanakkale Boğazı'nın Ablukası ve Bozcaada'nın işgali”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 35 (2022), s.117-118.

³² Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, ATASE Başkanlığı Yayınları, Sayı 126, Ocak 2011, s. 131.

³³ Karakaş, *a.g.m.*, s.99.

Babıâli'nin, Çanakkale Boğazı saldırısı sonrası başvurduğu misilleme İtalyan uyrukluları sınır dışı etme kararı alması idi. Ancak bu karar da İtalya'nın yeni saldırılarda bulunmaması için caydırıcı olamayacaktı. Giolitti'nin verdiği bilgiye göre, İstanbul'da 20 bin, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinde de yaklaşık 50 bin İtalyan uyruklu yaşamaktaydı. Bunların sınır dışı edilmesi kararı ise İtalya'ya karşı yapılan çok şiddetli bir misillemeydi. Ancak, Osmanlı coğrafyasında yaşayan İtalyan uyrukluların çoğunluğunun yabancı şirketlerde çalışıyor olmaları ve bunların büyük güçlerin diplomatik korumasından faydalanmaları, Babıâli'nin misillemeye dönük kararını tam anlamıyla uygulamasını engellemiştir. Bununla birlikte sınır dışı etme kararının, bazı muafiyetler dışında ciddiyle uygulanmaya çalışıldığı yerler de olmuştur. Bunların biri de Aydın Vilayeti'ne bağlı İzmir Sancağı'dır. Aydın Vilayeti'nde yaşayan 10 bin civarındaki İtalyan uyruklunun demiryollarında çalışan yaklaşık 4 bini, görevlerine son verilmesi nedeniyle kararın uygulanmaya başlaması öncesinde İzmir Alman Konsolosu'nun idaresinde bölgeden ayrılmıştır. Dul kadın, rahip, rahibe ve genç kızlardan da daktilo yazıcısı ile mürebbiye olanların dışında İzmir'de yaşayan tüm İtalyan uyruklular 1912 Mayıs'ında sınır dışı edilmiştir. Yine benzer şekilde, bu sefer Avusturya-Macaristan Konsolosu'nun gözetiminde Edirne'den, dul kadınlar, dini görevliler, gündelik ücretle çalışan işçiler, mühendis ve tasarımcılar dışında 120 İtalyan uyruklunun sınır dışı edildiği tespit edilmiştir.³⁴

Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika'da bulunan son toprağını da kaybetmemek için bölgede nüfuz ve insan kaynağı açısından güçlü olan Senusiler ile ittifak yapmış, bölgeye gönüllü olarak giden genç Türk subaylar savaşın komuta kademesini oluşturmuştur. İtalyanların savaşı Çanakkale ve Türk Boğazları'na yayarak kazanımlar elde etmeyi amaçlaması Anadolu jeopolitiğinin tehdit noktasını gözler önüne sermiştir. Aynı zamanda bu durum Anadolu topraklarında egemen olan devletin etkili donanma gücüne sahip olması gerektiğini göstermektedir.

1.4. Trablusgarp Savaşından Sonra Oluşan Konjonktür

1912 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti Balkan Savaşının patlak vermesi üzerine İtalya için hiç de olumlu geçmeyen savaşı bitirme kararı aldı. 1912 yılının Kasım ortasından İtalya, Avrupa devletlerinden barışı sağlamak için araya girmelerini istedi. Fakat hiçbir ülke, Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekmemek ve İtalya ile yaptıkları antlaşmalara ters düşmemek

³⁴ Karakaş, *a.g.m.*, s.105.

için arabuluculuk yapmaya gönüllü olmadı. Bu şartlar altında barış görüşmelerine katılacak Said Halim Paşa 11 Temmuz 1912’de Lozan’a vardı. Ertesi gün başlayan görüşmelerde Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Bingazi’ye muhtariyet verilmesini isterken, bu toprakların düşman işgalinden kurtararak bağımsız olmasını ve Araplar nazarındaki saygınlığını korumak istiyordu. Adalar meselesinde ise, İtalyanların Adalara muhtariyet verilmesi teklifi şiddetle reddedilerek, savaş bittikten sonra Adaların iade edilmesi gerektiği ifade edildi. Müzakerelerin uzaması ve 8 Ekim’de Karadağ’ın Osmanlı hükümetiyle diplomatik münasebetlerini kesmesi üzerine, İtalyanlar Uşi’deki Türk heyetinden teklif edilen şartlar dâhilinde anlaşmanın imzalanmasını istediler. Bir yıl 16 gün süren Trablusgarp Savaşı Osmanlı Devleti’nin Trablusgarp Vilayeti ile Bingazi Sancağı’nı İtalya’ya terk etmesiyle sonuçlandı. Uşi Antlaşması’na göre Osmanlı Devleti Trablusgarp ve Bingazi’deki askerlerini çekecek, buna karşılık İtalya Rodos ve On İki Ada’yı (Yassıca Adalar, Hamam Koyu, Kurşunlu Koyu, Yavansu, Bedri Rahmi Koyu, Tersane Adası, Göbün Koyu, Boynuzbükü, Göcek Adası, Domuz Adası, Zeytin Adası ve Kızıl Ada) tahliye edecekti. Ancak, İtalya Osmanlı askerlerinin Trablusgarp ve Bingazi’den tam olarak çekilmediklerini iddia ederek Rodos ve On İki Ada’yı iade etmedi. Trablusgarp savaşı fiilen Ouchy Antlaşması’yla sona ermedi. Bir süre Osmanlı Devleti’nden kalan silahlar ve subaylarla organize olan Trablusgarp ve Bingazi yerlileri, liderleri Seyit Ahmet Şerif El Sünisi yönetiminde savaşı sürdürdüler, direniş 1917’ye kadar sürdü.³⁵

İmparatorluğun taşıyıcı ana kolonlarından olan Balkan bölgesine baktığımızda ise çoğunluğu müslüman nüfustan oluşan Arnavutluk, imparatorluk içinde kendi kendini yönetme talebiyle 1910 yılında ayaklanmış ve 1912 yılının Eylül ayında bu hakkı elde etmişti. Balkanların diğer bölgelerinde Hristiyanlar, Osmanlı Devleti içinde etnik kimlikle yaşamaktansa bağımsız birer devlet olmak için imparatorluğa baskı yapıyorlardı.³⁶

13 Mart 1912 tarihinde Sırbistan ile Bulgaristan arasında imzalanan bir antlaşmayla, bu iki devlet Osmanlı Devleti’ne karşı bir zafer kazanırsa; Sırbistan, Kuzey Makedonya’nın bir parçasını (San Plamino’nun batısında ve kuzeyindeki topraklar); Bulgaristan da, Makedonya’nın geri kalan kısmını (Rodop ile Struma Nehri doğusunda kalan bölge) alacaktı. “Tartışmalı bir bölge”nin kime ait olacağına ise Rus Çarı II. Nikola karar verecekti.

³⁵ Güngör Şahin, “Trablusgarb Savaşı’ndan Milli Mücadele’ye Türk-İtalyan İlişkileri”(Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumun’da Sunulan Bildiri, Millî Savunma Üniversitesi Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Ekim 21-22, 2019)

³⁶ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003, s.22.

Çar'ın kararının ise Sırlardan yana olacağı anlaşıyordu. Öte yandan, 29 Mayıs 1912'de Yunanistan ile Bulgaristan arasında Osmanlı Devleti'ne karşı bir antlaşma imzalandı, Karadağ da, Eylül/Ekim 1912'den Balkan devletlerinin ittifakına katılmıştı. Böylelikle 1912 sonbaharında, merkezi Bulgaristan olmak üzere akdedilen bir dizi ittifak ile antlaşma, bütün Balkan devletlerini Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanlıkta birleştirmektedir.³⁷

Birinci Balkan Savaşı, Osmanlı'nın Balkan koalisyonunun taleplerini reddetmesinin ve Yunanistan'ın Girit'i ilhak ettiğini duyurmasının ardından 8 Ekim 1912'de başladı. Devletin barışçı niyetlerini göstermek için kısmen terhis edilmiş olan Osmanlı ordusu bütün cephelerde yenilgiye uğradı, 1913 yılı Mayıs ayında toplanan Londra Konferansı'nda Osmanlı Devleti Karadeniz'deki Midye ile Ege'deki Enez'i birleştiren hattın batısında yer alan topraklardaki bütün iddialarından vazgeçti. Yeni çizilen hat İstanbul'un 100 mil batısındaydı ve Osmanlı Devleti'nin ikinci başkenti olan Edirne'yi Bulgarların elinde bırakıyordu.³⁸

30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın getirmiş olduğu koşullar, bu tarihe kadar Osmanlı Devleti'ne karşı aralarındaki çekişmeleri bir tarafa bırakarak birleşen ve birlikte hareket eden Balkan devletlerinin, birbirlerine düşmelerine neden oldu, Osmanlı Devleti'nden ele geçirilen toprakların bölüşülmesi, Balkan devletleri arasında anlaşmazlık konusu olmuş, bunun sonucu olarak Bulgaristan'ın daha fazla büyümesini istemeyen Yunanistan ile Sırbistan, 1913 yılı Haziran'ında, aralarında bir anlaşma yapmış, Osmanlı Devleti, Balkan devletleri arasında başlayan bu çatışma üzerine, 19 Temmuz'da harekete geçerek, 25 Temmuz 1913'te Bulgarların elinde bulunan Edirne'yi kurtardı. Babıâli, Meriç Nehri'nin batısına da askeri birlikler göndermek istedi. Fakat, Büyük Devletler buna kesin olarak karşı çıktılar ve Osmanlı Devleti'ne 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın değiştirilmeyeceğini bildirdiler. Yani, Osmanlı ordularının ilerlemesine karşı çıktılar. Bunun üzerine Türk ordusu Meriç Nehri'nde durmak zorunda kaldı.³⁹

1.5. I. Dünya Savaşında Türk-İtalyan İlişkileri

Balkan Savaşı sırasında tarafsız kalan İtalya, Osmanlı ile siyasi ve ticari ilişkilerini geliştirdi, Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, Banco di Roma'nın İstanbul şubesinden

³⁷ Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası 1.Cilt Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920)*, Ankara: Kaynak Yayınları, 2017, s. 349.

³⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 125,126,127

³⁹ Uçarol, a.g.e., s. 441, 442.

320.000 altın borç aldı. Banco di Roma'nın İtalyan dış politikasında yumuşak güç unsuru olarak önemli bir yeri olduğunu görmekteyiz. İtalya'nın Osmanlı Devleti'nden yaptığı ithalat 1913-1914 yıllarında 2.699.000, ihracatı ise 1.027.000'e yükseldi. İlişkilerin gelişmesinin sonucu olarak 1913-1914 yılında Osmanlı Hükümeti, İtalyanlara Fethiye-Muğla, Fethiye-Antalya-Kızılkaya, Antalya-Alanya demiryolu hatlarının imtiyazını verdi. I. Dünya Savaşı başladığında Üçlü İttifak'ın üyesi olan İtalya, 3 Ağustos 1914 tarihinde tarafsızlığını ilan etti. Trento'nun ilhakı, Trieste'nin muhtariyeti, Dalmaçya sahilinde Lisâ ve on adanın verilmesi konusunda anlaşamayınca 26 Nisan 1915 tarihinde Londra Gizli Antlaşması'nı imzalayarak İtilaf Devletleri yanında savaşa girmeyi kabul etti. Osmanlı Hükümeti İtalya'nın İtilaf Devletleri tarafına geçtiğini Sofya Sefiri Fethi Bey'den aldığı telgrafla öğrendi. Fethi Bey İtalya'nın savaşa katılmasına karşılık Dalmaçya'nın yarısı ile Trento, Trieste ve Antalya'nın İtalya'ya verildiğini, İtalya'nın adalara asker sevkiyatına başladığını bildiriyor; İstanbul'da bulunan İtalyan vatandaşlarının sınır dışı edilmesini ve Antalya havalisinde savunma tedbirlerinin artırılmasını istiyordu.⁴⁰

İtalya 24 Mayıs 1914 günü Avusturya'ya karşı savaş ilan etti, asıl hedefi Avusturya idaresi altında bulunan Trieste ve Trento'da bulunan ırkdaşlarını kurtarmaktı. Ayrıca tarihsel geleneklerini hâkim kılmak gibi bir sebebi de vardı. Ancak ordusu ani girişilecek bir harekâta hazır değildi. Ayrıca Avusturya hududu büyük tabii gücü olan, dağlık bir engeldi.⁴¹

1915 yılına gelindiğinde İtalyan gazetelerinde İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı girişebileceği harekâtla ilgili yayınların sayısı artmaktaydı. 27 Haziran 1915 tarihinde *Giornale d'Italia* gazetesinde yer alan bir haberde, Mısır'ın Çanakkale harekâtında üs olmasının güçlüklerinden, iklimin uygun olmamasından bahsedilmekte ve harekât üssünün İtalya'nın güneyine alınması, İtalya'nın aktif bir şekilde iki kolordu ve donanması ile Çanakkale harekâtına iştirakı iddia edilmekteydi. Temmuz 1915 yılında Türk-İtalyan ilişkileri iyice gerilmeye başladı. Bu sırada Akdeniz'de bulunan Mondello adlı bir İtalyan römorkörüne Osmanlı tarafından el konulması ilişkileri iyice gerginleştirdi, 20 Ağustos 1915 tarihinde Osmanlı'nın tüm engellemelerine karşı, İtalya Trablusgarp'taki direnişçilere yardım ettiği ve İtalyan vatandaşlarının Osmanlı topraklarından çıkışına yardım etmediği gerekçesiyle Osmanlı Devletine savaş ilan etti. Osmanlı Devleti Batı Anadolu'ya yönelik

⁴⁰ Şahin, *a.g.e.*, s. 347.

⁴¹ Basil Liddell Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 176

olası bir İtalyan tehdidine karşı tedbirler almaya başladı, ancak beklediği saldırı gerçekleşmedi, İtalya Akdeniz ve Ege sahillerini ablukaya almakla yetindi.⁴²

Boğazlar sisteminin bir parçası olan adalar I. Dünya Savaşı boyunca, Çanakkale Cephesine karşı yapılan taaruzlarda üs olarak kullanıldı. Adaların Anadolu jeopolitiği için bir tehdit olduğu kanıtlanmış, On İki Ada ahalisi de müttefikler yanında Türklere karşı savaşmış ve kırk ticaret gemisi ile müttefikler hesabına asker ve teçhizat nakletmiştir. Savaş boyunca On İki Adayı elinde tutan İtalya, bu adaları başka hedefler için pazarlık nesnesi haline getirmiştir. İtilaf Devletleri ile İtalya arasında 1915 yılında imzalanan Londra Antlaşması adaların İtalya tarafından nasıl pazarlık konusu yapıldığını göstermektedir.⁴³

26 Nisan 1915'te Londra'da imzalanan gizli antlaşma gereğince, İtalya savaş sonrasında kendisine verilecek topraklar konusunda sözleri temel almak üzere Avusturya-Macaristan'a savaş ilan edecek ve İtilâf devletlerinin düşmanlarını kendi düşmanı olarak görecekti. Bu antlaşma 10 Mayıs'ta, bir deniz kuvvetleri çerçevesinde sözleşme, 16 Mayıs'ta da kara kuvvetleri çerçevesinde birer sözleşme ile tamamlandı.⁴⁴

Londra Antlaşmasına göre İtalya, Tirolerin bir kısmını, Trieste ile İstirya'yı, Arnavutluk'ta Valona ile Saseno Adası'nı, Dalmaçya Adaları'ndan bir kısmını ve On İki Ada'yı alıyordu. Osmanlı topraklarından Antalya bölgesini, Afrika'daki Alman sömürgelerin paylaşıldığında Trablusgarp ve Eritre sömürgelerini genişletebilecekti.⁴⁵

1916 yılının 16 Mayısına gelindiğinde İngiliz diplomat ve asker olan Mark Sykes ve Fransız diplomat François Georges-Picot tarafından yürütülen müzakereler neticesinde İngiltere ve Fransa Orta Doğu bölgesini paylaşmışlardı. İngiltere, müttefikler arasındaki bu gibi görüşmelerden haberdar olmak isteyen İtalya'ya, Almanya'ya karşı savaşa girmesini önermiş, İtalya'da 28 Ağustos 1916'da Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Bunun üzerine İtalya, Anadolu'da kendisine daha geniş bölgenin verilmesi hakkında ilk notayı 19 ve 20 Ekim 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya'ya verdi. Bu notaların ilkinde İtalya; Antalya ile birlikte Konya vilayetini, Bursa'nın güney kısmını, Aydın vilayeti ile İzmir'in kendisine verilmesini istedi. İkinci notasında ise Rusya'nın boğazlar üzerindeki hakimiyetini, Fransa

⁴² a.g.e., s. 348, 349.

⁴³ Tuğba Belenli, "Türkiye-İtalya-Yunanistan Üçgeninde Rodos ve Oniki Ada (1911-1930)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:64 (2019), s. 80.

⁴⁴ Pierre Renouvin, *I. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2004, s. 349.

⁴⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s. 106.

ve İngiltere'ye tanınacak hakların aynısının İtalya'ya tanınması halinde kabul edeceğini bildirmiştir.⁴⁶

Tüm bu görüşmeler gerçekleştirilirken müttefik devletler kendi içinde birtakım değişikliklere gitmiştir. Herbert Henry Asquith'den boşalan Birleşik Krallık Başbakanlığı koltuğuna David Lloyd George getirilmiş, İngiliz dışişlerinde özgün ağırlığı bulunan Sir Edward Grey'in yerine de dışişleri bakanlığına Arthur Balfour geldi, Rusya'da ise Sazanov'un yerine Posrevsky dışişleri bakanı oldu. 29 Ocak 1917 tarihinde Londra'da yapılan toplantıda İtalya'nın isteklerine karşı İngiltere'nin bulduğu formül, İtalya'nın Türkiye topraklarındaki payı Kuşadası'ndan başlayacak, buradan herhangi bir sapma olmadan Erciyes Dağı'na kadar uzanacaktır. Bu sınır daha sonra güneye yönelecek Anamur Burnu'na varacaktır. İtalya'nın temsilcisi İmriali bu paylaşımı beğenmemiş, İzmir'in kendilerine verilmesi halinde bu teklifi kabul edeceğini bildirmiştir.⁴⁷

19-21 Nisan 1917 tarihinde Saint Jean de Maurienne'de yapılan görüşmeler sonucunda şu kararlara varıldı: İtalya 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılmış olan anlaşmaları kabul ediyor, buna karşılık Mersin hariç, Antalya, Konya, Aydın ve İzmir bölgeleri İtalya'ya veriliyordu. İngiltere ve Fransa ise İzmir'de birer serbest liman kurabileceklerdi. İtalya tarafı ise Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka'da serbest liman kurabileceklerdi. Antlaşmanın yürürlüğe girmesi Rusya'nın da onaylamasına bağlı tutulmuştur ki, geçici hükümet iktidardan düşünceye kadar bunu onaylamamıştır. Bu olay, barış görüşmeleri sırasında İtalya ile müttefiklerin arasını bozacaktır. İtalya'nın ittifaka en son katılan ortak olarak bir nevi küçük ortak olarak görüldüğünü ve ittifak içindeki olası dışlanan taraf olduğunu görmek mümkündür.⁴⁸

1.6. Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri

Osmanlı Devleti, Rus Çarlığı başta olmak üzere İngiltere ve Fransa tarafından İstanbul, Anadolu, Ege ve Akdeniz sahillerine yönelik tehditler sonucu bir denge politikası ile Merkez Kuvvetler ittifakı tarafında savaşa katılmıştır. Osmanlı büyük umutlar ile katıldığı I. Dünya Savaşı'ndan 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Mütarekesi ile savaştan mağlup ayrıldı. Mütarekenin 7. maddesi İtilaf Devletleri'nin savaş devam ederken kendi aralarında

⁴⁶ Şahin, *a.g.e.*, s. 350.

⁴⁷ Melek Yenisu, "Ortadoğu Paylaşım Tasarıları ve Türkiye (1915-1923)", Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 58-59

⁴⁸ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*, s.126.

imzaladıkları gizli antlaşmaların uygulanmasına zemin hazırlıyordu. 7.maddeye göre; “İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında herhangi bir stratejik noktayı işgal edebileceklerdi.” Mütarekenin imzalanmasından sonra İtalya ve müttefikleri, daha önce kendi aralarında anlaştıkları bölgeleri işgal etmek için harekete geçtiler. İtalyan torpidoları ve iki nakliye gemisi ile desteklenen İtilaf kuvvetlerinin öncü birlikleri 7 Kasım 1918 tarihinde İstanbul’da tersaneye asker çıkararak yönetime el koydu. 13 Kasım günü İstanbul’a gelen İtilaf donanmasında İtalyan gemileri de bulunuyordu. İtilaf donanmasından İstanbul’a çıkan kuvvetlerden 470’i İtalyan askerleriydi.⁴⁹

1.6.1. Türk-İtalyan İlişkilerinde Carlo Sforza Etkisi

İtilaf Devletleri, Mütareke’den sonra İstanbul’daki işlerini “Yüksek Komiserler” vâsıtasıyla yürütmüşlerdir. Bu görevi İngiltere adına Amiral Calthorpe, Fransa adına Amiral Amet, İtalya adına Kont Carlo Sforza yürütmüştür. Kont Sforza, 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul’a gelerek görevine başlamıştır. İstanbul’da İtalyan bölgesi Çengelköy’den Kandilli’ye kadardı, merkez karargahları ise Kuleli Askerî Lisesi idi. İtalyanların Anadolu macerasında en önemli ve etkin kişi olarak karşımıza çıkan Kont Sforza’nın Türklere yönelik politikaları şöyleydi; *“Türklere, sömürgeci olarak değil, bir dost olarak geldiğimi göstermeyi arzu ediyorum”* diyen Sforza, İtalya’nın Türklere karşı izlemesi gereken politikanın ana hatlarını da şu şekilde tespit etmiştir: *“İtalya, Türkiye’nin bütününe endüstrisi için bir pazar olarak bakmalıdır. Bu yüzden bir çatışmaya karşı çıkmalıdır. Bunun için de Türkiye ile, her iki taraf için de tatminkâr sayılacak bir barış yapmayı kabul ve arzu etmenin gerekli olduğuna ve Türklerin hoşnutluğunu kazanmanın bizim için elde edilmesi mümkün olan tüm menfaatlerin en güvenilir olacağına inanıyordum”*.⁵⁰

Kont Carlo Sforza İstanbul’da olduğu dönemde üç yönlü bir politika izlemiştir. Birincisi, Osmanlı hükümetlerine yönelik resmî politika, ikincisi müttefikleriyle ilişkiler, üçüncüsü de nüfuzlu Türk aydınlarıyla ilişki kurma. Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’da bulunduğu dönem zarfında Kont Sforza ile de görüştüğü ve ikili arasında arkadaşlık bağı kurulduğu gözlemlenmiştir. İkili arasında İngiltere, Fransa ve Yunanistan’ın Osmanlı’ya karşı izledikleri siyaseti tasvip etmemenin dışında ortak nokta görülmemektedir. Sforza mütareke aleyhindeki oluşumlarla da ilgilenmiştir. İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye

⁴⁹ Şahin, a.g.e., s. 351.

⁵⁰ Mevlüt Çelebi, “Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri”, *Belleten*, Cilt: 62, (1998), s. 162

Cemiyeti'nin temsilcileriyle yakından ilgilenen Sforza, İngiliz ve Fransız komiserlerin kabul etmediği Vilayât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsilcileriyle de görüşmüştür. Aynı zamanda Mevlî Şeyhi İkinci Çelebi Abdülhalim Efendi ile de görüşmüştür.⁵¹

İzmir'in işgal edileceği haberi kamuoyunda yayılmaya başlayınca, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'ni ilk iş olarak bir kurul tertipleyip İstanbul'a göndermiştir. Kurul Sadrazam Tevfik Paşa ve itilaf devletlerinin komiserleriyle irtibat kurmaya çalışmış, Paris Barış Konferansını etkileyerek İzmir'in Yunanlara verilmesini önlemeye çalışmıştır. Tevfik Paşa hükümetinin istifa edip görevden çekilmesiyle İzmir kurulu çalışmalarını İtalyanlar üzerine çevirmiştir. Batı Anadolu bölgesinde siyasi, askeri, ekonomik söz sahibi olmayı hedefleyen İtalyanlar bölgenin Yunanlara bırakılmasını doğal olarak hoş karşılamamıştır. Bunun üzerine Kont Carlo Sforza, kurulun kendisine göstermiş olduğu yakınlığa karşılık vermiş, İngiliz Amirali Calthorpe'dan almış olduğu bilgiye göre yakın zamanda İzmir'in işgal edileceğinin haberini vermiştir. Bu haber cemiyet içinde yankı uyandırmış ve tepki çekmiştir.⁵²

İtalya'nın bu dönemde amacı işgal ettikleri bölgeyi en azından yarı müstemleke haline getirmektir. Bunu gerçekleştirmek için İtalya bölge halkını kendi yanına çekme politikasını uygun görmüştür. Millî Mücadele döneminde İtalyan işgalleri gündeme geldiği zaman; o döneme ait kaynaklarda ve İtalyan işgali altındaki bölgelerde yaşamış insanların buluştukları ortak nokta, İtalyanların Türklere karşı çok iyi davrandıklarıdır. Osmanlı Devleti makamları arasındaki yazışmalarda, halkın sevgisini ve dostluğunu kazanmak anlamında “siyaset-i muslihâne” olarak nitelenen bu siyasetin mimarı Kont Sforza olmuştur. Kont Sforza, Antalya'yı işgal eden birliklere “ Halka karşı iyi davranmalarını ve baskı yapmamalarını” tavsiye etmiştir.⁵³

Sforza Türkiye'nin şu an içinde bulunduğu durumun bir geçiş süreci olduğunu, devletin yıkılmayacağını aksine Türklerin üstüne fazla gidilmesi durumunda büyük bir direnişle karşılaşılacağını düşünmüş ve İtalya'nın daha ılımlı bir politika izlemesinin zeminini yaratmıştır. İtalya'nın bölge üzerinde uyguladığı bu ılımlı politika sayesinde

⁵¹ Mevlüt Çelebi, “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi*, Cilt:15, (1999), s. 792.

⁵² Kaan Cem Geniş, “Mahmut Celal (Bayar) Bey'in İşgâlden Önce İzmir'deki Faaliyetleri”, *Atatürk Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2 (2019), s.294.

⁵³ Mevlüt Çelebi, “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 31, (2015), s. 99.

Kuvayı Milliye birlikleri rahat bir şekilde bu bölgelerde örgütlenebilmiş, İtalya elindeki fazla silahı Ankara Hükümeti'ne satarak Kuvayı Milliye'nin ihtiyaçlarını sağlamıştır.⁵⁴

Kont Sforza'nın Türkler ile olan yakın ilgisi sayesinde adeta içerideki dost haline bürünen Sforza'yı zaman zaman Türk basını da korumuştur. İtalya'ya yakınlığı ile bilinen *Hâdisât* gazetesi bu dönemde Kont Sforza'nın Ermenistan'ın bağımsızlığını destekleyeceklerine yönelik bir beyanını yayınlayan Ermeni gazetesini eleştirmiştir. Kont Sforza'nın "*Milletimizin bir muhibbi*" olduğunu vurgulayan gazete, söz konusu haberin kesinlikle yanlış olduğuna inandıklarını yazmıştır.⁵⁵

Kont Sforza'nın Osmanlı Devleti ile problem olarak gördüğü konulardan birisi, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin kesilmiş olmasıdır. Ticari ilişkilerin tekrar başlaması için Osmanlı Hükümeti'ne müracaat eden Sforza'ya olumlu cevap verilmiştir. Ekonomik ilişkilerin tekrar başlaması İstanbul pazarlarına yansımış, pazarlarda İtalyan malları da satılmaya başlamış, İtalya Ulaştırma Bakanlığı haftada iki kez Taranto-İstanbul arası gemi seferlerini başlatmıştır.⁵⁶

Sforza, Anadolu'da direnişin en kısa zamanda başlayacağını tahmin etmekteydi, İtalya'nın bölgede bulunan diğer İtilaf devletlerinden farkı Anadolu politikalarının realist bir zeminde oluşturulmasıdır. İtalya hem sahada olan biteni görüyor, hem de kendi ittifakı içinde kandırılan taraf olduğunu, anlıyordu. İngilizlerin Batı Anadolu'yu kendilerine bırakmayacağını kavramışlardı. Ayrıca Bernardino Nogara gibi İtalyan iş adamları, Anadolu'da Karadeniz Ereğlisi gibi yerlerde diğer İtilaf devletlerinden bağımsız olarak İtalya'nın ekonomik etki alanlarına sahip olması fikrini savunmuşlardır. Tüm bu etmenleri göz önüne alan İtalyanlar, aynı zamanda Anadolu'daki Türk Milliyetçileri ile de ilişkiye girmeye başladılar. Böylece İtalyan devlet adamları hem İngilizleri hem de Yunanlıları dikkate almadıklarını da göstermiş oluyorlardı.⁵⁷

İtalyanlar Anadolu'da bulunan milliyetçiler ile kendi müttefikleri arasındaki bilgileri de zaman zaman paylaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa çoğu kez, İtilâf devletlerinin niyet ve tasarıları konusunda İtalyan kaynaklarından çok önemli bilgiler alıyordu. Örneğin Fransa ve

⁵⁴ Müberra Altınar, "Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2020, s. 69, 70.

⁵⁵ Mustafa Arıkan, "Millî Mücadele Dönemi Türk Basınında Dış Politika Yönelimleri", Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2021, s. 131.

⁵⁶ Şahin, *a.g.e.*, s. 352.

⁵⁷ Dilek Barlas, "Akdeniz'de Hasmane Dostlar: İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve İtalya", *Doğu Batı Dergisi*, Sayı:14, (2001), s.212.

İtalya'nın baskısı sonucu İtilaf Yüksek Konseyince alınan Türklerin İstanbul'da bırakılmasına müsaade eden karar, İstanbul'un işgal edilerek oradaki milliyetçi önderlerin tutuklanacağı haberi, İtalyan kaynaklarından alınmıştı.⁵⁸

Bu dönemde İtalya hem İstanbul hükümeti ile ilişkilerini sürdürüyor, hem de bölgedeki Türk direnişinin kırılması durumundaki ganimetten pay alma kapısını açık tutuyordu. Fakat Kont Sforzanın kişisel ilişkileri çerçevesinde yürüttüğü biçimiyle muhtemel bir başarı durumunu dikkate alarak Mustafa Kemal liderliğindeki Ankara hükümeti ile ilişkileri iyi tutmaya çalışıyordu. Bir başka deyişle her durumda kazanan olma amacındaydılar. Bu durum İtalya'nın İstanbul ve Ankara hükümetleri ile ilişkilerini çok güzel özetler nitelik taşımaktadır.⁵⁹

İtalya, Anadolu'da kendilerine vaat edilen yerlerin verilmeyeceğinden endişeliydi, bu endişesinde de kendi adına haklı olduğunu görmekteyiz, çünkü Süveyş Kanalı ve Hindistan yolu üzerinde bulunan Doğu Akdeniz Britanya İmparatorluğunun jeopolitik stratejisinde kırmızı noktayı oluşturmaktaydı, İngiltere'nin bu dönemde doğal olarak Akdeniz'de kendisine rakip olabilecek büyük bir devlet istemediğini görmekteyiz. Kendisine rakip olabilecek İtalya yerine Yunanistan'ı desteklediğini ve Yunanistan üzerinden bölgede kendi lehine denge oluşturmaya çalışmıştır. Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Paris Barış Konferansında Küçük Asya yarımadasında daha önce İtalya'ya vaat edilmiş toprakları talep etmesi ve Adriyatik konusunda da Amerika'nın İtalya'nın isteklerine karşı çıkması İtalya'nın Türkiye ile ilgili politikalarında müttefiklerinden bağımsız hareket etmesine sebep olmuş, konferansta Adriyatik ve Anadolu ile ilgili umduğunu bulamayan İtalya, Anadolu'da işgallere zemin hazırlamak noktasında faaliyetlerde bulunmuştur.⁶⁰

İtalya'nın Anadolu üzerindeki çıkarlarına bakacak olursak bu durumu İtalyanlar açısından iki kategoride değerlendirebiliriz. Birincisi Anadolu'nun İtalyan işgalindeki On İki Ada'ya yakın olmasının dışında; zengin taş kömürü ve linyit yatakları, coğrafi konumu, tükenmez zenginlikleri, tarıma elverişli ve verimli toprakları, iklimi, göz kamaştırıcı pamuk tarlaları ve bitkileri, bereketli su kaynakları, çeşitli ağaçlarla dolu ormanları, hayvanları ve İtalyan işgücünün gönderilebileceği yer olarak bu bölge İtalya için iştah kabartıcı zenginliklere sahipti. Bir diğer neden ise Anadolu'nun geçmişte Roma İmparatorluğu'nun

⁵⁸ Salâhi Ramadan Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Cilt I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, s. 167

⁵⁹ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2015, s. 179.

⁶⁰ Çelebi, "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", s. 163.

egemenliğinde bulunmuş olmasıdır. Anadolu’da kullanılan bazı denizcilik terimlerini dahi tarihi bir delil olarak gören İtalyanlara göre, “Romalılık’ın mukaddes mirası”, Anadolu’yu ele geçirdiklerinde, “Atalarının yanına yeniden dönmüş olacaktı”.⁶¹

1.6.2. Anadolu’da İtalyan İşgalleri

Paris Barış Konferansında müttefikleriyle istediği gibi görüşmelere devam edemeyen İtalya, yapılan hazırlıklardan sonra Antalya’da başlayarak geniş bir bölgeyi işgal ederek aslında Anadolu’ya Yunanlardan önce girmiş oldu. Antalya bölgesini Menteşe sahilleri ile birlikte Anadolu’ya giriş kapısı olarak gören İtalyanların Antalya ile ilgilenmeleri aslında I. Dünya Savaşından önce başlamıştır. Balkan Savaşı döneminde Antalya konsolosu Marchese A. Ferrente, İtalya’nın bölgeyi benimser düzeyde emellerini gösteren davranışlarda bulunuyordu. Örneğin, Antalya kalesinden bir-iki taş sökülse derhal olay yerine gidiyor ve *“Bu eserler Romalıların, yâni İtalyanların eserleridir. Bunları hiç kimse tahrip edemez”* diyerek müdahale ediyordu.⁶²

2 Ocak 1919 tarihinde On İki Ada’daki İtalyan deniz birliklerine, Antalya, Marmaris ve Fethiye’nin işgali emri verildi. Antalya’yı işgal etmek üzere Piemonte, Liguria ve Barletta isimli gemiler ile götürülmek üzere 1500, Fethiye’nin işgal edilmesi için Corazziere ve Thasos savaş gemileriyle taşınmak üzere 250 ve Marmaris’in işgali için Dalaman isimli gemi ile 250 kişilik bir kuvvet hazırlandı. Ancak Paris’te barış görüşmelerinde bulunan İtalyan heyeti Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği yazıda, “Adı geçen yerlerin işgalinin henüz uygun olmadığını, ancak hazırlıklara devam edilmesinin yararlı olacağını” bildirince, işgal ertelendi. İtalyanlar Batı Anadolu sahillerinin işgalini 24 Nisan günü kesinleştirdiler. 27 Nisan 1919 günü daha sonra Anadolu Seferi Kuvvetler Komutanlığına atanacak olan General Giuseppe Battistoni’ye verilen emre göre işgaller, ilk aşamada Kuşadası ile sınırlandırılacaktı. Ancak Yunanistan’ın İzmir’i işgal edeceği haberi alındığında, Kuşadası’na kadar olan bölge’nin işgal edilmesi kararlaştırıldı. Deniz kuvvetlerine; Güllük, Marmaris, Bodrum ve Fethiye’nin işgal edilmesi talimatını verdi. Kuşadası işgal edildikten sonra, Selçuk da işgal edilecek ve İzmir-Aydın demiryolu kontrol altına alınacaktı.⁶³

⁶¹Mevlüt Çelebi, “Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri” (90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumların’da Sunulan Bildiri, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Mayıs 4, 2009)

⁶² Mevlüt Çelebi, “Millî Mücadelede İtalyan İşgalleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 9, (1993), s.396

⁶³ Mevlüt Çelebi, *Barışın Yolunu Açan Mütareke 100. Yılında Mudanya Mütarekesi*, ed. Behçet Kemal Yeşilbursa, Sentez Yayınları, Bursa 2022, s.170.

İtalya'nın Antalya konsolosu Agustino Ferrante, 28 Mart 1919 tarihinde Antalya Mutasarrıfı Talat Bey'e müracaat ederek şehirde asayişin olmadığını ve İtalyan rahip ve rahibelerini korumak için 10 İtalyan askerinin şehre çıkarıldığını söylemiş ve bu şekilde Antalya'nın işgali resmen başlamıştır. Gerçekte ise bir oldu bitti ile yaklaşık iki yüz İtalyan askerinin Antalya'ya çıkarıldığı sonradan anlaşılmıştır. İşgal Dâhiliye Nezaretine bildirilmiş, dönemin Dâhiliye Nazırı Cemal Bey Antalya Mutasarrıflığı'na gönderdiği yazıda İtalyan işgaline karşı endişe duyulmaması gerektiğini, işgal kuvvetleriyle iyi ilişkiler kurulmasını, herhangi bir şikayete meydan verilmemesini ve asayişin korunması için her zamankinden daha fazla gayret edilmesi şeklinde görüşünü bildirmiştir. İtalya şehrin işgalinin ardından ilk iş olarak askerî mevkilere hâkim olmak istemiş, bu bağlamda Türk askerlerinin elinde bulunan silah ve cephaneliklerin bulunduğu binalar kontrol altına alınmıştır. İşgali gerçekleştirenler şehirde can kayıplarına yol açacak taşkınlık göstermemişlerdir. İtalya kanlı bir işgal siyaseti izlemeyince, bu bağlamda işgal sadece protesto edilmiş, ötesine geçilmemiştir. Zira Harbiye Nezareti de işgalin başlangıcında silahlı direniş gösterilmemesini sadece protesto edilmesini istemiştir.⁶⁴

Antalya'nın işgalinde fiili bir direnişle karşılaşmayan, mütteliklerinin tepkisine de aldırmayan İtalya; Albay Giuseppe di Bisogno'nun komutasında makineli tüfeklerle donatılmış 500 kişilik bir birliği 24/25 Nisan gecesi Konya'ya gönderdi. 26 Nisan'da bütün birlik herhangi bir olay olmadan Konya'ya girdi. İtalya'nın bölgede işgalleri devam ederken İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri, 6 Mayıs 1919'da Yunanların İzmir'e asker çıkarmasına izin verdiler. Ertesi gün de İtalya Dışişleri Bakanı Sidney Sonnino, Fethiye ve Bodrum'un işgaline izin verdi. İtalyan işgallerinin ilk sınırı; Kuşadası-Selçuk karayolu, Selçuk-Aydın-Bodrum demiryolu, Burdur-Antalya karayolunun gerisinde kalan bölgeler olarak tespit edilmiştir. İtalyanlar yaptıkları bu strateji ile bir anlamda Yunanların kendi işgal bölgelerine sarkmasını önleyecekti. İtalyanlar, Menteşe sahillerini 11 Mayıs 1919 tarihinden itibaren işgal etmeye başladılar. Ege İşgal Kuvvetleri Komutanı General Elia yönetimindeki ordu ilk olarak Fethiye'yi işgal etti. Aynı zamanda 11 Mayıs sabahı Fethiye gibi Bodrum'da işgal edilmeye başlandı. Coatit torpidosundan çıkan 60 İtalyan askeri Bodrum'u işgal etti. 11 Mayıs günü işgale uğrayan bir diğer bölge ise bir güvenlik sorunu yaşanmamasına ve mütareke hükümlerine aykırı olmasına rağmen Marmaris oldu.⁶⁵ İtalyanların Menteşe

⁶⁴ Orhan Çeltikçi, "İtalyan İşgalinde Antalya (1919-1921)", Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2014, s. 38

⁶⁵ Çelebi, *90.Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildiriler*, s. 176.

sahillerinde faaliyetlerini artırdığı bir dönemde Fethiye Kaymakamlığı 175. Alay Komutanlığından asker talebinde bulunsa da olumlu bir karşılık alamamıştır.⁶⁶

Menteşe sahillerini işgal eden İtalyanlar güneye yönelerek, İzmir'in işgalinden önce, hem kendi işgal sahalarını genişletmek hem de İzmir'e çıkacak Yunan askerlerinin kendi bölgelerine doğru genişlemesini önlemek amacıyla 14 Mayıs günü Kuşadası ve Selçuk istasyonu'nu işgal ettiler. 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edilmesi Dışişleri Bakanı Sonnino'nun ifadesiyle "İtalya hükümetini bâzı girişimlerde bulunmaya sevk etti". 16 Mayıs'ta iki İtalyan subayının idaresinde 262 kişiden oluşan birlik Afyon'u işgal etti. Bir subay komutasında 50 kişiden oluşan birlik ise Akşehir istasyonuna yerleşti. Aynı gün Milas'ın iskelesi olan Güllük'e de asker çıkardılar. Kuşadası işgal edildikten sonra Söke'ye yönelen İtalyan komutan Alessandro Ciano'nun keşif gezisinin ardından Söke de 17 Mayıs'ta 3 subay ve 200 askerden oluşan birlik tarafından işgal edildi. 5 Haziran günü bir tuğgeneralin idaresinde 4 makinalı tüfek ve 200 kişilik piyade kuvvetiyle Ahiköy (Yatağan) ve Çine işgal edildi. Mentese bölgesinin işgali ile Yunan kuvvetlerinin hareket alanını kısıtlayan İtalyanlar haziran ayının ortalarından itibaren Antalya'ya yapılan yeni çıkarmadan sonra Burdur istikametine ilerlemeye başladılar. 28 Haziran günü Burdur'da rahat bir şekilde işgal edildi. İtalya'nın Anadolu üzerinde son işgal bölgesi 23 Temmuz 1919 günü işgal edilen Muğla bölgesi oldu.⁶⁷

Anadolu'daki İtalyan İşgal Kuvvetlerinin 1919 yılının Temmuz ayındaki durumu şöyle idi: Konya'da; 1300 nefer, 8 makinalı tüfek. Antalya'da; 3 tabur, 5 cebel topu, birkaç makinalı tüfek. Akşehir'de; 1 subay, 50 nefer. Burdur'da; 500 nefer, 8 makinalı tüfek, 2 top. Afyon'da; 4 subay, 262 nefer. 57. tümen bölgesinde bulunan İtalyan kuvvetlerinin durumu şöyledir: Fethiye, Marmaris ve Bodrum'da birer piyade bölüğü, Güllük iskelesinde birer piyade taburu, Söke ve Koçarlı'da birer piyade ile birer süvari ve bir makinalı tüfek bölüğü, ayrıca Söke'de bir cebel bataryası, Kuşadası'nda bir piyade taburu ile iki piyade bölüğü ve bir makinalı tüfek bölüğü, Çine'de bir tabur piyade ve bir bisikletli piyade bölüğü. Bu kuvvetlerden alay düzeyinde olan birliklerin karargahı Kuşadası ve Antalyadır. Tugay karargahları Leryos Adası ve Antalya işgal kuvvetleri komutanlığının karargahı Rodos'tur.⁶⁸

⁶⁶ Emine Pancar, "Cavit Aker'in Anılarına Göre Yunanlıların Fethiye'yi İşgali ve İzmir'in İşgalinin Fethiye'ye Yansımaları", *History Studies*, Cilt: 5 (2013), s. 108.

⁶⁷ Çelebi, "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", s. 163, 164, 165.

⁶⁸ Çelebi, "Milli Mücadelede İtalyan İşgalleri", s. 415, 416.

Osmanlı yöneticileri Anadolu’da gerçekleşen diğer işgallerde olduğu gibi İtalyan işgallerinde de fiili bir direniş benimsemedi. Antalya-Kuşadası arasında geniş bir bölgede hakimiyet kuran İtalya, en azından bölgeyi yarı sömürge haline getirerek burada hakimiyetini sağlamak düşüncesindeydi. Bunu gerçekleştirmek için halkı kendi yanına çekme politikasını benimsedi. Millî Mücadele döneminde İtalyan işgalleri gündeme geldiği zaman; o döneme ait kaynaklarda ve İtalyan işgalini yaşamış insanların ortak kanaati, İtalyanların Türklere karşı çok iyi davrandıkları olmuştur. Batı Anadolu bölgesinde İtalya ile birlikte Yunanların da bulunması halkın İtalyanlara bakış açısını etkilemiştir. 8 Haziran 1919 günü İtalya Başbakanlığına sunulan bir yazı bu dönem Anadolu insanı ve İtalyan işgali arasındaki ilişkiyi tam olarak gözler önüne serer nitelikteydi. Bu yazıda şöyle denilmekteydi: “Yunan işgalinin sertliği, Müslümanları başka bir gücü tercih etmeye zorluyordu. İyi davranmaları, halkı İtalyanlara yöneltmiştir.” Halkın İtalyanlara sempati ile bakma sebepleri arasında tarihi düşman olarak gördüğü Yunanlara karşı, bölgedeki diğer güçle bir denge uygulamak politikası olmalıdır. Yunan işgaline uğrayan bölgelerden kaçmak zorunda kalan göçmenlere yardım etmeleri de yine İtalyanlara karşı sempati oluşmasına sebep olmuştur.⁶⁹

Diğer Müttefik devletlerden farklı olarak İtalya Anadolu’ya yönelik uyguladığı politikada “Yumuşak Güç” unsurlarını devreye soktuğunu ve etkin bir şekilde kullandığını görüyoruz. İtalyan işgali altında yaşayanlardan isteyenlere pasaport, “Himaye Vesikası” ve egemenliklerinin bir göstergesi olarak İtalya bayrağı renginde kuşaklar dağıtılmıştır. “Yumuşak Güç” politikaları gereği hastane, sağlık ocağı, dispanser ve ilk yardım olarak Antalya, Konya, Muğla, Burdur ve diğer işgal bölgelerinde sağlık hizmeti vermişler, İtalyan kültür ve inancının yayılması amacıyla Konya, Kuşadası, Burdur, Söke, Muğla, Fethiye, Antalya’da İtalyan’ca eğitim yapan okul, kurs gibi çeşitli eğitim hizmetleri vermişlerdir. Bu okullarda Hristiyanlık propagandası da yapılmıştır. Konya, Söke, Kuşadası, Antalya bölgelerinde halka ucuz faizli kredi vermek amacıyla Banco di Roma’nın şubeleri açılmıştır. Osmanlı Hükümetinin itirazlarına rağmen işgal bölgelerinde 1919, 1920, 1921 yıllarında arkeologlar tarafından incelemeler yapılmıştır.⁷⁰

Dönemin önde gelen isimlerinden olan Fahrettin Altay’ın yaşadığı ve daha sonra kaleme aldığı bir anıda dönemin İtalya-Anadolu ilişkisine ışık tutacak mahiyettedir. Trenle Dinar’dan Burdur’un o dönemki istasyonu olan Baladız’a giden Altay, Burdur mutasarrıfı

⁶⁹ Çelebi, “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, s.98-99.

⁷⁰ Çelebi, “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, s.100.

ve bölge kumandanının bir italyan doktorunun otomobili ile gelip onu götürmeleri dikkatini çekmiş, o dönemde İtalyan işgal kuvvetlerinin çekilmiş olmasına rağmen böyle otomobilli doktorlar bırakarak halkın sağlık ihtiyaçlarını temine çalışmakla sevgi kazanmak istediklerini düşünmüştür.⁷¹

İtalyan işgal siyaseti Anadolu'nun sosyolojik yapısını doğru okumuş, halkın Osmanlı saltanatına bağlı olduğunu gözlemleyen İtalya, bu bağlılığı kendileri için bir sempatiye dönüştürmeye çalışmıştır. 1919 yılının Nisan ayının ortalarında Şehzade Abdürrahim'in başkanlığında bir Osmanlı heyeti Antalya'yı ziyaret etmiş, bu Nasihat Heyetinin işgal bölgelerinde dolaşmasına İtalyanlar ses çıkarmamış, heyet Antalya'ya geldiğinde şehirdeki İtalyan temsilcinin şehzadeyi ziyaret etmesine özen gösterilmiş, Konya'daki askerlerinin de heyeti karşılamak için yapılacak törende yer almasını istemişlerdir.⁷²

İtalyanların uyguladıkları “yumuşak güç” politikası Anadolu'da karşılık bulacak ki, bazı yönetici ve aydınlar kurtuluşu İtalyan mandasında görmeye başladılar. İtalyan mandası görüşünü savunanlar, İngiliz ve Amerikan mandası taraftarı olanlara kıyasla çok küçük azınlıktaydılar. İtalya'nın işgali altındaki bölgelerde Türk halkına dostça davrandıklarını görenler, Yunanistan'ı İngilizlerin kışkırttıklarını unutamıyorlar, Ermenileri koruyucu tutumlarından dolayı Amerika Birleşik Devletleri'ne güvenemiyorlardı. Öte yandan Yunanlarla mücadeleye giren Kuvayı Milliye birliklerine İtalyan bölgelerinde kolaylık sağlıyor, halkın Kuvayı Milliye birliklerini kurmalarını destekliyor ve maddi yardımda bulunuyorlardı. İtalyan Mandası savunucuları ne İngiliz himayecileri kadar etkili, ne de Amerikan mandası taraftarları kadar çoğunluklardı.⁷³

Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin basın kanadında da ittifak içerisinde olduğumuz İtalyanlar ile “Menteşeliler Müdafaa Vatan Cemiyeti”nin teklifi ile bir basımevi kurulması ve ulusal hareketi savunan bir gazete çıkarılması kararlaştırılmıştır. Datça Kuvayı Milliye Komitesi üyesi olup Marmaris'te bulunan Emrullah Efendi sorunun izlemciliğini yürütmüş, Emrullah Efendi'nin Marmaris İtalyan İşgal Komutanlığı nezdinde yaptığı temaslar kısa zamanda sonuç vermiş ve basımevinin kısa zamanda getirilip takılması için harekete geçilmiştir. 1919'un Haziran ayında İtalya'dan getirilen Basımevi araç ve gereçleri Muğla'nın Hacılar Hanı içinde kurularak Muğla Basın Hayatının ilk gazetesi olan “Menteşe”

⁷¹ Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, İstanbul: İnsel Yayınları, 1970, s. 259.

⁷² Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, s. 135.

⁷³ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara: Maliye Bakanlığı Ellinci Yıl Yayınları, 1974, s. 32-33.

gazetesi faaliyete geçmiştir. 30 Haziran 1919 Pazar günü yayın hayatına başlayan gazete yedi sayılık yayın hayatından sonra İtalya'nın kararıyla kapatılır. Üç aylık bir yayın hayatı olan gazetenin sahibi Hacı Kadızade Hafız Sabri Bey'dir.⁷⁴

İtalya ile iyi ilişkiler kurulması yönünde politika izleyen basın yayın organlarına bakacak olursak, bunlardan birisi *Hâdisât* gazetesidir. Süleyman Nazif imzasıyla gazetenin 30 Mart 1919 tarihinde çıkan yazısında Nazif, Avusturya'ya yönelik eleştirilerini sıraladıktan sonra, Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni destekleyen devletlere ve bu bağlamda İtalya'ya düşmanlık edilmesini eleştirmiştir. Mütarekeden sonra ülkemize gelen İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya temsilcilerinin iyi niyetlerine güvenmemiz gerektiğini belirten yazar, bu devletlerin “ *Vaat ettikleri refah ve sükûnu mustarip, fakat ümitvar nazarlarla bekliyoruz*” dedikten sonra İtalyanlara övgüler düzerek teşekkür etmiştir. Mütareke imzalandıktan sonra İngiliz yanlısı bir siyaset takip eden *Alemdâr* gazetesi, İzmir işgal edildikten sonra dikkat çekici bir biçimde İtalya'yı ve İtalyan siyasetini takdir eden birçok yayına imza atmıştır. İzmir işgal edildikten kısa bir süre sonra gazete İtalyanların Trablusgarp'taki Müslümanlara tanıdığı geniş haklardan bahsetmiştir. Gazetenin haberine göre Trablusgarp'taki yerli halk kendilerine tanınan muhtariyetle birlikte idareye katılma, hukuk alanında kendi inançlarına uygun yargılanma ve seçme hakkına sahip olacaktı. Bir başka haberde ise İzmir'de Yunanların işlediği cinayetlerden kaçan halkın İtalyanlara sığındığı yazmıştır. *Alemdâr* gazetesinin yanı sıra *Vakit* gazetesinde Ahmet Emin imzalı bir yazıda, İtalya'nın hem kamuoyu ve basınıyla hem de hükümetiyle, mütarekenin imzalandığı günden bu yana Türkiye'nin millî menfaatlerine uygun bir siyaset takip ettiğini ifade etmiştir.⁷⁵

Belirttiğimiz gibi bu dönemde İtalya'nın Osmanlıya karşı yürüttüğü bu ılımlı “yumuşak güç” politikasını kendi tarafından değerlendirecek, şunu diyebiliriz ki İtalya hem kazanan tarafın kandırılmışı olarak, müttefikleri arasındaki ilişkileri ve Anadolu konjonktürünü göz önüne alarak ve kanaatimizce yine işgalci olarak geldiği Trablusgarp'ta Türkleri yakından tanımış olması İtalya'nın bu politikaları tercih etmesinde başlıca etmenlerden olmuştur.

İtalyan işgali döneminde Söke'de bir konuşma yapan Teğmen Ugo Luca'nın sözleri bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Luca'ya göre; “*Bir memleket kalben fethedilmelidir. Biz,*

⁷⁴ Ünal Türkes, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, İstanbul: Yelken Matbaası, 1973, s. 109-110.

⁷⁵ Arıkan, “Millî Mücadele Dönemi Türk Basınında Dış Politika Yönelimleri” s.131-133.

Trablusgarp Savaşı'nda bunun tersini yapmakla büyük bir hata yaptık ve bunun acısını hâlâ çekiyoruz." ⁷⁶Savaş sonrası birçok problem ile yüz yüze kalan Anadolu halkına kendi ekonomik çıkarlarına uygun ve "borç diplomasisi" adı verebileceğimiz bir sistem ile halka ucuz faizli krediler vermek üzere İtalyan dış siyasasının temel aktörlerinden olan Banco di Roma'nın Antalya, Konya, Söke ve Kuşadası'nda şubeleri açıldı. Gübre ve tohum gibi tarımsal ürünler dağıtıp açtıkları banka şubeleriyle halka zirai kredi sağlayan İtalyanlar, hem halk nazarında sempati kazanıyorlar, hem de borcunu ödemeyen kişilerin topraklarına el koymak gibi bir avantaj elde etmiş oluyorlardı. Ulaşım ve haberleşme konusunda ise işgal bölgelerinde telgraf hatları ve telefon santralleri kuran İtalyanlar, kara ve demiryolu hatlarının iyileştirilmesi yönünde, Anadolu limanlarıyla, Rodos ve diğer adalarla İtalya arasında seferler düzenledi.⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da yakın ilişkiler kurduğu İtalyanları Anadolu'ya geçtikten sonra da yakından takip etmeye başladı. Ordu müfettişi olarak 15. Kolordu Komutanlığı'na 24 Haziran 1919 tarihinde gönderdiği telgrafta, "Antalya'da İtalyanların kuvvetlerini devamlı artırmalarına" dikkat çeken M. Kemal Paşa, Bursa'da 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'e gönderdiği cevabî telgrafta İtalyanlar hakkında şunları yazmıştır: *"İtalyanlar kendi zaafılarını bildikleri için memleketimizin kuvvetlenmesini istemezler. Fakat kuvvetli bir devletin himayesine, müzaheretine girdiğini de arzu eylemezler. Bu sebeple Antalya havalisini elden çıkarmamaya gayret etmektedirler."* ⁷⁸1920 yılına girilirken Konya'da Bağdat Otel'i'ndeki yılbaşı eğlencesine Türkleri de davet eden İtalyanlar, 1920 yılının 13 Ocak akşamı *Öğüd* gazetesi matbaasını işgal etmeleri Heyet-i Temsiliye ile İtalyanların arasını açsa da, *Nasihah* adında yeni bir gazetenin çıkarılmasıyla gerginlik yatıştırılmıştır.⁷⁹

1919 yılının Kasım ayında Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'ta bulunduğu günlerde Mustafa Kemal Paşa ile İtalyanlar arasında Anadolu'da ilk temas sağlandı. Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere gibi İtalya da Sivas'a temsilci göndermiş, Teğmen Luigi Villari tarafından yerine getirilen temsilcilik görevi sırasında Teğmen'in ikamet ettiği binaya İtalyan bayrağı asmasına Mustafa Kemal Paşa ve mahalli yetkililerin engel olması sorun yarattı. Sorunun detaylarına girmeden, Teğmen Villari'nin bazı değerlendirmeleri üzerinden

⁷⁶ Çelebi, *Barışın Yolunu Açan Mütareke 100. Yılında Mudanya Mütarekesi*, s. 176-179.

⁷⁷ a.g.m., 176-179.

⁷⁸ Çelebi, "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", s. 171.

⁷⁹ a.g.m., s. 171.

İtalyanların Mustafa Kemal Paşa'nın hareketlerini takip ettikleri sonucunu çıkarabiliriz. Villari'nin, Sivas'tan 1 Aralık'ta Yüksek Komiserliğe gönderdiği telgrafta, "Mustafa Kemal'in Sivas'tan ayrılmasıyla kendisinin de oradaki ikamet amacının ortadan kalkacağını, bu nedenle, komiserliğin başka bir emri yoksa 8 Aralık'ta Sivas'tan ayrılacağını" bildirmesi, İtalya'nın onu Sivas'a Mustafa Kemal Paşa'nın hareketlerini takip etmek için gönderildiğinin göstergesidir. Mustafa Kemal Paşa ile birkaç kez görüşen Teğmen Villari Millî Mücadele'nin karakteri ve amacı hakkında İstanbul'a yazılar gönderdi. Teğmen Villari'ye göre "Mustafa Kemal Paşa, Panislamist bir harekete sempati beslemiyordu. Amacı, tek bir ırka dayanan birleşik ve tek bir Türkiye meydana getirmektir."⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa ile ilgili düşüncelerini ortaya koyan bir diğer İtalyan asker ise, İtalyan istihbarat subayı Vitelli'dir. Vitelli 1920 yılının Nisan ayında hükûmetine şu raporu yollamıştır: *"Türkiye'de önem verilecek tek kişi, Mustafa Kemal'dir. Çünkü onu Anadolu halkı destekliyor. Kemalistler kendilerini Türk Ulusal ülküsünü gerçekleştirmeye adanmışlardır. Türkler de uyanan Milliyetçilik, bilincinin boğulabileceğini sanmak büyük bir yanılgıdır. Onu ihmal etmek çok ciddi sorunlara yol açabilir. Mustafa Kemal'i mevkiinden düşürmek için İtilaf Devletlerinin birçok fedakarlıklarda bulunması gerekecektir. Bu sebepten İtalyan Hükümeti onunla bir anlaşmaya varmaları için müttefiklerini ikna etmelidir. Onunla bir uzlaşmaya varılırsa birçok engeller atlatılmış olacaktır."* Albay Vitelli'nin bu uyarısını dikkate alan İtalya, Mustafa Kemal Paşa ile uzlaşmaya varmak için çabalarını yoğunlaştırdı.⁸¹

İtalyanlar 1920 yılının başlarında Lloyd Trestino ve Societa Italiana Servizi Marittimi adlı İtalyan gemicilik şirketlerine ait gemilerle İtalya'dan Anadolu hareketi adına getirdikleri silah ve cephaneleri Söke, Antalya, ve diğer limanlara çıkarıyorlardı. İtalyanlar yalnız Anadolu bölgesinde değil aynı zamanda Avrupa başkentlerinde ve özellikle Roma'da Türklerle entrika çeviriyorlardı. Roma'ya gönderilen Kemalist temsilciler, bir yandan İtalyan hükümetiyle resmî olmayan görüşmeler yapıyor, öte yandan da Avrupa bölgesinden gizlice silah ve mühimmat tedarikinde bulunuyorlardı. İtalyan Yüksek Komiseri sıfatıyla tanıdığımız Kont Carlo Sforza bu dönemde İtalya'da Giovanni Giolitti'nin başbakanlığında kurulan hükümette Dışişleri Bakanı olarak yer almış, Anadolu'daki milliyetçilerin Roma temsilcisi olan Cami (Baykurt) ile iyi ilişkiler kuruyorlardı. İngilizler, İtalya'da bulunan

⁸⁰ Çelebi, *Barışın Yolunu Açan Mütareke 100. Yılında Mudanya Mütarekesi*, s. 183.

⁸¹ Ahmet Özgiray, "Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri (1921-1930)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1 (1990), s.125,126.

Türk ajanlarının gizli yazılarını ve raporlarını İtalyan diplomatik çantaları içinde Türkiye'ye gönderildiğine inanıyorlardı. Buna örnek olarak Kemalistler adına Roma'da silah almakla görevli Edip Bey'in, 21 Mayıs 1920'de Halil Paşa'ya gönderdiği mektupta, İtalyanların her bakımdan kendisine yardımcı olduklarını ve mektubu eski jandarmalardan Albay Maneda aracılığıyla gönderdiğini bildiriyordu.⁸²

Ankara Hükümeti'nin ilk İçişleri Bakanı olarak göreve başlayan Cami Bey (Baykurt), buradaki temsilcilik gazeteci görünümü altında faaliyetlerde bulunmuş, bir yandan da esas görev olarak silah alımı konusunda çalışmalarda bulunmuştur. Öte yandan İtalyan basını aracılığıyla Millî Mücadele'nin tanıtılması ve kamuoyunda olumlu havanın yaratılması konusunda girişimlerde bulundu. Anadolu'daki Ulusalçı kadro ile başından beri iyi ilişkiler içerisinde olan Sforza'nın bu dönemde Dışişleri Bakanı olması ikili ilişkiler açısından kritik öneme haizdi. Roma bundan sonra Ankara'nın Batı'ya açıldığı ve Batılı ülkelerle bağlantılarının kurulduğu bir köprü vazifesi görmekteydi.⁸³

İtalya ile lojistik tedarik konusunda ilişkilere baktığımızda 57. Tümen komutanlığı vazifesiyle Millî Mücadele döneminde hizmet etmiş ve 57. Tümen ile beraber İzmir Güney Cephesi Komutanı olarak görevlendirilmiş, Mehmet Şefik Bey'in Millî Savunma Bakanlığının Antalya'da İtalyanlar'dan silah ve cephane tedarikine ait işlerde görevlendirildiğini görmekteyiz.⁸⁴

Millî Mücadele'ye katılanların ve İtalyanlar ile özel ilişkileri olanların anlattıkları ile sabittir ki, bölgede bulunan İtalyan subayları el altından Anadolu Hareketine makinalı tüfek, silah ve cephaneyi ucuz fiyattan satmıştır. Aynı zamanda Antalya'daki deponun boşaltılarak milliyetçilere gönderilmesine de ses çıkartılmamıştır. Sadece silah cephane değil kılık kıyafet tedarikinde de temasda bulunulmuş, Albay Kazım Bey ve 5 subay, sivil kıyafetli olarak Antalya'ya gelmiş Misraki ve Alhadeff isimli levazım tedarik edenlerle kumaş, battaniye ve benzin satışı konusunda anlaşmışlardır.⁸⁵

1920 yılının 16 Mart günü İstanbul'un Müttefik kuvvetler tarafından işgali, meclisin İstanbul'da toplanılıp faaliyetine devam etmesini mümkünsüz kılmış, bunun üzerine 23

⁸² Sonyel, *a.g.e.*, s. 167, 168.

⁸³ Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu," *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 152.

⁸⁴ Lokman Erdemir, "Çanakkale Muharebeleri'nde 27. Alay Komutanı Yarbey Mehmet Şefik (Aker) Bey", *Çanakkale Muharebeleri'nin İdaresi Komutanlar ve Stratejiler*, ed. Lokman Erdemir ve Kürşat Solak, Çanakkale Valiliği Yayınlar, Çanakkale 2015, s. 220.

⁸⁵ Çelebi, "Millî Mücadelede İtalyan İşgalleri", s. 316.

Nisan 1920 günü Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açılmıştır. Mayısın ilk haftasında teşkil edilen İcra Vekilleri Heyeti, Millî Mücadele hareketini idare etmeye başlayarak tam bağımsızlık ve Misak-ı Millî doğrultusunda dış ilişkilerini geliştirmiştir. TBMM’nin açıldığı dönemde İtalya’nın Anadolu’da 17.900 askeri bulunmakta idi. Dedğimiz gibi İtalya’nın Anadolu hareketine bakışı, işgal politikaları ve Anadolu hareketi ile uyum içinde ilişkilerini devam ettirmesi İtalya’yı diğer müttefik devletlerden ayıran özellik olmuş, İtalya Ankara Hükümeti tarafından “ehven-i şer” yani kötü olanların içerisinde iyisi olarak nitelendirilmiştir. Aynı zamanda coğrafi olarak bakarsak İtalyan işgal bölgeleri Yunan işgal bölgeleri ile komşu durumundaydı. Bölgede İtalyan işgali olmasa Anadolu’daki Yunan işgali genişleyecek bu da sıcak çatışma halinde olan Yunan cephesinin daha da genişlemesine yol açacaktı. Tabii ki, bölgede bulunan herhangi bir işgal kabul edilemezdi lakin ikili ilişkilerin nisbeten normal seyrettiği İtalya ile de sıcak çatışmaya girmek, hem doğuda hemde batıda devam eden Millî Mücadele hareketine yeni bir güney cephesinin açılmasını getirecek, bu ise insan, lojistik masrafına getirecekti.⁸⁶

1.6.3. Londra Konferansı

Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa komutasındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusu’nun İnönü bölgesinde Yunan ordusuyla gerçekleştirdiği çarpışmalar 10 Ocak 1921 tarihinde zaferle sonuçlandı. Türk ordusunun bu zaferi sonrası müttefik devletler Sevr Anlaşmasını yeniden gözden geçirmek için Londra’da bir konferans düzenleyeceklerini ve bu konferansa İstanbul ve Ankara hükümetlerini birlikte çağırma kararı aldı. Hem Ankara, hem İstanbul hükümetinin konferansa çağırılması iki taraf arasında yeni bir iç siyasi çekişme başlatmıştır. Müttefiklerin Londra Konferansı’nda ortak düşüncesi Sevr Anlaşmasını değiştirerek Türklere kabul ettirmek üzerine olmuştur. Konferans süresince İngiltere’nin iki ana taktiğinden bahsedebiliriz bunlardan ilki konferansa hem İstanbul hükümetinin, hem de Ankara hükümetini davet etmekle bir böl ve yönet taktiği uygulamak, bir diğeri ise kendi ittifakında iç barışı temin ederek, Fransa ve İtalya’yı yeniden kendine çekmekti. Lloyd George’un fikirlerine göre Anadolu’da olası bir Yunan başarısı müttefikler arasında yakınlaşmayı tekrardan temin edecekti.⁸⁷

⁸⁶ Çelebi, “*Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*”, s. 174,175.

⁸⁷ Bülent Kara, “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”, *Akademik Bakış*, Cilt 3, Sayı 5 (2009), s. 145,146, 147

Kral I. Aleksandros'un ölümünden sonra Yunanistan'da Ekim ayında yapılan seçimlerde kaybeden Venizelos ve hükümeti iktidardan düşecek yerine Rallis hükümeti iktidara gelecektir. Ardından Kral Konstantin'in Almanya'dan ülkesine dönmesi İtilaf devletlerini memnun etmeyecek, bu durum Sevr'in uygulanabilirliğine gölge düşürecektir. Ankara-Moskova yakınlaşması, İtalya hatta Fransa'nın Ankara Hükümetini dikkate almasına bir vesile teşkil edecektir. Tüm bu gelişmeler Sevr Antlaşması'nı Türkiye lehine yapılacak değişikliklerle Ankara Hükümetine kabullendirme anlayışını ortaya çıkaracaktır.⁸⁸

İtilaf Devletleri'nin Konferans'a davet mektubu 26 Ocak günü Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'ya ulaştı. İstanbul hükümeti konferansta Türk tarafını temsil edecek delegeler için Anadolu hükümeti ile temasa geçti. Tevfik Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta; Osmanlı Devletinin İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki temsilcileri tarafından Sevr Antlaşması'nda bazı düzenlemeler yapılması amacıyla Londra'da 21 Şubat'ta toplanacak konferansa davet edildiğini, Ayrıca bu davetten Mustafa Kemal Paşa veya Ankara hükümeti tarafından tayin edilecek delegelerin Osmanlı heyeti içerisinde yer alabileceğinin şart koşulduğunu belirtiyor ve Ankara hükümeti tarafından seçilecek delegelerin İstanbul hükümeti tarafından seçilecek delegelere katılmaları gerektiğini yazıyordu.⁸⁹

Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa'ya gönderdiği 28 Ocak tarihli cevapta, İstanbul hükümetinin tanınmadığını, millet ve ülke adına tek meşru kuruluşun Büyük Millet Meclisi olduğunu bildirdi. Tevfik Paşa ve Mustafa Kemal Paşa arasında 26 Ocak'tan 8 Şubat'a kadar süren yazışmalarda ortak uzlaşma zemini oluşturulamadı ve her iki hükümet de konferansa ayrı ayrı katılma kararı aldı. Ankara hükümeti adına başdelege olarak Dışişleri Bakanı Bekir Sami (Kunduh) Bey, Aydın mebusu ve aynı zamanda İtalya temsilcisi olan Cami Bey (Baykurt), Trabzon mebusu Hüsrev Bey, İzmir mebusu Yunus Nadi Bey, Adana mebusu Zekai beylerden oluşan heyet temsil edecekti. Bugüne kadar Ankara hükümeti ve İtalya arasındaki ilişkilerde en önde gelen isim olan Cami Bey'in heyete seçilmesi dikkate değer bir nokta olarak önümüze çıkmaktadır.⁹⁰

Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet, Ankara hükümetini temsilen Şubat 1921'de Konferans'a katıldı. İstanbul hükümeti adına da konferansa Tevfik Paşa

⁸⁸ Adnan Sofuoğlu, Seyfi Yıldırım, "1921 Londra Konferansında Türk Diplomasisi: Sadrazam A.Tevfik Paşa'nın Sözü Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilcilerine Bırakması Meselesi", *Belleten*, Cilt 79, Sayı 284 (2015), s. 359.

⁸⁹ Nurten Çetin, "Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4 (2012), s. 109.

⁹⁰ Çetin, *a.g.m.*, s. 111.

liderliğinde bir heyet katıldı. İki heyet şeklinde katılan Türk tarafı kendi aralarında varılan anlaşma sonucunda, Londra görüşmelerinde Bekir Sami Bey'in her iki heyet adına hareket edeceğini kararlaştırdılar. TBMM hükümetinin konferansa katılmadaki temel amacı Misak-ı Milli'yi Batılı devletlere tanıtmaktı. Ankara Hükümeti konferanstaki stratejisini ulusal sınırlar içerisinde bağımsız yaşamak ve bu ilkelerin de “Wilson ilkeleri” yle de uyumlu olduğunu dünyaya duyurmak üzerine idi. Ancak konferansa katılan İngiltere, Fransa ve İtalya'nın amaçları, İzmir ve Trakya hakkında verecekleri hükmün kabul edileceğine dair Türklerden söz almak ve Sevr Antlaşması üzerinde hafif değişiklikler yaparak Türklere onaylatmaktı. Yunanların Anadolu'dan çekilmeyi kabul etmemeleri ve Türklerin de Anadolu boşaltılmadıkça anlaşmaya varmayı düşünmediklerinden Konferans sonuçsuz kaldı.⁹¹ Şunu da belirtmek gerekir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi adına konferansa katılan Bekir Sami Bey başkanlığındaki heyet 1 Şubat 1921 tarihinde İtalyan işgal bölgesi olan Antalya üzerinden Roma'ya hareket etmiş ve İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın daveti üzerine Roma'dan Londra'ya geçmişlerdir.⁹² Konferans için Türk heyetinin izlediği rota ve Sforza'nın daveti bu dönem Anadolu hareketi ve işgal kuvvetleri arasındaki ilişkilerde İtalya tarafını bir nevi aracı olarak da göstermektedir.

Günün sonunda Londra Konferansı ortaya tam bir sonuç koymamasına rağmen Ankara Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasındaki siyasi görüşmelerin başlangıcını oluşturan safha olduğundan Millî Mücadele dönemi dış politikamızın en önemli olayları arasında yerini almıştır. Ankara Hükümetinin hem İstanbul hükümeti hem de İtilaf devletleri tarafından tanınması, konferans sırasında Türk tarafını temsil görüntüsünün TBMM heyetinde olması, milletin asıl ve tek temsilcisinin Ankara Hükümeti olduğunun kabul edilmesi Londra Konferansının kazanımları arasında yer almıştır.⁹³

Bekir Sami Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi heyet başkanı olarak konferansa katılan ülkeler ile birebir görüşmeler de sağlamış, ikili anlaşmalar gerçekleştirmiştir. Heyet Antalya üzerinden Roma'ya gitmiş, Bekir Sami Bey Roma'da bulunduğu süre zarfında Dışişleri Bakanı Sforza ile birebir görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerde Kont Sforza Müttefiklerin konferansta İzmir ve Trakya için bir soruşturma komisyonu kuracaklarını gizlice Bekir Sami Bey'e bildirmiştir. Bu ikili ilişkiler tarafların ileride imzalayacakları

⁹¹ Hüner Tuncer, *Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası*, İstanbul: Sia Kitap, 2021, s. 50.

⁹² Oran, *a.g.e.*, s. 144.

⁹³ Feryat Gürdal, “Türk Siyasi Hayatında Bekir Sami Kunduh (1865-1933)”, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, 2019, s. 82.

antlaşmalar için bir altyapı oluşturmuştur. İtalya'nın amacı ise, Ankara'da bulunan güç ile problem yaşamadan Anadolu üzerindeki ekonomik çıkar endeksli emellerini gerçekleştirmek olmuştur. Kont Sforza ile Bekir Sami Bey arasında gerçekleşen ikili müzakereler sonucu bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma ile İtalyan Hükümeti Türkiye'yi bağımsız bir varlık olarak kabul ettiğini belirtmiştir.⁹⁴

*“Bekir Sami Bey, İtalya Hariciye Nazırı bulunan Kont İsforça ile de 12 Mart 1921’de bir mukavele imza emir... Buna göre, İtalya’nın İzmir ve Trakya’nın bize iadesi hakkındaki taleplerimizi Konferans nezdinde desteklemesine karşılık, biz de İtalya devletine Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarıyla Afyon Karahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının daha sonra tayin edilecek kısımlarında iktisadi teşebbüsler için rüçhan hakkı verecektik. Bundan başka, işbu mıntikalarda Türk hükümeti veya Türk sermayesi tarafında yapılmayacak olan iktisadi işlerin İtalyan sermayesine verilmesi ve Ereğli madenlerinin bir İtalyan-Türk şirketine devri kabul edilmekte idi. Bittabi bu mukavele de hükümetimizce reddeden başka bir muameleye maruz kalamazdı.”*⁹⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk eserinde aktardığı bu olay bizlere Mustafa Kemal Paşa'nın dış politika anlayışındaki temel faktörlerden birkaçını gözler önüne koymaktadır. Birincisi günü kurtarmak için bugün küçük yarın için büyük tavizler verilmemesi görüşü, bir diğeri ise devletin ekonomik hayatında herhangi bir dış devlete karşı bağımlı olmaması düşüncesi.

Kont Sforza'nın Bekir Sami Bey ile yaptığı bu antlaşma, İtalya'nın Trablusgarp Savaşı'ndan sonra Anadolu hedefleri çerçevesinde ulaştığı en yüksek nokta olarak değerlendirilmektedir. Sforza'nın Bekir Sami ile yaptığı bu anlaşma Anadolu'da İtalyanlara büyük ticari ve ekonomik çıkarlar vermiş, Mustafa Kemal Paşa'nın, *“İzlediğimiz amaç ve ülküyü tam olarak kavrayamamakla”* suçladığı Bekir Sami Bey'in Fransızlar ve İtalyanlarla imzaladığı antlaşmalar, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Misak-ı Milli ilkeleriyle çeliştiği için reddedilmiştir.⁹⁶

⁹⁴ Gürdal, “Türk Siyasi Hayatında Bekir Sami Kunduh (1865-1933)”, s. 88.

⁹⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara: Kaynak Yayınları, 2015, s. 440.

⁹⁶ Çelebi, *Barışın Yolunu Açan Mütareke 100. Yılında Mudanya Mütarekesi*, s. 185,186.

Avrupa’da imzaladığı antlaşmaların Anadolu’da büyük tepki toplaması ve eleştirilere maruz bırakılması üzerine Bekir Sami Bey 1921 yılının 8 Mayıs günü istifa etmiş, yerine Yusuf Kemal Tengirşenk Bey getirilmiştir.

1921 yılına gelindiğinde İtalya iç siyasetinde gergin bir dönemden geçmekteydi, sendika hareketleri, fabrikaların işçiler tarafından işgali, faşistlerin hükümete yönelik tepkileri, sosyalistler arasındaki anlaşmazlıklar ve ekonomik kriz içinde olan İtalya, Anadolu’da başarıya muhtaç durumdaydı. Bekir Sami Bey ile yapılan anlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmaması, İtalyanların öfkesine sebep oldu. Aslında İtalya Bekir Sami Bey ile yapılan anlaşma öncesinde de Anadolu milliyetçilerinin, yardımsever politikalarına karşılık vermediğinden şikayetçiydi. İtalya’da 15 Mayıs’ta yapılan seçimlerden sonra Giolitti hükümetinin istifa etmesi üzerine Bonomi kabinesinde dışişleri bakanlığına İngiltere yanlısı Pietro Tomassi della Torretta’nın getirilmesi İtalya’nın doğu politikasında değişikliğe yol açmıştır.⁹⁷

İtalya’nın yeni dışişleri bakanı olan della Toretta, 31 Temmuz 1921 tarihinde Senato’da yaptığı konuşmada, “İtalya’nın Doğu Akdeniz’de hayatî çıkarları olduğunu ve bunun müttefikleriyle imzaladıkları Üçlü Anlaşma ile güvence altına alındığını ve bu anlaşmaya uymanın zaruri olduğunu, Ankara Hükümeti ile eşit bir anlaşma yapmak için yapılan teşebbüslerin sonuçsuz kaldığını, Yakın Doğu’da Türklerle ekonomik alanda iş birliği yapmak için İtalyan Hükümeti’nin namuslu ve mutedil siyasetlerinin Ankara Hükümeti tarafından görmemezlikten geldiğini ifade etmiştir.” İtalyan gazetelerinde röportaj veren della Torette İtalya’nın doğu politikası hakkında şu sözleri söylemiştir:” Doğu politikamız ekonomik beklentilerle tespit edilmelidir, siyasi gelişmeler yakından takip edilip, Doğu Akdeniz dengesinin aleyhimize gelişmesini önlemeye kararlıyız. Ankara Hükümeti İtalya’nın ılımlı ve namuslu siyasetini takdir etmedi. Doğu politikamızın esası değişmez fakat usulleri değiştirilecektir.”⁹⁸

⁹⁷ Çelebi, “*Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*”, s. 181.

⁹⁸ Çelebi, “*Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*”, s. 183.

1.6.4. İtalyan Diplomat Cavaliere Tuoizzi'nin Ankara Ziyareti

Londra Konferansı ile bir çözüme ulaşmayan Doğu Sorunu tekrardan silahlı çatışma ortamına gelmiştir. Yunan Başbakan yardımcısı Dimitrios Gunaris tarafından, 18 Mart 1921'de Lloyd George ile yapılan görüşmeden sonra 23 Mart'ta Yunanistan Anadolu'da tekrar saldırıya geçti. Anadolu'da bulunan Yunan Orduları Başkomutanı General Papulas ordunun hazır olduğu ile ilgili güvenceyi Başbakan yardımcısı Gunarisi'e vermişti. Yunan Genelkurmayı, Eskişehir-Afyon Karahisar demiryolunu altı gün içinde ele geçirmeyi ve Anadolu'da bulunan Türk milli kuvvetlerini 3 ay içerisinde yenilgiye uğratmayı planlıyordu. Yunan saldırılarına karşı Türk kuvvetleri Eskişehir'de mertçe direniyor, Yunanlıları geri çekilmeye zorlayarak İkinci İnönü Zaferini kazanıyordu. İkinci İnönü zaferinden sonra Ankara'da bulunan Kemalistler kendilerini daha da güçlü görmekte idiler. Doğu'da Sovyetler Birliği ve Afganistan'ın desteği alınmış, Batıda Bekir Sami Beyin uyguladığı siyaset ile Fransa ve İtalya, İngiltere ve Yunanistandan uzaklaştırılmıştır.⁹⁹

Bolşevizmin Anadolu'ya yayılarak etkisini gören ve bundan çeken Fransa, Türklere yakınlığı ile bilinen Franklin-Bouillon liderliğinde bir kurulu Ankara'ya yollamış ve anlaşma sağlamışlardır. İtalyanlar, Fransızlar ile Ankara Hükümetinin antlaşması sonrası, kendileri için önemli olan Üçlü Sözleşme gereğince sağlanan yararlar kaybedilir gerekçesiyle acilen Ankara'ya bir heyet göndermeyi planladılar. Bu göreve ise uzun süre Yakın Doğuda İtalyan Konsolosu olarak görev yapan deneyimli diplomat Cavaliere Tuoizzi'yi uygun görmüşlerdir. Tuoizzi kurulu, 1921 yılının yaz aylarında gerçekleşen Türk-Yunan savaşı sebebinden Ankara'ya 25 Ekim 1921 tarihinde varmıştır. Bu tarihte artık Sakarya Zaferi kazanılmış, Kafkas devletleri ile Kars Antlaşması imzalanmış, Fransa ile Ankara antlaşması imzalanmıştır. Ankara Hükümetinin morali yerindedir. Ankara'da bulunan Kemalist liderler Tuoizzi'yi *Misak-ı Milli* esaslarına göre Franklin-Bouillon gibi Ankara Antlaşmasına benzer bir antlaşma imzalaması konusunda baskılıyorlardı. Tuoizzi ise bu konuyu görüşmek için yetkisi olmadığını, ama yapılan önerileri kendi hükümetine iletebileceği karşılığını veriyordu. Saptanmış bir nüfus bölgesinde İtalya'ya ayrıcalık verilmesinde diretiyor, kabul edilmezse görüşülecek bir konu kalmayacağını söylüyordu. Tuoizzi'nin bu sert tutumu ortak bir zeminde anlaşma ortamını olanaksız kılmakla beraber olayların gelişiminde İngiltere'nin parmağı olup olmadığı düşüncesini ortaya çıkarıyordu.

⁹⁹ Salâhi Ramadan Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Cilt II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 143, 146.

Dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ile Roma temsilcisi Cami bey arasındaki konuşmalarda İngilizlerin, İtalyanları etkileyerek Fransa'yı yalnız bırakmaya çalıştığını, İtalya ile İngiltere'nin arasını açıp, İngiltereyi bölgede yalnız bırakma politikasının uygulanması gerektiği konuşulmaktaydı.¹⁰⁰

9 Ocak 1922 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporuna göre Türkiye Büyük Millet Meclisi, Edirne milletvekili Şerif Bey'in, Cavaliere Tuoizzi başkanlığındaki heyetin ayrılması üzerine verilen gensoruyu görüşmek üzere gerçekleşen oturumda, gensoruya karşılık veren Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek görüşmelerdeki başarısızlığın nedenini birçok sebepler ile izah etmeye çalışmıştır; birincisi İtalyan yönetiminin, Ankara'da olup bitenler hakkında Roma'daki İngiliz Büyükelçisine bilgi vereceği konusunda söz vermesi, bundan başka İtalyanların öne sürmüş olduğu koşulların Fransa'dan farklı olarak, İtalyanların demiryolunun Antalya'ya dek uzatılmasını ve bununla ilgili hakkının genişletilmesini talep ettiler; sermayenin yüzde 35-40 oranının Türklerin elinde olması yolunda Ankara yönetiminin yapılan öneriye karşı çıktılar. Sonra İtalyanların Antalya, Fethiye ve Milas'la ilgili olarak öne sürdükleri talepler de Ankara yönetiminin makul görülmemiştir. Yine aynı dönemde Ankara'dan İstanbul'a gelen ulusalcı bir yetkilinin gizlice söylediğine göre Cavaliere Tuoizzi, İtalyanların Antalya ve Kuş adasındaki nüfuz bölgelerinin tanınması şartı, yapılacak antlaşmanın önde gelen gereği sayılmasını sağlamaya çalışıyordu, ancak Ankara yönetimi böyle bir teklifi kabul etmeye sıcak yanaşmamaktaydı.¹⁰¹

11 Aralık günü Tuoizzi Ankara'dan ayrıldıktan sonra Yüzbaşı Nacaratto, görüşmeleri bir sonuca ulaştırmak için Ankara'da kalmıştır. Ancak onun da görüşmeleri sonuçlandırmak için herhangi bir yetkisi yoktur. İki hükümet arasında bir anlaşma imzalanamasa da ilişkiler devam etti. Ankara hükümeti 7 Ocak 1922 tarihinde Roma'ya yeni temsilci olarak Celalettin Ârif Beyi tayin etti.¹⁰²

¹⁰⁰ *a.g.e.*, s. 208, 210.

¹⁰¹ Salâhi Ramadan Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngilizlerin Eline Geçen Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Tutanakları", *Belleten*, Cilt 45, Sayı 2 (1981), s. 268, 269.

¹⁰² Çelebi, "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", s. 188.

1.6.5. Lozan Konferansında İtalya'nın Tutumu

26 Ağustos 1922 günü başlayan Türk taaruzu büyük bir başarı ile sonuçlanıp İzmir işgalden azad edildikten Türklerin İstanbul'a yönelip İtilaf devletlerinin tespit ettiği tarafsız bölgeye girmesi, İngilizleri harekete geçirmiştir. Türklere karşı ortak hareket etme taraftarı olan İtilaf devletleri, Paris'te bir toplantı yapmaya karar vermiş, barış konferansında izleyecekleri ortak politikayı belirleyen İtilaf devletleri, 23 Eylül'de, İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya müşterek bir nota göndererek barış konferansının toplanılmasını teklif ettiler. Mudanya'da yapılacak görüşmelerde İngiltere'yi Müttefik işgal kuvvetleri başkomutanı General Charles Harrington, Fransa'yı General Charles Antoine Charpy ve İtalya'yı General Ernesto Mombelli temsil edecektir. Türk tarafı ise bu görevi İsmet Paşa'ya vermiştir.¹⁰³

Konferans'ta tarafların üzerinde duracağı ana konular Edirne ve Meriç nehri dahil olmak üzere Yunan ordusu ve idaresinin Trakya'dan çıkarılması, Trakya'nın 20 gün içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine teslim edilmesi, Trakya'ya Türk ordularının geçmemesi kabul olunduğundan, Trakya'daki Türk idaresinin Yunan ve diğer saldırılardan korunması için tedbirlerin alınması, Türk ordularının durduğu hattın belirlenmesi, Türk ve müslüman halk üzerinde baskı yapılmaması. 10 Ekim Salı günü öğleden sonra yapılan müzakerelerde bütün maddelerin karara bağlandığını, gece yarısı toplanılarak sözleşmenin imza olunacağı haberi saat 22.00'da Başkomutanlığa bildirildi. Türk kıtalarının Anadolu'da barış konferansı başlayana kadar riayet edecekleri hatlar hakkında kararlaştırılan esaslar ile İzmit yarımadasında Şile-Gebze-Darıca hattı ve Çanakkale'de genel olarak kıyıdan 15 km. Derinlikte bir hat idi.¹⁰⁴

Mudanya Mütarekesinin imzalanmasından sonra müttefik devletler, Türkiye ile yapılacak bir barış anlaşmasının geciktirmek istemekteydiler. Fakat 4 Ekim'deki Türk notasına 27 Ekim'de cevap verdiler ve Türkiye'yi barış antlaşmasını görüşmek üzere İsviçre'nin Lozan kentine davet ettiler. Müttefik devletler görüşmelere sadece Ankara Hükümeti'ni değil aynı zamanda fiilen bir hükmü kalmayan İstanbul hükümetini'de davet ettiler. Müttefik devletlerin bu politikadaki amaçları İstanbul ve Ankara hükümetleri arasında ikilik çıkartıp antlaşmayı kendi çıkarlarına uygun bir şekilde dizayn etmek

¹⁰³ Çelebi, *Barışın Yolu Açı Mütareke 100. Yılında Mudanya Mütarekesi*, s. 190.

¹⁰⁴ Orhan Hülagü, "Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 39 (1997), s. 763, 780.

olmuştur. Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgraflarda İstanbul ve Ankara heyetlerinin aynı görüşte anlaşmalarını ve Mustafa Kemal Paşa'dan talimat almış bir kişinin derhal İstanbul'a gönderilmesini istiyordu. Tevfik Paşa'nın bu teklifi Türkiye Büyük Millet Meclisinde eleştirildikten sonra 1 Kasım 1922 günü saltanat ilga edilmiş, Türkiye'yi temsil edecek tek heyet olarak İsmet Paşa başkanlığındaki heyet seçilmiştir. 20 Kasım 1922 tarihinde başlayan konferans, kapitülasyonlar, Osmanlı borçları, İstanbul'un ve Boğazlar'ın müttefik devletlerin askerleri tarafından boşaltılması üzerindeki anlaşmazlıklar nedeniyle 4 Şubat 1923 tarihinde kesintiye uğradı. 23 Nisan 1923 tarihinde yeniden başlayan konferans, 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın ve buna ekli diğer belgelerin imzalanmasıyla sona ermiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşmasını 14 red oya karşı 213 oyla kabul etmiştir.¹⁰⁵

İsmet Paşa, Konferans görüşmeleri için Paris'te bulunduğu sırada İtalyan Büyükelçisi Baron Avezzana ile görüşmüş, büyükelçi konferansta müttefiklerinden ayrı hareket etmeyeceklerini söylemiş, İtalyan devletinin politikasını ortaya koymuştur. İsmet Paşa da büyükelçiye kendileri ile ayrıca anlaşabileceklerini, İtalya'nın çıkarlarının göz ardı edilmeyeceğini ve büyükelçinin isteği üzerine bunu hükümetine bildireceğini söylemiştir. İsmet Paşa Lozan Konferansından önce Benito Mussolini ile de görüşmüş, İtalya'nın konferanstaki tutumunu anlamaya çalışmış, eğer barış ortamı sağlanamaz İstanbul veya Boğazlarda savaş çıkarsa İtalya'nın tutumunun ne olacağını anlamaya çalışmıştır. Görüşme sırasında, İtalya'nın yeni bir savaşa katılmak için hevesli olmadığı sonucunu çıkartmış, Mussolini ile adalar konusunu konuşmak istediğinde, Mussolini adalar konusunun tamamen bittiğini belirterek kesin bir tavır almıştır.¹⁰⁶

Lozan'a gelen İtalyan temsilcilerin konferans boyunca en önem verdikleri meseleler; müttefikleriyle eşitlik ilkesini muhafaza etmek, Ege Adaları'ndaki egemenliklerini tescil ettirmek ve uzun yıllardır Anadolu politikalarında doktrin haline gelmiş olan Türkiye toprakları üzerinde iktisadi imtiyazlar elde edebilmek amacı olmuştur. 20 Kasım 1922-4 Şubat 1923 tarihleri arasında Konferans'ın birinci döneminde İtalyanların ana hedefi On İki Ada üzerindeki hakimiyetlerini kabul ettirmek olmuştur. İtalyan tarafının bir diğer politikası ise Üçlü Antlaşma'nın bir yenisini kabul ettirmek olmuş, lakin Milli çıkarlar felsefesinde

¹⁰⁵ Hasan Demirci, "24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan (Lausanne) Barış Andlaşması'nın Türk ve Dünya Tarihi Açısından Yeri ve Önemi", *Anasay Dergisi*, Sayı:2 (2017), s. 248, 249.

¹⁰⁶ Hakan Uzun, "Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferans'ı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt14, Sayı 53 (2013), s. 345,346.

konferansa katılan Türk tarafına böyle bir antlaşmanın yenisini imzalatabilmek adına enerji harcamak İtalya adına içi boş ve anlamsız bir siyaset olmuştur. Konferans dağıldığı dönemde İtalyan delegeler arabulucu rol oynayarak konferansın yeniden başlatılması adına gayret göstermişlerdir. Konferans tekrar toplandığında İtalya tarafı için kritik konu Meis Adası'nın akıbeti olmuştur. Adanın Türkiyeye yakın olması sebebiyle Türk tarafının ada üzerinde hak iddia etmesi, İtalyan baş delegesi Montagna'yı sıkıntıya sokmuştur. İtalyanların çaba harcadığı bir diğer konu ise sahadaki aktörler olan Türk ve Yunan tarafının gerginliğinin düşürülmesi ve taraflar arasında antlaşmanın sağlanması üzerine olmuştur. Londrayla da temas sağlayarak Yunanistan'ın blöflerine paye vermektense, barışın sağlanmasına gayret gösterilmesi adına diplomatik uyarılarda bulunmuştur.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Cem Apaydın, “Lozan Barış Konferansı Sürecinde İtalyanların Müzakerelere Yaklaşımı”, *Yakın Dönem Türkiyat Araştırmaları*, Cilt: 17 (2018), s. 170,171,172.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLANINDAN BALKAN ANTANTI'NA KADAR TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİ (1923-1934)

2.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Genel Hatları ve İlkeleri

Uzun yıllar süren yorucu savaş dönemi on iki yıl boyunca milleti ve memleketi yıpratmış, 24 Temmuz 1923 günü İsviçre'nin Lozan kentinde imzalanan sulh antlaşması ile Türk milleti sonunda arzu ettiği barış ortamını yakalamıştır. Atatürk dış politika alanında Türkiye Cumhuriyetinin ilkelerini kendisi saptamış ve Türk dış politikasını yaşamı boyunca bizzat yürütmüştü. Mustafa Kemal Paşa gerek Millî Mücadele dönemi gerekse Cumhuriyet dönemi dış politika uygulayıcı temsilci heyetlerini seçmekle ve onlara görüşmelerin yürütülmesine ilişkin yönergeler vermekle kalmamış, aynı zamanda kendisi de yeri geldiğinde bizzat bu görüşmelerde bulunmuştur. Cumhuriyet hükümetinin dış politikası kendini öteki devlet diplomatlarıyla eşit statüde gören ve başkalarına hiçbir koşulda boyun eğmeyen Türk diplomatları eliyle yürütülecekti. Bu, Atatürk'ün Türk dış politikasında öngördüğü temel ilkeydi.¹⁰⁸

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası, Osmanlı Devleti'nin dış politikasından ayrı ilkeler üzerine oturtulmuş, dış politikayı yürütecek olan kişiler, bizzat Atatürk tarafından seçilmiştir. Cumhuriyet hükümetinin ilk elçilerinin genel profilini incelediğimizde dönemin büyük devletlerinde elçilik görevi yürütenlerin hemen hemen tümü, Atatürk'ün yakın arkadaşları ya da Millî Mücadele'yi yapan ve bu harekette payı olan kişiler olduğunu görmekteyiz. Atatürk'ün elçi olarak seçtiği kişiler, Atatürkçü düşüncüyü benimsemiş ve Atatürk'ün görüş ve düşünceleri doğrultusunda, diplomasiyi yürütmekte ve ulusal davalarda son derece duyarlı davranmaktaydı. Atatürk dönemi elçilerinin, resmî temaslarının dışında, Cumhurbaşkanı ile doğrudan, özel temaslarının bulunması da, bu dönemin Türk diplomasisinin öne çıkan özelliklerinden biri olmuştur. Diplomatların seçiminde kayıtsız şartsız bağımsız Türkiye'nin varlığını savunan ve bu uğurda köktenci önlemler almaktan korkmayan kişiler olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Cumhuriyet'in diplomatları galip devletleri yenilgiye uğratan devletin temsilcileri olduklarını hiçbir zaman unutmamış, daha cesur, başı dik ve atılgan davranabilmişlerdir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nin Sovyetler

¹⁰⁸ Tuncer, *Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası*, s. 18, 19.

Birliği büyükelçisi olan yine Millî Mücadele komutanlarından Ali Fuat Cebesoy, anılarında sık sık kendisini “büyük bir milletin mümessili” olduğu görüşüne yer vermiştir.¹⁰⁹

Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi üst yetkili diplomatları analiz ettiğimizde Millî Mücadele döneminin önde gelen isimlerinden ve Atatürk’ün yakın çalışma arkadaşlarından oldukları görölmektedir. Örneğin İçişleri Bakanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, Başbakanlık yapmış olan Ali Fethi Okyar Bey’in Paris ve Londra Büyükelçisi, Yusuf Hikmet Bayur Kabil ve Belgrad büyükelçisi, Nuri Conker 1921-1922 yılları arasında Berlin’de Ankara hükümeti temsilcisi, Yusuf Kemal Tengirşek, Zekai Apaydın gibi isimler Londra büyükelçisi, Cevat Abbas Gürer 1921 yılının sonuna kadar Sofya’da Ankara hükümeti temsilcisi olarak çalışmışlardır.

Atatürk felsefesinin temeli Batılılaşma ve modernleşmedir. Dolayısıyla bu dönemde batıcı bir dış politika takip edilmiştir. Lakin bu batıcı dış politika batının çıkarlarını amaçlayan, teslimiyetçi bir görüş olmamış, batı sistemi, demokrasisi, batının hukuk üstünlüğü ve insan hakları gibi değerlerine sahip olma arzusu olmuştur. Barışçıl bir dış politika anlayışı yine Atatürk döneminin en önde gelen ilkelerinden birisini oluşturmuştur. “Yurtta sulh cihanda sulh” ilkesi bunun en önemli örneklerinden birisidir. Atatürk’ün dış politika felsefesinden birisi de güvenilir olmaktır. Kurtuluş Savaşı sırasında bile Misak-ı Millî sınırlarının dışına çıkmayacağını göstermiş daha sonraki yıllarda yayılmacı ve maceracı politikalar izlemeyerek güvenilir bir ülke ve lider profili çizmiştir. Realist, gerçekçi politikalar taraftarı olan Atatürk, dış siyasette kararlı, kendi gücüne dayalı, diyaloga açık siyaset izlemiştir. Hayalperest olmayan kendi gücünün farkına varan, gücünü artırmak için bölgesel ve dönemsel ittifaklar inşa eden, denge politikasını ön plana çıkaran bir lider görüntüsü ile karşımıza çıkmaktadır. Atatürk iktidarı döneminde Sovyetler Birliği-İngiltere dengesini iyi korumuş, Lozan ve bağımsızlıktan taviz vermemiştir.¹¹⁰

Atatürk ve taraftarlarının sıklıkla tekrarladığı hedef Türkiye’yi muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak ve devlet gücünü pekiştirmek üzerine olmuştur. Devletin iç ve dış gücü en çok ilgilendikleri alan olarak önplana çıkmaktaydı. Dış politikada, ülkelerinin bir Avrupa gücü kabul edildiğini görmek ve 1923 yılında zorluklarla kazanılan güvenliği korumak üzerine politikalar geliştirmişlerdir. Ezeli düşman Rusya uluslararası alanda yalnız kalmış,

¹⁰⁹ Hüner Tuncer, *Atatürk’ün Dış Politika*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008, s. 22, 23.

¹¹⁰ Haydar Çakmak, “Atatürk’ün Dış Politika Felsefesi ve Uygulamalar”, *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, ed. Haydar Çakmak, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013, s. 24, 25.

1930'ların sonuna kadar Türk güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturmazdı. Rusya tarihi düşmanlığın aksine dost ülke konumuna gelmiştir. Türkiye, 1918 yılında dünya savaşında aldığını yenilgisini 1923'te tam tersine çevirmiş, Avrupa siyasetinde muhafazakâr ve anti-revizyonist bir rol oynamaya başlamıştır.¹¹¹

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti arasında dış politika alanında yoğun benzerlikler ve farklılıklar kendisini göstermekteydi. Her ikisi de varlıklarını iki temel ilke üzerine kurmuşlardır: güç dengesini dikkatle izleyip ondan yararlanarak yaşamak; işgal edilme tehdidi yoksa başka devletler arasındaki savaşlara girmemek. Farklılık konusunda ise çok uluslu/mezhepli/dinli bir devlet yapısına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, mevcut sınırlarını, heterojen yapısını aynen korumak istemiş, temel siyasi, ekonomik, ideolojik yapısını değiştirmek istememiştir. Türkiye Cumhuriyeti ise güçlenebilmek, hayatta kalabilmek için küçülmek ve nüfusunu mümkün olduğu şekilde homojenleştirmek istemektedir. Devrıldığı yapıyı "Muasır Medeniyet Batı gibi" olacak biçimde kökten değiştirmeyi hedeflemektedir.¹¹²

Türk Dış Politikasının mihenk taşı oluştururan temel ilkelere baktığımızda iki önemli doktrin ön plana çıkmaktadır: Statükoculuk ve Batıcılık. Türk Dış Politikası bu iki temel ilke üzerine gelişmiş ve ilerlemiştir. Kurulu düzen anlamına gelen statüko (*status quo*) mevcut durumu bozmama politikasıdır. Statükoculuğun Türkiye uygulamasındaki anlamı mevcut sınırları sürdürme, sınırları değiştirmek istememe, bunun bir sonucu olarak dış azınlıklarla ilgili irredantizm¹¹³ politikası gütmeme anlamına gelmektedir. Türkiye ve irredantizm denildiğinde doğal olarak Sovyetler Birliği akla gelmekte, çünkü Sovyetler dahilinde hatırı sayılır miktarda Türk unsurun yaşadığı bilinen bir gerçektir. Türkiye yalnız Sovyetler açısından değil genel olarak irredantist politikadan uzak durdu, böyle bir politikanın mevcut dengeleri bozarak aleyhine sonuçlanacağını hesapladı. Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye'nin tehdit edilmedikçe dışa dönecek hali yoktu. Bu dönem yeni kurulan cumhuriyet rejimin sağlam temellere oturtulması, yaraların sarılması, batıcı reformların yapılması, süregelen Kürt ayaklanmalarını bastırma dönemi idi. Kemalizmin amacı fethetmek değil, ulus-devleti güçlendirmektir. İşte tüm bu unsurlar bu dönemde Türk dış politikasında statükoculuğun nedenlerini bizlere göstermektedir. Batıcılık düşüncesi altyapı açısından

¹¹¹ Hale, *a.g.e.*, s. 49, 50.

¹¹² Oran *a.g.e.*, s. 19.

¹¹³ *İrredantizm, bir devletin kendi sınırına bitişik soydaşlarının yaşadığı yerleri kendi ülkesine katma politikasıdır.* Graham Evans ve Jeffrey Newnham, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2007, s. 318.

kapitalizme; üstyapı açısından ise insan aklının üstünlüğüne dayanan bir uygarlık olarak yorumlanmaktadır. Realizm ve aklın ön plana çıktığı bu uygarlık felsefesi şüphesiz Mustafa Kemal'in yeni kurduğu rejimin temel ideolojik kanatlarından birini oluşturacaktı. Türkiye'de milliyetçi ve batıcı ideoloji ile yakın tarihe damgasını vuran İttihat Terakki yapısından yetişen kadrolar tarafından kurulan Cumhuriyet hükümeti tarihsel ideolojik bağlar ile de batıcılık düşüncesine yabancı değillerdi. Gerek sınıfsal yapısı, gerekse seçtiği kalkınma modeli de Türkiye'yi Batı'ya doğru götürmüştür. Tüm bunların yanında bir savaş sonucu kurulan Türkiye Cumhuriyeti doğal olarak bu dönemde askerlerin siyasetde ön planda olduğu bir devir yaşamıştır. Batı tarzı eğitim modeli ile yetişen, çoğunluğu Harbiyeli olan bu askerler doğal olarak yetiştirildikleri eğitim modelini ve yaşam tarzını kurdukları hükümetin temel iç ve dış politikası haline getirmek istemişlerdir.¹¹⁴

Atatürk'ün tarihî tecrübelerinden alarak tespit ettiği ve sadık kaldığı dış politika ilkelerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. *“Başka devletlerin iç işlerine karışmamak ve onları kendi iç işlerimize hiçbir suretle karıştırmamak.*

2. *İç işlerimize karışma dıştan yardım istemenin sonucu olduğuna göre böyle bir yardıma muhtaç duruma düşmemek.*

3. *Dış borçlanmayı zorunluluk haline getiren bütçe açıklarına meydan vermemek.*

4. *Dış politikada millî çıkarlarımızın emrettiği yolu seçmek hiçbir suretle macera yolunu tutmamak mümkün olduğu kadar çıkar gruplarının etkisini yurttan uzak tutmak.*

5. *Daima barıştan yana olmak böyle bir barışın biricik çaresi bütün dünyanın huzur ve sosyal adalet içinde olması görüşünü ön planda tutmaktır.*”¹¹⁵

Gazi Mustafa Kemal'in gerek Türkiye Cumhuriyeti, gerekse tüm dünya milletlerinin barış ve refahı için kabul ettiği dış politika nitelikleri başta gerçekçilik üzerine dayanmaktaydı. Hem Millî Mücadele dönemi hem de Cumhuriyet dönemi Türk devleti ve yönetici akıl realist gerçekçi politikalar oluşturmak üzerine faaliyet yürütmüştür. Kurtuluş Savaşının ana doktrini olan Misak-ı Millî Türk devleti ve milletinin o günün şartlarına uygun

¹¹⁴ Oran a.g.e., s. 46-50.

¹¹⁵ Sadi İrmak, “Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 39 (1987), s. 490.

gerçek gücünü ve kapasitesini tartmış, dönemin yaygın akımlarından olan Pantürkist, Panislamist hareketlere iltifat etmeyişi gerçekçiliğinin tabii bir sonucu olmuştur. Atatürk, stratejide olduğu kadar taktik geliştirme ve planlama konusunda usta olması ile de Türk dış politikasını yönlendirmiştir. Karşılaşılan problemlerin hepsine birden el atmayıp, problemleri çözülebilirlik ve kapasite anlamında tarttıktan sonra bunları öncelik sırasına koyup halletmesi taktik planlama özelliğini ön plana çıkarır nitelikte olmuştur. Yukarıda incelediğimiz gibi Kurtuluş Savaşı sırasında müttefik devletler arasında çatışmaları çok iyi görüp, bu ayrılıklardan yararlanmayı bilmesi, gereksiz yere düşmanca tavır alıp, bu ülkelerin Anadolu’da birleşmesi ve kısıtlı imkanlar ile sürdürülen Millî Mücadelenin geniş cephelere yayılmasına engel olması taktik geliştirme ve uygulama yeteneğini bizlere göstermektedir. Milli menfaatler konusunda ortak noktada buluşma, diyaloga açık olma, anlaşılabilir makul bir politikacı olma özelliği, Atatürk dönemi dış politikasında şahsî temaslar ve bu temasların ülkeler arasındaki dostluğu pekiştireceği düşüncesini ortaya çıkarmış, Atatürk özellikle komşularımız başta olmakla yarattığı şahsî münasebetler ile Türk dış politikasına yön vermiştir.¹¹⁶

Atatürk dünü çok iyi okumuş, kavramış, bu sayede yarının stratejilerini ustalıkla oluştura bilmiştir. Tarih bilgisinin diplomasi üzerindeki etkisini iyi kavrayan Atatürk, bol-bol tarih kitapları okumuş ve gerekli dersleri çıkarmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında Misak-ı Millî ötesinde bir hedefinin olmadığını söyleyip, eylemleriyle de bunu doğrulayan Atatürk güvenilirliğini dış dünyaya kabul ettirmiştir. Tam Bağımsızlık ilkesine bağlı olan Atatürk’e göre Türk Devleti öteki devletlerle olan ilişkilerine tam bağımsızlığını hiçbir zaman yitirmemeliydi. Atatürk’e göre “tam bağımsızlık” siyasal, ekonomik, mâli, yasal, askerî ve kültürel bağımsızlık demektir. Bu alanlardan herhangi birinde bağımsızlık yoksa, bir devlet tam bağımsız sayılamazdı. Dış politikanın iç örgütle uyum içinde olması gerektiğini savunan Atatürk, “bir toplumun iç örgütü ne denli güçlü ve sağlam olursa, dış politikası da o ölçüde güçlü ve sağlam olur” demektedir. Atatürk’e göre Türkiye barış isteyen ve amaçlayan devletlerle iş birliği yapmalı idi, “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesi bu barışçıl dış politikasının göstergesi durumunda idi. Cumhuriyet’in kurucu lideri savaş hakkında görüşlerini şöyle ifade etmiştir: *“Eğer bir ulusun yaşamı tehlikede değilse, o zaman savaş*

¹¹⁶ Mehmet Gönübol, Ömer Kürkçüoğlu, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2 (1985), s. 461-464.

bir cinayet olur. Savaşın yapılabilmesi için, yaşamsal ve önlenemez bir durumun söz konusu olması gerekir.”¹¹⁷

Güvenlik stratejilerinde Türkiye’nin öncelikle kendi gücüne dayanması gerektiğini düşünen Atatürk’e göre *“Dünyada denge diye bir şey vardır. Biz onun dışında değiliz. Doğu’da büyük bir devletle ya da Batı’da birkaç devletle ilişki kurarak, anlaşmalar, bağlaşımlar yaparak, denge alanında yerimizi saptamak düşüncesi akla gelebilir. Ne Doğu’ya ne de Batı’ya önem vermeyerek, kendi varlığımıza dayanmakla yetiline bilinir mi sorusu da akla gelmiyor değil. Doğrusu şuan için güvenilebilir politika, yalnız kendi varlığımıza dayanmaktır.”*¹¹⁸

Atatürk, büyük devletlerle ittifaklardan uzak kalmak istemekteydi. Çünkü büyük bir devletle ittifak, kolaylıkla “koruyucu devlet” ve “koruma altındaki devlet” ilişkilerine dönüşebilirdi ve bu ittifakların karşılığı, güçsüz ulusların sırtından çıkarılırdı. Atatürk yeni Türk Devleti’nin yerini çağdaş uygarlık düzeyinde hatta onun ötesinde görmekte idi. Çağdaşlaşma, geleneksel görüşün aksine bir Batı taklitçiliği ya da Avrupa’ya benzeme özentisi değil, köklü devlet geleneği olan bir ulusun, değişen dünyada lâıyk olduğu yeri alması ve bu yeri koruma davasıydı. Mustafa Kemal’in dış politikası, ideolojik dogmalar ve ön yargılar yerine, akla ve bilime dayanıyordu. Uluslararası ilişkilerde uzun süreli dostluklar ve düşmanlıklara sahip olma yerine, karşılıklı yarar sağlama ilkesi temel alınmıştı. İkili ilişkilerde karşılıklı eşitlik ilkesini, yani Türkiye ile başka egemen devletler arasında yasal açıdan mutlak eşitliğin olmasını savunan Atatürkçü dış politika her ne biçimde olursa olsun, büyük devletlere bir hak ve ayrıcalık tanınmasının şiddetle karşısında durmuştur. Uluslararası hukuka saygılı olan bu dönem dış politikası, Lozan’dan arta kalan meseleler konusunda güç kullanmak yerine, uluslararası hukuka başvurarak çözme iradesi, uluslararası toplulukta yeni Cumhuriyet hükümetine büyük saygınlık kazandırmıştır.¹¹⁹

1911 Trablusgarp savaşından başlayıp 18 Eylül 1922 yılına kadar süren uzun ve yıpratıcı savaş dönemi Türk toplum yapısında birtakım değişikliklere yol açmıştır. Türkiye’de ticaret sınıfının büyük bir bölümü kaybedilmiş, Cumhuriyet kurulduğu sırada bürokrasinin karşısında sınıf düzeyinde bir rakip kalmamıştır. Burjuvaziden arta kalan kesim, güç dengesinde bürokrasiye karşı tavır alabilecek ya da onu dengeleyebilecek sınıf

¹¹⁷ Tuncer, *Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası*, s. 21-24.

¹¹⁸ Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, s. 29-32.

¹¹⁹ Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, s. 29-32.

oluşturma noktasında hayli zayıf kalmıştır. Takrir-i Sükûn kanunu yürürlükte kaldığı süre boyunca “Kemalist çevre dışındaki tüm potansiyel iktidar rakiplerinin yok edilmesi” de eklenince dış politika yapımı konusunda Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarından başka kimse kalmamıştır. Parti grubu ve diğer siyasi organlar önderlik mekanizmasını denetleyen değil, sistemin yukarıdan aşağıya doğru denetlenmesi doğrultusunda çalışan ve önderlik kadrosuna bu doğrultuda yardımcılık eden birimler olmuştur. Yasal zemine bakıldığında ise 1924 Anayasası ülkenin dış politikasını belirleme yetkisini parlamentoya vermiş, yürütmede ise cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu sorumlu olmuştur. Bilindiği üzere parlamento yapısı bu dönemde tek partiden oluşmaktaydı, Cumhuriyet Halk Partisi’nin tek aktör olduğu bu dönemde “siyasal sistem, anayasanın değil, söz konusu parti tüzüğüne öngördüğü şekilde işliyordu”. Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1927 tarihli parti tüzüğünde karar alma noktasında lider kadronun tek belirleyici aktör olduğu ve alınan kararlara yönelik bir itirazın getirilemeyeceği belirtilmekteydi. Parti üyelerinin bizzat Atatürk tarafından belirlendiği göz önüne alındığında bu dönem Türk dış politikasında temel aktörün Atatürk ve yakın arkadaşları olduğunu görebiliriz. Parlamento ise üst kadronun dış politikasını, yaptığı antlaşmaları onaylamak görevini görmüştür. Atatürk Türk dış politikasına yön veren ana unsur olsa da, İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras dış politikanın yapımında etkin rol oynamıştır. Lozan görüşmeleri sırasında heyet başkanı olan İnönü, başbakanlığı döneminde yurt dışı temaslar ve yabancı ülkelerle ilişkileri yürüten en önemli isim olmuştur. Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras ise Atatürk ve İnönü’nün talimatları dışına çıkmamış, bu talimatların pratiğe aktarılması sürecinde aktif rol oynamıştır. Bu bağlamda Tefik Rüşti Aras’ın dış politikanın oluşumundan çok yapım sürecinde etkili olduğu, Türk dış politikasının uygulanması sürecinde bir bürokratik işlevi gördüğü söylenebilir.¹²⁰

Bu dönemde dış politika yapım sürecinde dönemin dünyasında başlayan “tabuların yıkılması” yönündeki gelişme, Türkiye’ye henüz ulaşmış sayılmazdı. Dönemin basınında dış politika ile ilgili konulara geniş yer verilmesine rağmen, dış politika konusunda devletin izlediği politikaya karşı bir eleştiriden söz edilemezdi. Türkiye’de dış konularda kamuoyundan, yani olayları yalnız izlemeyip hem de etkileyebilen bir etkenden söz edebilmek için daha uzun yılların geçmesi gerekecekti. Özet olarak bu dönemde basın, kamu oyunun dış politika sürecine etkisi olmadığını, sadece bilgilendirdiğini görebiliriz.¹²¹

¹²⁰ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017, s. 48-50.

¹²¹ Ömer Kürkçüoğlu, “Dış Politika Nedir ? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 35, Sayı 1 (1980), s. 322.

2.2. 1923-1928 Arası Türkiye-İtalya İlişkileri ve Karşılıklı Güvensizlik Ortamı

2.2.1. 1920'lerde İtalya'da Siyasi Durum: Faşizmin Yükselişi

Yeni kurulan Cumhuriyet hükümeti rejimin sağlam temeller üzerine oturtulması ve devamlılığın sağlanması için bu dönemde ağırlıklı olarak rejim muhalifleri ve eski iktidar sahibi olan muhalifler ile iç hesaplaşmasını gerçekleştirirken, dış siyaset alanında da belirlediği ilkeler üzerine ilişkilerini geliştirmiştir. İtalya üzerinden ilişkilerin düzeyine bakacak olursak, İtalyan siyasetinde 1924 yılında Fiume İtalyan topraklarına katılmış, bölgesel birleşme ile İtalya'yı Avrupalı güçler için sorun olmaktan çıkarıp bu güçlerden birine dönüştürme projesi de başarıyla tamamlanmıştır. Böylelikle İtalya Avrupa güç dengesinde kendi yerini almıştır. İtalyan diplomatik belgeleri, Mussolini'nin 1920'lerde Versailles mirasını heba etmemek için Avrupa sahnesinde muhafazakar bir yaklaşımla hareket ettiğini doğrular nitelikte idi. Mussolini dış politikasının tüm girişimleri, Versailles ile oluşan düzeni desteklemeye yönelik olmuştur.¹²²

1922 yılının Ekim ayında Mussolini'nin iktidara gelmesi İtalya'da Liberal hegemonyanın sonunu işaret eden, liberal ve çoğulcu demokrasiden otoriter diktatörlüğe dönüşün başlangıcı olarak görülüyordu. Güçlü milliyetçi ideolojiye rağmen, Faşist liderin başbakan ('presidente del Consiglio') ve dışişleri bakanı olarak atanmasına uluslararası camiadan olumsuz tepki gelmedi. Almanya ile ilişkileri geliştirmeye yatkın olan İtalyan liberallerine güvenmeyen Fransa ve İngiltere, İtalya'nın dünya savaşına katılımını ve anti-Alman milliyetçiliği teşvik eden Mussolini gibi bir siyasi lideri daha olumlu karşıladı. İngiliz politikacılar ve diplomatlar Faşist yönetimin otoriter eğilimlerini olumsuz karşılamamaktaydı, çünkü onlara göre ne de olsa İtalya doğulu, geride kalmış, parlamento ve demokratik hükümet için de olgun değildi. Diplomatik deneyimi olmayan Mussolini muhafazakar ve yerleşik liberallerden destek almak amacı ile Salvatore Contarini'yi İtalya Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri olarak onayladı. Sicilyalı bir muhafazakar liberal olan Contarini 1926 yılının Mart ayına kadar İtalyan dış politikası üzerinde güçlü bir etkiye sahip oldu, Mussolini'yi Yugoslavya ve Avusturya gibi komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye zorladı. Contarini Batılı güçlerle Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ile yakın iş birliği kurulmasını tavsiye etti. Onun tavsiyesine uyan Mussolini'nin 1930'ların başına

¹²² Emidio Diodato ve Federico Niglia, *Italy in International Relations The Foreign Policy Conundrum*, Cham: Swinger International Publishing, 2017, s. 41,42.

kadar İtalyan dış politikasını İtalya'nın prestijini sağlamlaştırmayı amaçlayan, büyük ölçüde ılımlı ve muhafazakar bir yönde ilerlediğini görebiliriz. Konumunun zayıf olduğunu gören Mussolini, İtalyanlar arasındaki popülaritesini güçlendirmek için dış politikayı iç politikanın bir aracı olarak kullanmaya hevesli görünmekteydi. Mussolini'nin Büyük Britanya ile yakın diplomatik iş birliği kurma girişimleri olumlu sonuçlar verdi. 1924 ile 1933 yılları arasında Faşist İtalya, İngiliz yanlısı dış politika izledi. İngiliz yanlısı bu politikanın amacı İtalya'nın Akdeniz, Orta Doğu, Orta ve Doğu Avrupa'daki statüsünü ve etkisini artırmak 1924'ten beri ilişkilerin keskin bir şekilde kötüleştiği Fransa'ya karşı diplomatik destek elde etmekte. Londra hükümetleri de Mussolini'ye liberal seleflerinden çok daha fazla ilgi gösterdi. Türkiye'de Kemalist milliyetçilerin zafer kazanmasının ve Sovyetler Birliği'nin etkisini artırdığı uluslararası ortamı kendi emperyal çıkarları için tehlike olarak gören İngiltere Faşist İtalya ile yakın ilişkiler kurmanın Yakın Doğu ve Avrupa'da istikrar ve düzeni sağlamanın yolu olarak gördü.¹²³

Ekim 1922'de faşizmin iktidara gelişi büyük ölçüde muhafazakar güçlere borçluydu. 1922 yılında İtalyan siyasi çevrelerinde, Vatikan ve Katolik hiyerarşisinde, "liberal" entelektüeller ve gazeteciler arasında, sanayiciler ve Tarım Partisi arasında faşizme şans verilmesi gerektiğine dair bir inanç oluştu. Giovanni Giolitti, Antonio Salandra, Luigi Facta ve diğer önde gelen liberaller artık faşist katılımın olduğu hükümetler kurmayı diliyorlardı. Siyasi çevrelerin dışında işadamları ve Tarım Partisi faşistlerin hükümet içinde yer almalarının emeğe yönelik resmi tutumları sertleştirmesini bekliyorlardı; entelektüeller ve akademisyenler faşizmin bitkin siyasi yapıya yeni bir güç katacağını ummaktaydı. Papa XI. Pius'un Şubat 1922'de seçilmesinden sonra Vatikan, faşistlerin hükümete girmesinin kilise-devlet arasındaki kan davasını bitireceğini ve kiliseye önemli tavizler verileceğini düşünmekteydi.¹²⁴

İktidarı ele geçiren Mussolini, çok kısa sürede İtalya'da birliği sağladı, muhalefeti ortadan kaldırdı, merkezi, hükümeti güçlendirdi, ticareti canlandırdı ve birtakım toplumsal reformlara girişti. Mussolininin işsizliği ortadan kaldırmaya yönelik politikası, İtalya'nın hızla silahlanmasına ve sömürge bölgeleri aramasına yol açtı. Bu dönemde İtalya'nın dış politikası tümüyle Mussolini'nin kişisel görüşlerini yansıtır. Mussolini'ye göre İtalya gibi

¹²³ Luciano Monzali, "The Middle East in Italian foreign policy: A historical perspective", *Italy and the Middle East Geopolitics, Dialogue and Power During the Cold War*, Editör: Luciano Monzali ve Paolo Soave, I.B. Tauris Yayınları, Londra 2021, s. 62, 63.

¹²⁴ Martin Blinkhorn, *Mussolini and Fascist Italy*, New York: Routledge, 1994, s. 21, 22.

genişlemek isteyen her bir devlet için emperyalizm zorunlu bir yoldur. 1923 yılından sonra belirli bir süre iç sorunlarla uğraşan Mussolini, barışçı bir dış politika izleyerek Sovyetler Birliği'ni tanıyan devletlerin başında gelecek ve Lokarno antlaşmalarının imzalanmasında başlıca rollerden birini oynayacaktı.¹²⁵

İtalya'da faşizmi iktidara getiren faktörler sadece iç meseleler değil, aynı zamanda belki ondan da fazla dış faktörlerdi. İtalyan halkının uluslararası platformda yaşadığı hayal kırıklığı ve tatminsizlik, faşizmin milliyetçi propagandasına kuvvetli destek sağladı. Paris Barış Konferansı'nda küçük düşürülen, bir kenara atılan İtalyan milletine, milli bir prestij, milli bir benlik vermeyi vaat ediyordu. Mussolini Başbakan olduktan birkaç ay sonra 1923 yılının şubat ayında İtalyan senatosunda verdiği bir söylevde şunları söylemekte idi: “*Şunu söylemek cesaretine sahip olmamız gerekir ki, İtalya bir tek denizde ebediyen kapanıp kalmaz, bu deniz Adriyatik olsa bile. Adriyatik'ten başka Akdeniz vardır*”. Mussolini Akdeniz bölgesini “*mare nostrum (bizim deniz)*” olarak adlandırmış, iktidarı döneminde “*mare nostrum*” politikasını dış politikasının başlıca doktrini haline getirmişti. Mussolini'nin iktidarının ilk günlerinden gerçekleştirmeye çalıştığı yayılma ve genişleme politikası, gerçekte 1915 ve 1917 antlaşmaları ile İtalya'nın göz koyduğu topraklar arasında idi. Faşist rejimin bu genişlemeci dış politikası tüm Doğu Akdeniz milletleri için rahatsızlık doğurmuştur.¹²⁶

Mussolini, İtalya'nın Akdeniz bölgesinde İngiltere ve Fransa ile rekabet edebilmesini istemekteydi, bu nedenle İngiliz ve Fransız egemenliğinde bulunan Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlığını desteklemekteydi. Mussolini'nin kullandığı “yayılma” terimi çoğu zaman oldukça belirsiz durumdaydı ve İtalyan gücünün siyasi, ekonomik veya kültürel yayılması olarak gösterebiliyordu. Suriye ve Filistin bölgesinin Fransız ve İngiliz kolonilerinden ayrılıp bağımsızlık kazanmasını isteyen Mussolini böylece İtalyan yayılmacılığını daha geniş bölgelere yaymayı amaçlamaktaydı.¹²⁷

2.2.2. Arkeolojik Kriz

Roma İmparatorluk düşüncesinin “*mare nostrum*” adını verdikleri bizim deniz düşüncesini İtalyan dış politikasının merkezine oturtan Mussolini arkeologlara, yeniden

¹²⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi, 2023, s.18.

¹²⁶ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*, s. 158,159.

¹²⁷ Nir Arielli, *Fascist Italy and The Middle East, 1933-40*, Londra: Palgrave Mcmillan, 2010, s. 16, 17, 18.

“İtalyanlık” (Italianità) olgusunu pekiştirme görevi verdi. Lozan Antlaşması’nın onay süreci döneminde İtalya siyasetten ticarete, eğitimden arkeolojiye kadar her alanda, yeni beklentiler ile bir Türkiye siyaseti takip etti. İtalya Yüksek Komiserliğinin Anadolu’da bir arkeoloji heyetinin inceleme yapması üzerine istekte bulunması üzerine Hâriciye Vekâleti, 6 Eylül 1923 tarihinde verdiği cevapta, İtalyan arkeoloji heyetinin Efes, Gökçeler ve Alazeytin’de kazı yapma isteğine izin verilmediğini belirtmiştir. Türk hükümeti bundan kısa bir süre sonra İtalyanlardan, Millî Mücadele döneminde Bodrum’dan çıkartılıp Rodos’a götürülen eski eserleri de istemiştir. Rodos Valisi Mario Lago; “*Bu iddia ve talebin temelsiz olduğunu, İtalyanların Bodrum kalesinde kazı yapmayıp sadece restorasyonla ilgilendiklerini*” belirtip kaçırıldığı iddia edilen eserlerin bir liste halinde kendilerine iletilmesini istedi.¹²⁸ Burada her ne kadar mesele tarihi eserler olsa da, aslında iki taraf arasındaki sorun daha derin ve köklüydü: Millî Mücadele döneminde göreceli iyi ilişkiler ve Lozan’ı onaylayan ilk İtilaf devlet olmasına rağmen Türkiye, İtalya’ya güvenmiyordu. İki ülke arasındaki ilişkiler sadece arkeolojik ilişkileri değil, ilişkilerin bütünü olumsuz etkiliyordu.¹²⁹ Buna benzer bir diğer konu Antalya’da çıkarılan eserler için söz konusu olmuş, fakat bu kentte çıkartılıp konsoloslukta muhafaza edilen hiçbir şey İtalya’ya götürülmemiştir. İtalyan arkeologlar Anadolu’da sadece Roma dönemine ait çalışmalarda bulunmak istemiyor, IV. Haçlı Seferi Sonrası İstanbul’da kurulan Latin İmparatorluğu, Venedik, Cenova gibi denizci cumhuriyetlerin Galata’da bıraktıkları arkeolojik miras gibi konuların araştırmasında da hevesli duruyorlardı. Malta tarikatının bursiyeri olarak Doğu Latinleri üzerine çalışma yapan Ettore Rossi’ye San Paolo’daki Ceneviz kitabeleri ve Enrico Dandolo’nun Ayasofya’daki mezarıyla ilgili araştırma yapma izni verilmemiş, özellikle Ayasofya konusunda Vatikan’ın işgal döneminde Ayasofya’yı Katolik kilisesine dönüştürerek yeniden ibadete açma fikrinin hatırlanması rol oynamış olabilir.¹³⁰

Sonraki dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerde İtalyanların Bodrum’dan kaçırdığı eserlerin iadesi meselesi önemli bir sorun oldu. Anlaşıldığına göre, Türk hükümeti, esas itibarıyla ilişkilerde giderek artan gerilim nedeniyle İtalyanların Anadolu’da arkeolojik çalışma yapmalarına sıcak bakmadı. İtalya tarafı ise arkeolojik kazı için istediği izin meselesini itibar meselesi olarak görüp, Ankara üzerinde her türlü diplomatik baskı ve atağı

¹²⁸ Mevlüt Çelebi, “İtalyanların Bodrum ve Çevresindeki Arkeolojik Faaliyetleri (1919-1928)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 33 (2018), s. 363.

¹²⁹ a.g.m., 363, 364.

¹³⁰ Erhan Berat Fındıklı, *Mare Nostrum Mussolini Dönemi’nde Türkiye’de İtalyan Mimarlar Arkeologlar ve Seyyahlar (1922-1943)*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011, s. 139, 140.

denedi. Ankara hükümeti'nin ise bu konuyu aşmak üzere geliştirdiği diplomatik manevra Millî Mücadele döneminde İtalyanların Anadolu'dan götördükleri tarihi eserlerin iadesi şartını koşmasıdır. Türkiye bu şartın İtalyanlar tarafından yerine getirilecek gibi görmediği için, İtalyanları vazgeçirmek adına mevzuatı en küçük ayrıntısına kadar uygulamak istedi. 1924 yılı yaz ayları Türkiye-İtalya ilişkilerinin bozulduğu tarafların savaşın eşiğine geldiği dönem oldu, Musul meselesinin etkisiyle Türkiye üzerindeki baskısını artıran İtalyanlara özellikle çıkarma tehdidinin beklendiği bölge olan Ege kıyılarında arkeolojik kazı yapma izninin verilmesi doğal olarak doğru olmazdı.¹³¹

2.2.3. 1924 Yılında Artan İtalyan Tehdidi ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejisi

1923 Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla yeni Türk devleti karşılaştığı en kritik sınavdan da geçmiş oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun on sekizinci yüzyıldan beri sahip olmadığı güvenlik ortamına nihayet kavuşmuş, uluslararası ortamda tanınan bir devlet olmuştur. İşgal sonlandırılıp millî kuvvetlere dayanan devlet kurulduğuna göre artık iç politikaya dönülebilirdi. 1920'lerde yaşanan dinginliği siyasi kuruluşları değiştirmek için kullanan Atatürk ve arkadaşları, toplumu ve kültürü laik-milliyetçi ve çağdaş inançlar doğrultusunda yeniden şekillendirmeye çalıştılar.¹³² Lozan Barış Antlaşmasından sonra iki savaş arası dönemde Türk Dış Politikasını etkileyen en önemli güç İtalya'nın hamleleri olmuştur. İtalya'nın güttüğü politika ve manevraları Türk dış politikasına etki ederek Türkiye'nin bu dönemde anti-revizyonist statükocu gruba kaymasına neden olmuştur. Mussolini, her yıl on binlerce İtalya'nın yabancı ülkelere göç etmesini önlemek ve bunları İtalyan egemenliği altındaki topraklara yerleştirmek amacıyla politikalarını oluşturmuş, ve bunun içinde Akdeniz ve Orta Doğu'da yayılacağı topraklar aramaya başlamıştır. Mussolini yukarıda belirtildiği gibi "*mare nostrum*" doktrini çerçevesinde Anadolu toprakları üzerinde Roma İmparatorluğunun varisi tezini savunarak adeta vârislik hakkı iddia etmekteydi. Mussolini'nin Anadolu coğrafyası üzerindeki iddialarını gerçekleştirmek için elindeki koz Anadolu jeopolitiğinin en önemli kırılğan noktalarından birini oluşturan On İki Adalar'ın İtalya'nın elinde bulunması, İtalya'nın bu adaları bir sıçrama tahtası gibi kullanarak Anadolu'yu tehdit etmesi idi.¹³³

¹³¹ Çelebi, "İtalyanların Bodrum ve Çevresindeki Arkeolojik Faaliyetleri (1919-1928)", s. 364, 365.

¹³² Hale, *a.g.e.*, s. 48, 49.

¹³³ Tuncer, *Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası*, s. 109.

Muasır medeniyetler seviyesine çıkmayı amaçlayan Cumhuriyet hükümeti, bu hedefine ulaşmak için içeride ve dışarıda barış dönemine ihtiyaç duymaktaydı. Uluslararası alanda başta komşu ülkeler olmak üzere ikili ilişkilerini geliştiren Türkiye, bütün ülkelerle barış ilişkileri kurmaya özen gösterdi. Atatürk dönemi Türkiye'nin uluslararası ilişkiler zemini, Millî Mücadele yıllarından farklı olarak dönemin hegemon güçleri ile ilişkiler konusunda farklılıklar göstermekteydi. Millî Mücadele döneminde düşman pozisyonunda olan İngiltere ve Fransa ile ilişkiler zamanla normalleşirken, Millî Mücadele dönemi daha makul ilişkilerin olduğu İtalya ile ise zaman geçtikçe ilişkiler gerginleşecekti. Aslında iki ülke açısından ikili ilişkiler bu yeni dönemde normal bir şekilde başladı. İtalya, Türkiye'ye Cesare Montagna'yı elçi olarak göndermiş, Türkiye ise Suad (Davaz) Bey'i Roma'ya elçi olarak atamıştır. 26 Şubat 1924 tarihinde İstanbul'a gelen Montagna, gazetecilere, "iki memleket arasındaki iyi ilişkileri pekiştirmek emeliyle İstanbul'a geldiğini" söyledi. Birkaç ay sonra, Bakanlar Kurulu'nun 1 Mayıs 1924 günkü toplantısında konuşan İtalyan lider Mussolini de Montagna gibi bir açıklama yaparak, "İtalya-Türkiye arasında iyi ilişkiler mevcut olduğunu" bütün dünyaya duyurdu. Ne var ki, iki ülke arasındaki ilk diplomatik kriz, 1 Haziran 1924 günü bu sözlerden birkaç ay sonra patladı. Türkiye'de, İtalyanların bir haftadan beri Rodos'a askeri yığınak yaptıkları ve Antalya, Kuşadası gibi bölgelerde keşifte bulundukları haberi yayıldı. Kamuoyu her an İtalya'dan saldırı gelebileceği ihtimaliyle çalkalandı. Basının yakından takip ettiği bu olay ile ilgili Ankara Hükümeti, İtalya'dan bilgi istemiş, Roma hükümeti bunun Türkiye'ye karşı bir hareket olmadığını açıklamıştır.¹³⁴

Dâhiliye Vekâleti'nin 1 Haziran 1924 tarihinde Başvekalet'e göndermiş olduğu istihbarat raporunda İtalyanların Rodos Adası başta olmak üzere diğer adalardaki faaliyetlerine yer verilmiştir. İzmir kaynaklı bilgilerde Rodos'daki İtalyan taburu için bin kişilik askeri birliğin getirildiği ve talimleri ile ilgilenildiği belirtilmiştir. İzmir Müstahkem Komutanlığından gönderilen telgrafta, Mersin'den Rodos'a uğrayan bir vapurdaki süvariden edinilen bilgilere göre, Rodos'a gerekenden fazla, yeni bin beş yüz İtalyan askeri gelmiş, asker sayısının ise ilerleyen dönemde on beş bine çıkarılacağı belirtilmektedir. Leros Adasındaki kömür depolarının genişletildiği, diğer adaların kömür ihtiyacının Leros üzerinden sağlandığı yönünde bilgiler verilmiştir. Bütün bu bilgilerden hareketle İtalyanların

¹³⁴ Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", s. 105.

Akdeniz’de önemli gördükleri adaları silahlandırmaya devam edeceği ve genişleme hayallerinin merkezi olarak gördüğü anlaşılmaktadır.¹³⁵

Daha Lozan Antlaşması Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde onaylanması sırasında İstanköy (Kos) doğumlu olan Şükrü Kaya’nın adaların Türkiye için önemi ile ilgili söylediği sözler gelecek günlerin habercisi idi: *“Boğazlardan sonra Midilli, Sakız ve Sisam adaları vardır. Rica ederim benimle beraber tekrar haritayı göz önüne getiriniz. Bu adalar Anadolu’dan kopmuş güzel birer parçadır... Bu adalar yabancı ellerde bulundukça bize sahillerde yaşamak imkânı var mıdır? Sahillerimizin temini asayışı için edeceğiniz mütevali fedakârlıklar bu adaların zabıt ve raptından daha ziyade güç olacaktır... Bu adalar sırf Anadolu’nun müdafaası için yaratılmıştır... Efendiler! Yunanistan’a bahşedilen Sisam adasından aşağıya doğru gidecek olursak daha birtakım adalara tesadüf ederiz... Bunlar içerisinde Rodos gibi İstanköy, Meis gibi Anadolu’ya bitişik ve Türklerle meskûn kıymetli adalar vardır... Bu adalar bence İtalyanların elinde Anadolu’ya doğru uyanacak bir istismar ve istismar siyasetinin bir mukaddimesidir...”* Şükrü Kaya’nın İstanköy doğumlu olması sebebi ile Adalar konusunda daha hassas olduğunu düşünürüz.¹³⁶

Şükrü Kaya yerinde ve doğru stratejik tespitlerde bulunarak Boğazlar’a hakim Semendirek, Limni, Midilli, Sakız ve Sisam gibi adaların yabancı devletlerin elinde olduğu sürede sahillerde yaşama imkânı olmadığı fikrindedir. Adalar’ın Anadolu’ya karşı denizden gerçekleştirilecek istila kuvvetlerini durduracak birer kale olarak gören Kaya, bu nedenle Boğazlar’dan İçel sahiline kadar İzmir, Menteşe, Çeşme, Kuşadası, Antalya sahillерinin askersizleştirilerek Anadolu’nun güvenliğini sağlanamayacağını düşünmüştür. Şükrü Kaya, Uşi Antlaşmasıyla İtalyanlara bırakılan Oniki Ada’nın Türklere verilmesi gerektiğini düşünmüş, İtalyanların adalar ile ilişkisi kalmadığını ve emanetini geri vermesinin zamanı geldiğini belirtmiştir. Kaya ülkenin siyasi, ekonomik ve askeri olarak kalkınması için güvenlik tehdidinden kurtulması gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁷

Mareşal Fevzi Çakmak ile Şükrü Kaya arasındaki Lozan Antlaşması’nın hiçbir tarafa vermediği adacıkların ordu tarafından işgali meselesi’nde çıkan anlaşmazlıkta Şükrü Kaya Mustafa Kemal Paşa’nın da desteğini alarak Mareşal Çakmak’a adaların işgalini kabul

¹³⁵ Mustafa Salep, “İtalya’nın Yayılmacı Dış Politikasının İki Savaş Arası Dönemde Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1 (2022), s. 125, 126.

¹³⁶ Hazal Papuççular, “İki Savaş Arası Dönem Türk Dış ve Güvenlik Politikasında Oniki Ada, 1923-1939”, *History Studies International Journal of History*, Cilt: 9 (2017), s. 145, 146.

¹³⁷ Mustafa Solak, *Atatürk’ün Bakanı Şükrü Kaya*, Ankara: Kaynak Yayınları, 2018, s. 51,52.

ettirdi, ancak Mareşal Çakmak katıldığı vekiller heyeti toplantısında adaları işgal etmenin savaş nedeni olacağını, Genelkurmayın böyle bir sorumluluk alamayacağını söylemesi üzerine Şükrü Kaya, filonun İçişleri Bakanlığı emrine verildiği takdirde İçişleri Bakanlığının böyle bir görevi yerine getirmekten şeref duyacağını belirtmiştir.¹³⁸

İtalyanların 1923 yılından itibaren Rodos Adasını On İki Ada'nın askerî merkezi olarak yapılandırıldığını, Leros Adası'nı ise deniz üssü olarak seçip hangarlar, kışlalar inşa ettiğini görmekteyiz. 1923 ve 1924 yıllarında İtalya'nın Adalar üzerinde askeri hareketliliğini artırması, Anadolu jeopolitiğinin kırılgan noktasını oluşturan Adalar üzerinden Anadolu tehdidi düşüncesinin Türkiye'ye yansması Türklerin dikkatini batıdaki tehdit çemberine çevirmesi şeklinde oldu. Bu dönemde Anadolu coğrafyasının batısının güvenliği ciddi bir biçimde ele alınmış, Örneğin 1924 yılında Türk ordusu İzmir'de geniş çaplı bir manevra gerçekleştirmiştir.¹³⁹

Tecrübe ve Muayene Heyeti Başkanı olan Eyüp Durukan anılarında 1924 yılında Anadolu'ya yönelik bir tehdite yer vermiş, gazeteler İtalyanların Sicilya'daki askeri yığınaklarının hedefinin Türkiye olduğunu yazmıştır. Durukan anılarında ordu mühimmatının tehlikede olduğunu, hükümet ve meclisin orduyu ihmal ettiğini iddia etmektedir. İtalyanların asker yığınağını Rodos'a yapmaları üzerine hemen fişek bulunması için 1.200.000 lira bütçe ayrılmış ve hemen fişek bulunması üzerine Harbiye Dairesi'ne emir verilmiştir. Durukan'ın anılarına göre Hirtenberg Fişek Fabrikası'ndan yetkililerle görüşmüş, işin teknik ayrıntılarında uzlaşamadıklarından görüşme tam olarak olumlu sonuçlanmamıştır. Eyüp Bey bu tehditlere karşı Van civarındaki kıtaların da yarı seferî hale getirildiklerini bildirmiştir. Anılarında ordunun ihmal edildiğini sürekli vurgulaması dikkate değer bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁰

15-22 Şubat 1924 tarihleri arasında Sarıkışla'nın salonlarında oynanan İzmir Harp Oyunu, Gazi Paşa tarafından yönetilmiş ve İstiklal Harbi'ni gerçekleştiren subay kadrosu tam kadro olarak burada bulunmuştur. Yeni kurulan Cumhuriyet hükümetinin iç ve dış politikada tehdit değerlendirmesi, gerek hükümetin gerekse İzmir Harp Oyunları'na katılanların üzerinde durduğu başlıca konular idi. İç siyaset de Halifenin durumu, Şeriye

¹³⁸ Ümit Özdağ, *Atatürk İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri*, Ankara: Kripto Yayınları, 2017, s. 131,132.

¹³⁹ Papuççular, *a.g.m.*, s. 145, 146.

¹⁴⁰ Eyüp Durukan, *Günlüklerde Bir Ömür-VI Cumhuriyet Yürüyor (1923-1926)*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 2021, s. 182, 184, 187, 188, 189.

Evkaf Vekâleti ve Genelkurmay Başkanı'nın hükümet içerisinde bulunup bulunmaması, eğitim-öğretimin temel esaslarının değerlendirilmesi gibi konular İzmir Harp Oyunları'nın temel gündem maddesi idi. Gazi Paşa "İzmir Büyük Komutanlar Toplantısı" olarak adlandırdığı bu buluşmanın Türk Milleti için önemli sonuçlar doğuracak kararlar ile ilgili sağlıklı değerlendirmeler yapılacağını vurgulamış, savaşların Türk Ordusu'na ve onun kıymetli üst komuta heyetine kazandırdığı tecrübelerin sonuçlarını da inceleyeceklerini bildirmiştir. Harp Oyununun amacı olarak gelişen silah, teçhizat ve taktiğin ışığında düşmanın Batı Anadolu kıyılarında bir çıkarma harekâtı yapma tehdidine yönelik, bir savunma planı hazırlamak ve bu planın uygulama esaslarını incelemek olmuştur. Gazi Paşa, son zamanlarda Mussolini ve Venizelos'un İtalya ve Yunanistan arasında askıda bulunan problemleri görüşüp halletmek üzere buluşmalarından şüphe etmekteydi. İtalyan Hükümeti, Yunanistan'ın Türkiye'nin Akdeniz kıyısında bir iddiaya sahip olabilmesi için, İtalya ile müşterek hareketin sağlanmasını istiyordu. Bu plana göre İtalyanlar donanma ile Akdeniz'de manevra yapacak, Yunanlar da Batı Trakya bölgesinde Piton istikametinde topraklarını genişletmek için Lozan'ın bu husustaki kısmının değiştirilmesini isteyecekti. Harp oyunlarının yapılmasının bir diğer amacı ise Gazi Paşa'nın siyasi konular ile ilgili üst düzey komutanlarla fikir alışverişi yapmak olmuştur.¹⁴¹

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa tarafından 10 Ocak 1924 tarihli harp oyunu hazırlık emri çıkarılmış, 1'inci, 2'nci ve 3'üncü Ordu Müfettişi, ast birlik komutan ve karargâhlarının bu harp oyununa iştirak edeceği bildirilmiştir. 1924 İzmir Harp Oyunu'na katılanlar birlik olarak değerlendirildiğinde, üç ordu müfettişliği'nden tamamı, dokuz Kolordu Komutanlığı'ndan tamamı, 23 Tümen/Tugay komutanlığı'ndan 12 tanesinin harp oyununa komutan ve karargâh subayları seviyesinde katıldıkları görülmektedir. Harp oyununu Erkân-ı Harbiye Umumiye Vekili Mareşal Fevzi Paşa idare etmiş, planlanan harp oyununa göre üç ordu müfettişinden Kazım Karabekir Paşa Türk Orduları Başkomutanı, Ali Fuat Cebesoy Paşa İtalyan Orduları Başkomutanı, Cevat Çobanlı Paşa da Yunan Orduları Başkomutanı görevlerini üstlenmişlerdir. Harp oyunu esnasında Ali Fuat Paşa'nın İtalyan kuvvetleri komutanı olarak görevlendirilme nedeni 1924 yılında Türk ordu müfettişliklerinin konuşlanmasına göre; İzmir bölgesinin Ali Fuat Paşa'nın müfettiş olduğu 2'nci ordunun

¹⁴¹ Fatih Özkurt, "Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Askerî Manevra ve Tatbikatlar (1909-1938)", Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2017, s, 72, 73.

sorumluluğu altında olmasıdır. Bu şekilde Ali Fuat Paşa'nın kendisini düşmanın yerine koyarak kendi birliklerinin eksikliklerini daha iyi tespit edeceği düşünülmüştür.¹⁴²

Türk dış politikasında gelişen dengeler dikkate alınarak hazırlanan harp oyunu, İtalya ile Yunanistan'ın birleşerek Türkiye aleyhine ittifak ettikleri varsayımına dayandırılmıştır. Bu faraziye göre, İtalya İzmir ile Antalya arasındaki bölgeyi, Yunanistan ise Doğu Trakya bölgesini ilhak etmek amacı ile Türkiye'ye saldıracakları varsayılmaktaydı. Harp Oyunları sonucunda İtalyan ve Yunan Ordularının, ilhakını istedikleri bölgelerde ayrı ayrı hareket ettikleri takdirde, ordumuz tarafından ayrı ayrı mağlup edilecekleri değerlendirilmiş, Ancak bütün kuvvetleriyle önce birinci bölgeye, sonra diğer bölgeye taaruz ettikleri takdirde başarılı olabilecekleri sonucuna varılmıştır. İkinci ihtimal karşısında savunmamızın zayıf olduğu noktalar tespit edilmiş, bunların kuvvetlendirilmesi için gerekli önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır.¹⁴³

Üç ihtimal üzerine gerçekleşen senaryoda 1'inci ihtimal: İtalyan ve Yunan Kuvvetlerinin karadan ve denizden aynı bölgeden müşterek bir cephe açmaları, 2'nci ihtimal: İtalyan ve Yunan donanmalarının Antalya-İzmir arasındaki bölgeden müşterek bir amfibi hareket icra etmeleri, bununla paralel olarak Yunanistan'ın Batı Trakya'dan Doğu Trakya'ya bir kara hareketi başlatması ve iki cephele bir savaş meydana getirmeleri. 3'ncü bir ihtimal ise harekâtın son aşamasında Fransa'nın destek vermesi. Harp oyununun sonuçları güncelleştirilerek fiiliyata dökülmüş, sonuçlar “*kuvveden fiile*” geçilerek, savunma ve taaruzi altyapı hazırlıkları yapılmıştır. İzmir bölgesinde savunmanın zayıf olduğu noktalar önplana çıkartılmış, İzmir bölgesinin müstahkem mevki haline getirilmesine karar verilmiştir. Ali Fuat Paşa, İzmir Müstahkem Mevki Komutanı Albay Ali Fuat ve Abdurrahman Nafiz Bey 20 gün kadar arazi üzerinde ve harita başında savunmanın güçlendirilmesi ile ilgili hazırlıklar yapmışlardır. Ali Fuat Paşa'nın reisliğinde teşkil edilen bir komisyon tahkimat projelerini hazırlamış, kabul ve tasdik edilmek üzere Erkân-ı Harbiye reisliğine gönderilmiştir.¹⁴⁴

¹⁴² Ercan Kostak, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016, s. 56, 62,63.

¹⁴³ Özkurt, *a.g.e.*, s, 81.

¹⁴⁴ Kostak, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar”, s. 63, 64, 75, 76.

2.2.3.1. İtalyan Tehdidine Karşı Savunma Teklifleri

1924 yılında İtalya'nın Türkiye'ye karşı oluşturduğu tehdit karşısında dönemin milletvekilleri de belirli savunma stratejileri teklif etmiştir. 1924 yılında TBMM'de "Bahriye Projesi" görüşülürken iki eski deniz subayı olan Recai ve Ali Rıza Beyler Yunan ve İtalyan tehlikesine karşı Ege ve Marmara denizlerinde bir saldırı donanması oluşturulmasını teklif etmiş ve Deniz Kuvvetlerinin;

- 1) 3 kruvazör, Gazi Paşa, İsmet Paşa, Fevzi Paşa,
- 2) 4 büyük kruvazör,
- 3) 12 muhrip,
- 4) 12 denizaltı gemisi,
- 5) 2 açık deniz mayın dökücü gemisi,
- 6) 3 kıyı mayın dökücü gemisi,
- 7) 4 ağ gemisi,
- 8) 20 çeşitli yardımcı gemi,
- 9) 2 yüzer havuza

sahip olması gerektiğini savunmuşlardır. Mebusların bu görüşü Fevzi Paşa ve Genelkurmay tarafından benimsenmemiştir. Zaten eldeki mali imkanların böylesi bir projeyi gerçekleştirmek için yetersiz olduğu açıktır.¹⁴⁵

Mebusların görüşü bunlarla da sınırlı değildi. Adalar Denizi'nden Batı Anadolu sahillerine yönelik olası bir tehdit tartışması Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumlarında da görüşülmekte idi. 25 Mart 1924 tarihinde gerçekleştirilen gizli oturumda Bahriye Bütçesi konusu görüşülürken Encümeni mahsus adına söz alan İstanbul mebusu Hamdi Bey yerinde tespitlerde bulunarak Türkiye'nin cihangirlik ve fütuhatçılık siyaseti takip etmediğini, amaçlarının millî sınırlarımız içerisinde huzur ve selâmetimizi temin ve muhtemel düşman taaruzuna karşı donanma vasıtasını hazır duruma getirmeye çalıştıklarını, düşmanların ilk hamlesinin Türkiye'nin coğrafi durumu ve askeriyesinden dolayı denizlerden olacağını düşündüklerini belirtmiştir. Memleketin dörtte üçünün denizle çevrildiğini söyleyen Hamdi Bey sahillerimizin taaruzla açık olduğunu, ancak komşumuzun birçok iç karışıklıklara ve uğradığı mağlubiyete rağmen donanmasını ikmal ve hazır duruma getirdiğini belirtmiştir. Hamdi Bey'in bu sözle Yunanistan'ı kastettiği düşünülmüştür.

¹⁴⁵ Özdağ, *a.g.e.*, s. 107, 108.

Hamdi Bey, Türkiye'nin donanmasının diğer ülkeler ile mukayesede daha zayıf olduğunu, karşı tarafta donanmasını hazırlayanların niyetinin açıkca belli olduğunu ve Türkiye'nin de buna karşı bir tedbir almak zorunda olduğunu söylemiştir. Oturumun devamında Hamdi Bey'den donanma siyasetinin nasıl olması gerektiği sorulmuş, Hamdi Bey de karşı tarafta düşmanın hazırlık yaptığını, sağımızın ve solumuzun düşman ile çevrildiğini, hudutlarımızın dörtte üçünün açık olduğunu ve maliyemizin izin verdiği kadar buna karşı hazırlanmamız gerektiğini belirtmiştir. Denizlerden olası bir saldırı durumunda düşmanın denizlerde durdurulması gerektiği stratejisini savunan Hamdi Bey'e karşı Biga mebusu Şükrü Bey düşmana karşı karada kuvvet bulunduğunu söylemiş, Hamdi Bey ise karada feda edilecek insan, can ve mal nazarı dikkate alınmalıdır demiştir. İstanbul mebusu Hamdi Bey batıdan gelecek tehlikeye karşı düşmanı denizlerde donanma gücü ile durdurma stratejisini benimserken büyük ve pahalı bir donanma yapımını savunmamış, Hamdi Bey'in batıdan gelecek tehlikeye karşı stratejisi Yavuz gemisinin tam manasıyla tamir ettirilip, yardımcı gemilerin de tedarik edilmesi ile düşmana karşı denizlerde başarı sağlanması üzerine olmuştur.¹⁴⁶

Bahriye bütçesinin görüşüldüğü oturumun devamında söz alan Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa donanmanın elinde bulunan gemilerin işe yarar olmadığını yalnız Yavuz gemisinin tamir edilirse iyi bir drednot¹⁴⁷ olduğunu, özellikle hızının fazla olduğu, esasen kıymetinin seri olmasından kaynaklandığını söylemiştir. Savunma Bakanı Kâzım Paşa yerinde tespit yaparak savunmanın memleketin uzağında olması gerektiği tespitini yapmış, memleketin denizden savunmasının Pire limanı veyahut sınırlarımızdan uzakta olması icap ettiğini belirtmiştir. Kâzım Paşa'nın söylediği bir diğer savunma tedbiri ise deniz uçakları ile ilgili olmuştur. Kâzım Paşa deniz uçaklarımız bol olursa ve bunlara belli istasyon yapılırsa, olası bir saldırı durumunda uçaklar haber aldıkları gibi giderler ve gelenleri bombardıman ederler düşüncesini seslendirmiştir. Aynı zamanda bölgede bir iki denizaltının bulunması durumunda düşmanın gelen gemilerinin gerisinde nakliye ve sairesi olur ve denizaltılar bu nakliye hattını tahrip ederlerse düşman savaş gemileri rahatlıkla sahillerimizde faaliyet gösteremezler demiştir. Kâzım Paşa bütün bu savunma stratejilerinin ikinci dereceli şeyler olduğunu söylemiş, asıl savunmanın düşman donanmasıyla denizin ortasında çarpışmak olduğunu söylemiştir. Kâzım Paşa Türkiye'nin deniz siyasetinin sadece gemiler almak, tamir ettirmek, ikmal sağlamak ile sınırlı kalmaması gerektiğini, donanmayı

¹⁴⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1985, s.391-393.

¹⁴⁷ "Drednot, yüksek sürate sahip ve büyük çaplı topları olan muharebe gemisi". Nurhan Sabuncuoğlu, *Ansiklopedik Askerî Terimler Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018, s. 233.

oluşturmadan önce o donanmaları tamir edecek ve donanmayı büyük donanmalar karşısında koruyacak ve muhafaza edecek donanma üsleri ve tersaneler lazım geldiği görüşünü savunmuştur. Büyük paralar harcandıktan sonra oluşturulacak donanmanın düşman tarafından yok edilmemesi için tersanenin olmazsa olmaz olduğunu düşünen Kâzım Paşa İstanbul'da bir tersanenin bulunduğunu, İngiliz Armstrong şirketi tarafından işletildiğini, henüz o şirkettamen aldıklarını, hükümet isterse kendisi işletir isterse de başka şirkete verir diyen Kâzım Paşa bu tersanenin deniz emniyeti bahşedecek bir durumda olmadığını, her şeyden evvel savaşta işimize yarayacak bir tersane vücuda getirilmesi gerektiği görüşünü paylaşmıştır. Kâzım Paşa ve çalışma arkadaşları iki sahile hâkim olacak dar bir yerde bir tersane kurmanın daha uygun olacağını düşünmüşlerdir. Paşa işe yaramayacak gemiler ile ilgili mübadele fikrini söylemiş, örneğin iki üç tane gemiye karşılık işe yarar bir iki uçak alalım demiştir. İstanbul'daki tersane ile ilgili olarak da işletmenin bir şirkete verilmesini, buna karşılık o şirketin Anadolu'da gösterilecek bir yerde tersane yapması teklifini ileri sürerek maddi yükün azaltılması yönünde politikalar sunmuştur. Paşa, Hamidiye ve Mecidiye gemisinin torpil gemisi olarak devam etmesini düşündüklerini geriye kalan gemilerin deniz gemisi olamayacağını ve mübadele edilebileceğini söylemiştir. Kâzım Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin Savunma Bakanı olarak Batı Anadolu bölgesinin güvenliğinde Yunanistan ve İtalya'nın birleşebileceğini ve o zaman karadan ve denizden taaruz edebileceklerini Türkiye'nin ise Mersin'de, İzmir'de beklememesi gerektiğini Pire'de muharebe yapması gerektiğini söylemiştir. Donanma yapımının desteklenmesi yönünde görüş belirten Kastamonu mebusu Ali Rıza Bey Yunanistan ve İtalya'nın birleşmesi senaryosuna karşılık mukavemet etmek için Türk donanmasının takviye edilmesini ve diğer taraftan başka birisi ile birleşilebileceğini söylemiştir. Ancak böyle bir birleşmeden önce Türk donanmasının ufak da olsa bir deniz gücünün olması gerektiğini savunmuştur. Eğer Türkiye'nin ufak veya büyük bir deniz kuvveti olmazsa veya gelecek için bir donanma programı ortaya konulmazsa hiçbir devletin Türkiye ile ittifaka talip ve dahil olmayacağını savunan Ali Rıza Bey Kâzım Paşa'nın savunduğu stratejiyi savunarak düşmanı sahile yanaştırmamak ve hudutlarımız içine sokmadan denizde savaşmanın daha uygun olduğunu düşünmüştür.¹⁴⁸

26 Mart 1924 tarihli gizli oturumda Millî Savunma Bakanı, Kâzım Paşa Türkiye'nin güvenliği ve savunulması konusunda hava kuvvetlerinin önemi olduğunu düşündüğünü belirtmiş, bu konu için 1.800.000 lira ayırdıklarını söylemiştir. Bütün dünyanın hava orduları

¹⁴⁸ TBMM *Gizli Celse Zabıtları*, C. II, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1985, s.394-401.

teşkil etmeye başladığını belirten Kâzım Paşa İtalyanların, Yunanların, Rusların bugünlerde yeni uçaklar aldığını, hava ordularını artırıp takviye etdiklerine değinmiştir. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu en önemli teşkilatın hava kuvvetleri olduğuna inanan Kâzım Paşa 1.800.000 lira ile hem uçaklar alacaklarını hem de onları tamir edecek ortamı oluşturacaklarını söylemiştir. 24 deniz uçağı, 120 kadar da kara uçağı tedarik etmeyi düşündüklerini belirten Kâzım Paşa, ordunun ve vatanın selâmeti adına bundan sarfinazar edemeyeceklerini ve Türkiye'nin hava sahasına hakim olmasının zaruret olduğunu söylemiştir.¹⁴⁹

1924 yılının yaz aylarında Hava Kuvvetleri Müfettişi adıyla Avrupa'da tatlikatta bulunan Miralay Muzaffer Bey'e son sistem deniz uçak bölükleri'nin tedariki için seçilen 12 adet deniz uçaklarının yalnız mezkur fabrika tarafından imâl edilip başka rakibi bulunmamasından dolayı pazarlık yoluyla satın alınmasına karar verildiğı bildirilmiştir.¹⁵⁰

Türkiye'nin deniz gücü oluşturma stratejisinde ordu ve donanma birbiriyle bağdaşmayan anlayışlara sahipti. Donanma denizlerde Yunanistan dahil, tüm Balkan ülkelerine üstünlük sağlayacak drednotlar ve muhriplerle donatılmış büyük bir suüstü filo arzusunda idi. Mareşal Çakmak, 1924 yılında Donanma Cemiyeti'nin yeniden oluşturulması için teklif veren iki milletvekiline karşı hava gücünün ve uçakların deniz gücü ve savaş gemilerine göre artan öneminin altını çizerek, cemiyetin donanma ve tayyare cemiyeti olarak canlandırılmasını ve toplanan kaynakların kara ve deniz kuvvetlerinin gerek duyduğu uçakların alımına tahsis edilmesini tavsiye etti. Donanma deniz gücü politikası ve stratejisi belirleme konusunda, kara kuvvetlerinin hâkim olduğu Genelkurmay karşısında etkisini kaybetmekte idi. Silahlı kuvvetler yapılandırıldığı sırada donanmanın muhalefetine rağmen ordu ve donanmaya ait hava güçleri tek bir komutada birleştirildi ve İzmir'de üslenmiş tek deniz hava bölüğü Hava Müsteşarlığı'na bağlandı.¹⁵¹

Türk yetkililer, İzmir'in birkaç noktası hariç genel olarak Batı sahillerinin genel olarak savunmasız olduğunu düşünmekte idiler. 1924 yılı boyunca silahsız statüdeki Çanakkale dışında tüm Ege sahilleri silahlandırılmaya başlandı, Ege'de Türk ordusuyla ilgili tüm hareketler İtalyan istihbaratı tarafından dikkatle izlenmekte idi. 1924 yılının yaz ayları Türk ordusu için oldukça hareketli geçti. Kuzeybatıda Edremit, biraz daha güneyde İzmir ve Manisa hattına top ve bataryalar yerleştirildi. Manisa ve Menemen civarındaki asker sayısı

¹⁴⁹ TBMM *Gizli Celse Zabıtları*, C. II, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1985, s.415.

¹⁵⁰ BCA.10-30-10/30-18-1-1. 16 Haziran 1924.

¹⁵¹ Dilek Barlas ve Serhat Güvenç, *Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939) Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 90,91,92.

iki katına çıkartıldı. Bölgeye yönelik İtalyan çıkarmasına karşı savunma hattı Alaşehir'den geçmekte idi. Söke bölgesi de Türk savunma hattı açısından oldukça önemli idi. On iki adanın tam karşısında bulunan Muğla bölgesinde de tahkimatlar genişletildi, Yunan gazetlerinin İtalyanların Rodos'tan asker göndererek Söke'yi işgal ettiğine dair haberi yalanlayan Türkiye, bölgeye üst rütbeli askerler göndermeyi de ihmal etmedi. Datça bölgesi ise ulaşımın zor hatta bazı bölgelerde imkansız olduğu yerlerden biriydi. Olası bir çıkarmada Türkiye'nin bölgeyi savunması oldukça zor gözükmekte idi. İtalyan istihbaratına göre, Türkiye bölgeyi savunmak için halka silah dağıtmış, savunmasını bu şekilde planlamıştır. Adalar'dan gelen silahlanma tehdidi karşısında Kaş, Manavgat, Kırkgöz gibi bölgelerde de savunma mekanizmasını geliştiren Türkiye, bölgeye Yunanlar Dumlupınar'da terk ettiği cephaneleri yerleştirmiştir. Türkiye'nin Kuzeybatı Anadolu'dan başlayarak Antalya'ya kadar genişlettiği bu savunma hattı karaya yerleştirilen topraklar, Finike, Arpasuyu, Datça sahillerine döktüğü mayınlarla devam etti.¹⁵²

1924 yılının yaz aylarında Mussolini savaş bakanı olan Di Giorgio'ya, Türklerle savaşmak için teorik düzeyde değil, tam tersine savaşılabilirliğini göz önüne alarak ayrıntılı bir çalışma yapmasını emretti. Aralık 1924'te Mussolini'ye sunulan çalışma, Türkiye'ye karşı savaşmak için tek yol olarak İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmayı öngörüyordu. İki ülke arasında güvensizlik ortamının hakim olduğu bu dönemde bir yandan Mussolini Atatürk hakkında azim, irade sahibi, memleketinin kahramanı gibi ifadeler kullanırken, diğer bir yandan Mussolini'nin yakın arkadaşı Gabriele d'Annunzio İtalya'nın genişleme hedefi olarak Anadolu'yu gösteriyor, bölge insanını vahşi müslümanlar olarak nitelendirerek Asya'ya geri gönderilmeleri gerektiğini savunuyordu.¹⁵³

2.2.4. Türkiye-İtalya Tarafsızlık Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması

Türk-İtalyan ilişkilerinde bir diğer hassas nokta Ahmed Şerif es-Senusi'nin Türkiye'de bulunması idi. Millî Mücadele döneminde Anadolu'ya gelen Ahmed Senusi, cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Mersin'in bir Hristiyan köyünde zorunlu ikamete tabi tutuldu, İtalyanlar İstanbul'da İtalya aleyhine bir komite bulunduğunu, savaşın bitmesiyle açıkta kalan subayların bu komite vasıtasıyla Trablus ve Bingazi'ye gideceği, hükümetin de bunlara para yardımı gerçekleştireceği, Şeyh Senusi'nin de bunlarla alakası olduğunu

¹⁵² Hazal Papuççular, *Türkiye ve On iki Ada 1912-1947*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 48-50.

¹⁵³ Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", s. 106, 107.

düşündüklerini belirtmişler, Roma elçisi Suad Bey ise böyle bir konuyu reddetmiştir. Şeyh Senusi meselesi İtalya'nın Lozan Antlaşmasını tanımamasını geciktirmiş, bir yandan da Senusi'nin Mısır'a gideceği haberi yayılınca İtalya tarafı paniklemiş Senusi'nin bölgedeki özgün ağırlığına karşılık İtalya'da bulunan Vahidettin'i Şeyh Senusi'ye karşılık Türkiye'ye karşı kullanmak istemişlerdir, İsmet Paşa ise Vahdettin meselesine ehemmiyet vermemiştir. İtalyanlar Lozan Antlaşması'nı imzaladıktan sonra da Senusi meselesinin peşini bırakmamışlar, sürekli Türkiye'de İtalya karşıtı Trablusgarp Cemiyeti'nin faaliyetleri üzerinden Türkiye'ye şikayetleri devam etmiş, Türk tarafı da İtalya dahilinde olan Türkiye'ye muhalefet ve isyan hazırlayacak derneklerin olduğunu ve bunların kapatılmasını istemiştir. Türkiye'nin çabalarına rağmen İtalyanlar gergin ilişkilerin yarattığı hava ile Türkiye'nin Libya'da isyancı Senusileri desteklediklerine inanmışlardır.¹⁵⁴

1924 yılında İtalya-Türkiye ilişkilerinde İtalyan vatandaşların göç meselesi yaşanmış, bu dönemde İtalyanlar birkaç şekilde Anadolu'ya yerleşmeye çalışmıştır. Bunlardan ilki Osmanlı döneminden beri İzmir'de yaşayan, Millî Mücadele sırası ve sonrasında Anadolu'dan göç eden İtalyanlardı. Bunların dışında cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte Anadolu'ya yerleşmek ve çalışmak amacıyla Türkiye'ye gelmek isteyen çok sayıda İtalyan nüfusu olduğunu görmekteyiz. İtalyan Hükümeti bunların gelip yerleşmesi için Türkiye'ye baskı uygulamış, bunların farkında olan Türk hükümeti, gruplar halinde Türkiye'ye göç etmek isteyen İtalyanlara vize verilmemesi konusunda hassas davranmış ve olabildiğince zorluk çıkartmıştır.¹⁵⁵

Şubat 1925'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleşen gizli oturumlarda dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey milletvekillerine yaptığı konuşmasında resmen İtalyan yayılcılığını Türkiye için düşman olarak nitelendirmiştir. Şükrü Kaya, İtalyanların nüfusunun her sene 5-6 yüz bin civarında arttığını ve artan bu nüfusa kendi topraklarının yetmediğini belirtmiş, Amerikalılar'ın artık dışarıdan gelecekleri kabul etmediklerini, İtalyanların ise Trablus'a gitmek istemediklerini söylemiştir. Göç etmeyen İtalyanların dahilinde aç kaldıklarını belirten Kaya, İtalyan yöneticilerinin kendileri için Anadolu'yu mukadder gördüklerini belirtmiştir. Şükrü Kaya İtalyanlar bize düşman değildir, zihniyetleri düşmandır diyerek açıkca faşist yayılcı düşüncenin Anadolu üzerinde emelleri olduğuna

¹⁵⁴ Mevlüt Çelebi, *Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1923-1939)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020, s. 43- 49.

¹⁵⁵ a.g.e. s. 41.

vurgu yapmıştır. Kaya, Mussolini'ye karşı uyanık olunması gerektiğini belirtmiş, hele ki Mussolini iktidarda ve nüfuzlu ise daha da dikkatli olunması gerektiğini söylemiştir.¹⁵⁶

Türkiye'nin tehdit algılamalarının Batı'ya endekslendiği bir ortamda 1925 yılının Ekim ayında Cumhuriyet tarihinin ilk planlı manevrası İzmir Kemalpaşa bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Orgeneral Fahrettin Altay gerçekleştirilen manevralara Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'yı davet etmiş, Paşa'nın geldiği gün manevralar başlamıştır. Orgeneral Fahrettin Paşa bu manevrayı icra etmek üzere bir piyade alayı, bir topçu taburu ve bir süvari takımıyla oluşan mavi müfrezeyi Manisa'nın batısına konuşlandırmıştır. Bu manevra için hazırlanan savaş senaryosuna göre mavi olarak kabul edilen düşman kuvvetlerinin Çandarlı Körfezi-Seferihisar-Çeşme-Sığacık bölgesinden karaya çıkarak Manisa'ya kadar ilerleyecekleri kabul edilmiştir. Kırmızı olarak belirtilen dost kuvvetler ise çıkarma yapan düşmanı geri püskürtmekle görevlendirilmiştir. Kırmızı kuvvetler özellikle keşif yapan uçakların ve ağır topçu bataryaların yardımıyla bu görevi icra etmişlerdir. Batı Anadolu'nun önemli bölgelerine karşı gerçekleştirilecek tehdit ve buna karşı askeri savunma'nın artırılması yönünde icra edilen harp oyunu'nun dönemin batı ülkeleri ile ilişkiler göz önüne alındığında Yunanistan veya İtalyan tehdidine karşı gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür.¹⁵⁷

1926 yılının 19 Nisan tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumunda Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras Bey Musul meselesinden dolayı olası bir harp durumunda İtalya'nın İngiltere safında yer alacağını belirtmiştir. Aras'ın belirttiğine göre tam Musul müzakereleri başlayacağı sırada İtalya'da, Yunanistan'da ve İngiltere'de manevra yapılmasına karşılık Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin karşı refleksi olarak derhal manevra yapılması meselesini Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve Bakanlar Kurulu'ndan istemiştir. Sebep olarak ise İtalya'nın Akdeniz'de hakimiyet kurmak üzerine göstermiş olduğu hırsı ve diğer taraftan da komşularımızın da manevra yapılmış olması. Dr. Tevfik Rüştü Aras, Musul müzakereleri sırasında tazyike maruz kalmamak için böyle bir tedbire gerek olduğunu söylemiştir. Aras, Musul krizi sırasında karşı tarafın gerçekleştirdiği bu hareketleri Türkiye'ye karşı "*Gambot Diplomasisi*"¹⁵⁸ olarak değerlendirmiş ve

¹⁵⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1980, s, 475, 478,

¹⁵⁷ Özkurt, a.g.e., s. 82, 83.

¹⁵⁸ "Tehdit diplomasisi. Diplomatik ilişkilerle paralel biçimde silah tehdidini kullanarak politikaları yönlendirmeye çalışma". Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, İstanbul: Vadi Yayınları, 2016, s, 194.

Türkiye'ye karşı girişilen böyle bir tedbire karşı Dışışleri Bakanlığı'nın Genelkurmay Başkanlığı ile birlikte güvenlik refleksiini ortaya koymuştur.¹⁵⁹

Bu dönemde Türkiye'deki bazı çevreler ve basın Çukurova'nın işgali ile sonuçlanacak bir İtalyan-Yunan iş birliğinden ve İngiltere'nin İtalya'nın Çin'de iş birliğine karşılık olarak İtalya'ya Türkiye politikasında hareket özgürlüğü tanıyacağını yazmaktaydı.¹⁶⁰

Türkiye'de bulunan İtalyan diplomatların İtalya'nın sömürgeci yayılmacılığı üzerine stratejiler şekillendirdiğini görmekteyiz. Türkiye'deki İtalya Büyükelçiliği'nden İtalya Dışışleri Bakanlığına gönderilen telgrafta İtalya'nın Türkiye'nin güneydoğusunda sömürge edinmesinin daha yararlı olacağı üzerinde durulmuş, Antalya ve İzmir yerine Adana bölgesinin işgal edilmesinin İtalya için daha olumlu olacağı söylenmiştir. Bu bölgelerin işgal edilmesinin İtalya için hem ekonomik hem de politik açıdan daha kârlı olacağını düşünen diplomatlar, özellikle Adana bölgesini İtalya ekonomisine katkı yapacak alan olarak görmekteydiler. Adana bölgesini sadece iktisadi emeller için değil, aynı zamanda Orta Doğu'da İngiltere ile doğrudan bağlantı kurmasını sağlayacaktı. İtalyanlar Asya stratejilerini daha da genişlendirerek bölgede İngiltere ile Kürt ayaklanması fırsatı yakalayabilirse İran ve Kafkasya yolunu da açabileceğini düşünmekteydi.¹⁶¹

1927 yılı ilişkilerin normalleşmeye başladığı dönem olarak görülebilir. Büyükelçi Suad Bey ile Mussolini gerçekleştirdiği görüşmelerde ilişkilerin dostane bir anlayışla geliştirilmesine karar verdiler. İlişkilerin olumlu yöne doğru seyretmeye başlamasında İtalya'nın Türkiye'ye yönelik niyetlerini geleceğe erteleyerek, Balkan coğrafyasına ağırlık vermesi ve Türkiye'nin Fransa ve İngiltere ile ilişkilerini düzeltmeye başlaması da rol oynamıştır. Özellikle İngiltere ile Türkiye arasındaki Musul sorununun çözüme kavuşması İtalya'nın Türkiye üzerindeki politikalarında değişime yol açmıştır.¹⁶²

İtalya'nın bu dönemde gerçekten de Rodos ve On İki Ada'da bulundurduğu kara, hava ve deniz kuvvetleri ile Anadolu'ya karşı bir hareket yapabilecek kapasitesi vardı ve bu durum askeri otoriteler tarafından değerlendirilmiştir. Musul meselesinin en gergin dönemlerinde Türkiye'nin Musul'a karşı askeri harekatta bulunması durumunda İtalya'nın da Batı ve Güney Batı istikametinden bir harekata geçebileceği düşüncesi Türkiye'nin Musul

¹⁵⁹ TBMM *Gizli Celse Zabıtları*, C. IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1980, s. 568.

¹⁶⁰ Barlas ve Güvenç, *a.g.e.*, s.118.

¹⁶¹ *a.g.e.*, s.119, 120.

¹⁶² Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", s. 106, 107.

politikasını etkilemiş, Türk devlet adamlarında İtalya'ya karşı duyulan güvensizlik artmış, İtalya'nın bu tutumu Türkiye'nin Musul konusunda uzlaşmasına ve Sovyetler Birliği eksenine doğru kaymasına iten sebeplerden birisi olarak değerlendirilmiştir. Musul meselesi çözülene kadar İtalya'nın faaliyetleri karşısında sessizliğini koruyan Londra, Musul sorunu çözüldükten sonra İtalya'nın Türkiye'ye karşı herhangi bir işgal hareketinde bulunmasına izin vermeyeceğini ima ederek, İtalya'nın bölgeye nüfuz etme girişimlerini engelleme stratejisi oluşturmuştur.¹⁶³

I. Dünya Savaşı sonrası oluşan güçler dengesinden ve sınırlardan rahatsız olan revizyonist devletlerin silahlanma girişimlerinin barışı tehdit ettiği bir ortamda Türkiye, dünya barışına katkı sunabilecek uluslararası girişimleri destekler politikalara olumlu yanaşmış, revizyonist yayılmacı devletlerin dış politikalarından rahatsızlık duyan Türkiye'nin uluslararası alanda güvenlik politikalarına önem verdiği görülmektedir. 27 Ağustos 1928 tarihinde ilgili devletlerin temsilcileri tarafından imzalanan “Briand-Kellog Paktı” devletler arasındaki uyuşmazlıkların savaş yoluyla değil barış yoluyla çözülmesi gerektiğini, savaşın ulusal siyaset için araç olarak kullanılmaması gerektiğini vurgulamış, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Bey, Briand-Kellog Paktına kurucu üye olarak katılmak istediklerini ABD Büyükelçisi Joseph Grew ile 10 Nisan 1928 tarihinde gerçekleştirdiği görüşmede belirtmiştir. Ankara'nın talebini Washington'a ileten Büyükelçi, cevap olarak Türkiye'nin paktın kurucu devletleri içerisinde düşünülmediği cevabını almıştır. Antlaşma'nın imzalanmasına kısa bir süre kala inisiyatif olarak tekrardan Türkiye'nin kurucu üye olarak katılmasının Amerika'nın Türkiye üzerindeki emellerine hizmet edebileceğini düşünen Grew, böyle bir durumda Amerika'nın Türkiye'deki saygınlığının artacağını, bunun diğer devletler üzerinde olumlu bir etki yaratacağını, batılılaşma sürecinin desteklendiği Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden uzaklaşarak kendilerine daha çok yakınlaşacağını iddia etse de teklifi ikinci kez Washington tarafından reddedilmiştir.¹⁶⁴

Silahsızlanma Konferansına katılmak üzere Cenevre'ye giden Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Bey, dönüşte uğradığı Milano'da 3 Nisan 1928 günü Mussolini ile bir görüşme yapmış, dostluk ve saldırmazlık antlaşmasının maddelerini müzakere etmiştir. Görüşmenin sonucunda, pek çok maddesi tespit edilmiş olan Türkiye-İtalya Saldırmazlık Antlaşması ve diğer konuların müzakeresine Ankara'da devam edilmesine karar verilmiştir. Ankara'da

¹⁶³ Yeter Mengeş, *İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İtalyan İlişkileri*, İstanbul: Libra Yayıncılık, 2018, s. 118.

¹⁶⁴ Mehmet Sait Dilek, “Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellog Paktı”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 37 (2013), s. 150, 151, 152.

devam eden müzakereler sonucunda 30 Mayıs 1928 tarihinde Roma’da Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması imzalanmıştır.¹⁶⁵

İki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, genel barışın devam ettirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması yapmaya karar veren devletler temsilci olarak:

“ Sayın Türkiye Cumhurbaşkanı;

İtalya’nın Yüce Kralı nezdinde Büyükelçisi Suad Beyi;

Ve İtalya Yüce Kralı;

Hükümet Başkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı Mösyö Benito Mussolini atamıştır.

Adıgeçenler yöntemine uygun bulunan yetki belgelerini gördükten sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır.

Madde 1. Bağlı Yüksek Taraflar içlerinden birine karşı yöneltilmiş hiçbir siyasal ya da ekonomik anlaşmaya ve hiçbir tertibe (combinaison) katılmamağı yükümlenirler.

Madde 2. Bağlı Yüksek Taraflardan biri, barışçı tutumuna karşın, bir ya da birkaç başka Devletçe saldırıya uğrarsa, öteki Taraf, anlaşmazlığın tüm süresi boyunca, tarafsız kalacaktır.

Madde 3. Bağlı Yüksek Taraflar, aralarında çıkıp da diplomasi yolu ile çözülen her türlü uyuşmazlığı bir uzlaştırma yöntemine bağlı tutmağı yükümlenirler. Uzlaştırma yöntemi başarısız kalırsa, bir yargısal çözüm yoluna gideceklerdir. İlişik Protokol uzlaştırma yöntemini ve yargısal çözümü düzenlenmektedir.

Bu Madde Bağlı Yüksek Taraflar arasında yürürlükteki Andlaşmalar gereğince, Taraflardan birinin yetkisine bağlı sorunlarda uygulanmaz. Bunun gibi, Devletler Hukuku uyarınca egemenlik hakkına ilişkin sorunlarda da uygulanmaz.

Bağlı Taraflardan her biri, bir sorun eğer egemenlik hakkına ilişkin ise bunu yazılı bir açıklama ile, tek yanlı olarak belirleyecektir.

¹⁶⁵ Çelebi, “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, s. 107.

İlişik Protokolün Maddelerine göre çözümü uzlaştırma yöntemine ya da hakeme bırakılacak bir sorunun, daha önce, niteliği bakımından işbu Madde hükümlerine uygunluğunun kabul edilmesi gerekir.

Hakem kararı Devletler Hukuku ilkelerine göre verilecektir.

Madde 4. İşbu Andlaşmanın gerek yorumlanmasında, gerek uygulanmasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklar doğrudan doğruya ve yalnızca bir istem üzerine, Lahey Adalet Divanına sunulacaktır.

Madde 5. İşbu Andlaşma en kısa bir süre içinde onaylanacak ve, Roma'da onay belgelerinin verişimi üzerine, yürürlüğe girecektir.

İşbu Andlaşmanın süresi, onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak, 5 yıl olacaktır. Eğer bu sürenin bitiminden 6 ay önce, ona son verildiği bildirilmezse, bir 5 yıllık süre için daha yürürlükte kalacaktır.

İşbu Andlaşma 30 Mayıs 1928 günü, her ikisi de geçerli olmak üzere, iki örnek olarak Roma'da düzenlenmiş olup, her biri imzacı Devletlerden birine verilecektir.

Bu hükümlere inançla adigeçen yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imzalamışlar ve mühürlemişlerdir.”¹⁶⁶

Mussolini

Suad

2.3. 1928-1933 Arasında Türkiye-İtalya İlişkilerinde Normalleşme

1928 yılında imzalanan “*Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm*” Antlaşması ile Türkiye- İtalya ilişkilerinde görelî barış dönemine girilmiştir.¹⁶⁷ İtalya'nın Akdeniz coğrafyasında ana güç dengelerini oluşturan diğer ülkeler ile ilişkilerine baktığımızda Roma Büyükelçisi Suad Bey'in Hariciye Vekâletine gönderdiği yazıda, Yugoslavya Krallığı ile İtalya arasında 1924 yılında imzalanan dostluk muahedelerini yenilemeyeceklerini, bu düşünceye daha çok Yugoslavya'nın taraftar bulunduğunu belirtmiştir.¹⁶⁸ 1920'li yıllarda ve 1930'ların başlarında İtalya'nın bölgedeki ana rakibi Fransa idi. Yugoslavya ile Fransa

¹⁶⁶ İsmail Soysal, *Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 355, 356.

¹⁶⁷ Çelebi, “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, s.108.

¹⁶⁸ TDA, 541/ 44236.210217.113, 25 Ocak 1929.

arasındaki yakın ilişki, İtalya-Yugoslavya gerginliğinin yükselmesi durumunda İtalya'yı iki cepheli bir savaş tehdidi ile karşı-karşıya bıraka bilirdi. Bölge üzerinde devam eden İtalya-Fransa rekabetinin sonucunda, Milletler Cemiyeti'ndeki İtalyan delegeler, Fransızların Orta Doğu'daki manda idaresine eleştirel yaklaşım benimsemeye başladılar. İtalya'nın Suriye'nin bağımsızlığını destekler şekilde pozisyon alması oradaki milliyetçi çevreleri Beyrut'taki İtalyan temsilcisine yaklaşmaya ve Fransız yetkililere karşı mücadelede yardım istemeye yöneltti. Roma ise tutarsız ve isteksiz davranmaktaydı.¹⁶⁹

Balkan politikasında ağırlığı ile bilinen Bulgaristan ile İtalya'nın ilişkilerini inceleyecek olursak, bu dönemde iki devlet arasında dost münasebetlerin olduğunu görebiliriz. Bir belgede konu ile ilgili olarak şunlar aktarılmıştır: “İtalya Bulgaristan ile olan bu samimi dostluğunu daha sıkı bir hale ifrağ¹⁷⁰ etmek üzere Sofya kabinesile dostluk misakıda vücuda getirmek istediği şüpheden azadedir. Ahiren garp matbuatında bilhassa fransız gazetelerinde İtalya'nın Bulgaristanla böyle bir misak akt etmekde olduğu ve bu misakın hedefi husumetkaraneside Yugoslavya bulunduğu tarzındaki neşriyat üzerine Bulgaristanın Paris sefareti keyfiyeti tekzip etmişti.¹⁷¹ Bu mesele hakkında Bulgaristanın Roma Kabinesi ile sonderece dostane münasebat idame etmek siyasetini takip etmekle beraber herhangi bir misak aktinden mütebait olduğu kanaatindeyim. Bu hususda buradaki Yugoslavya sefaretinin mütalaasını anlamak istemiştım. Yugoslavya sefareti muhafili Bulgaristanın Fransadan ve İngiltereden çekinmekte olduğundan İtalya ile bir muahede aktine yanaşamayacağından emin görünmektedir.”¹⁷²

İtalya'nın 1927 yılı itibarıyla Akdeniz coğrafyasında strateji değiştirmesinin temel nedeni yukarıda belirttiğimiz gibi Akdeniz bölgesinde kendisine rakip olarak gördüğü Fransa'nın Balkanlar ve Doğu Avrupa'da izlediği siyasetti. Fransa bölge ülkeleri ile tek-tek antlaşmalar imzalayıp İtalyan büyük stratejisinin mihenk taşlarını oluşturan bu bölgelerde anti-revizyonist statükocu bir blok oluşturma çabasıındaydı. Mussolini ise karşı hamle olarak Türkiye ve Yunanistan'ın da içinde bulunacağı bir revizyonist blok oluşturma peşindeydi.¹⁷³

¹⁶⁹ Arielli, *Fascist Italy and The Middle East*, s. 24.

¹⁷⁰ Bir şeyi başka bir biçime çevirme, “Güncel Türkçe Sözlük”, son güncelleme 28 Kasım, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁷¹ Yalanlamak, doğru olmadığını açıklamak, “Güncel Türkçe Sözlük”, son güncelleme 28 Kasım, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁷² TDA, 541/ 44102. 208968.1, 11 Şubat 1929.

¹⁷³ Papuççular, *a.g.e.*, s. 64, 65.

Almanlar ve İtalyanların bu dönemde sömürgecilik meselesinde birlikte hareket ettiklerine dair bir görüş oluşmuştur. Almanlar Suriye mandası için İtalyanlara arka çıkacaklarını bildirmiş, Mussolini ise sabık Mısır ve Sudan Hidivi Abbas Hilmi Paşa'yı Roma'ya davet ederek Suriye mandası için propaganda icrasına memur ettiği bildirilmektedir.¹⁷⁴

Tekrardan Türkiye-İtalya İlişkilerine dönecek olursak 1929 yılının Nisan ayı itibarıyla İtalya'dan Türkiye'ye ithal olunan mallar arasında toplam tutar grafiğinde 2.347.680 lîre ile buğday birinci sırada bulunmakta idi. Devletin güvenliği, iç barışın temini konusunda başlıca unsurlardan olan, gıda maddelerinin temini konusunda olmazsa olmaz sayılan buğdayın birinci sırada yer alması Türkiye için İtalya ile olası bir çatışma durumunda risk taşıyıcı nitelikte idi. Şüphesiz ki, bu durum Türk gıda sanayisinin İtalya'ya tamamen bağımlı olduğunu göstermez.¹⁷⁵

Türkiye-İtalya arasındaki ikili ilişkilere bakacak olursak, İtalya her ne kadar denge politikası çerçevesinde Türkiye ile nisbeten normal ilişkiler içerisinde olsa da Katolikliğin çeşitli tarikat ve dini yapılanmaları Anadolu coğrafyası üzerinde tarihin tozlu sayfalarında kalan haçlı zihniyetini taşıyarak çeşitli plan ve hedefler oluşturmuşlardır. *"25/11/1927 tarihli ve 951/253 numaralı tahriratla arzettiğim, 'Pro Oriyente' isimli İtalyan misyonerler müessesesi müdürü papas (Don Galloni), dün burada faşist kulübü salonunda bütün hükûmet erkânı huzurunda tekrar bir konferans vermiştir. Şimdiki halde Sofyada bir mektebe malik olup tek mil yakın şarka ve bu miyanda Türkiye'ye "İtalyan medeniyet ve kilisesinin" ışığını getirmek iddiasında olan ve hükûmetin himayesinde olup "Ekmeğin tazisi" namı altında, her sene nisan ayında ve İtalya'nın her tarafında menfaatine resmen ianeler toplanmakta bulunan müessesenin müdürü, bu konferansında da Udine'deki sözlerini tekrar etmiş ve memleketimizden bahsederken, bizleri iyi tanıdığını iddia etmesine rağmen, Türkiye'de (iş)in angarya ve ceza diye telâkki olunduğunu, Roma kilisesinin üzerine titrediği âile teşekkülünün zayıf ve gevşek olduğunu söyliyerek italyan medeniyet ve dininin oralara nüfuzu lüzumunu kaydetmiştir."*¹⁷⁶

¹⁷⁴ TDA, 541/ 44101.208964.12. 7 Ağustos 1929.

¹⁷⁵ TDA, 541/ 44262.210648.49. 4 Mayıs 1929.

¹⁷⁶ TDA, 541/ 44106.209130.106. 6 Mart 1929.

2.3.1. Donanma Oluşturma Programında İtalya

Dünyanın büyük bir savaşın ardından yaralarını sardığı bir dönemde devam eden Türkiye-İtalya ilişkileri'nde önemli ve üzerinde düşünülmesi gereken bir konu denizlerde Anadolu coğrafyasının savunmasını oluşturacak deniz gücünün yapımı konusunda iki ülke arasındaki ilişkiler olmuştur. Türkiye bu dönemde savunma refleksinde Yunanistan'ı Adalar Denizi'nde dengelemek amacı ile 1928 yılında 10 yıllık program ortaya koyarak, deniz gücünü pekiştirme kararı almıştır. 24 Mayıs 1929 tarihinde Türkiye-İtalya arasında yapılan bir antlaşma ile Türkiye 2 destroyer, 2 denizaltı ve 3 denizaltı avcı gemisi sipariş etmiştir.¹⁷⁷

Dönemin Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde donanma açısından iki ana düşünce tarzı üzerinden fikir ayrılıkları ve güç merkezleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde deniz gücü tartışmalarına “denizaltı mı, muharebe gemisi mi ?” sorusu damgasını vurmuştur. Birçok ülkede hem insan, hem maddi, hem de kaynak masrafı yüksek olan büyük harp gemilerinden oluşan donanmalarla deniz stratejisine bağlı kalmak ile denizaltılar ve uçakların getirdiği teknolojik olanakların yardımıyla daha hafif ve kaynak tasarrufu sağlayan filolara dayanan stratejiler geliştirmek arasında bir tercih söz konusu olmuştur.¹⁷⁸

Denizaltılara dayanan hafif filolar genellikle kaynak sıkıntısı çeken örneğin Almanya gibi ülkeler açısından daha çok tercih edilmekteydi. Denizaltıların bir diğer özelliği ise özellikle ada ülkelerine karşı oluşturulan savaş stratejilerinde örneğin Britanya Adası gibi, deniz lojistiğine bağlı olan ülkelere karşı abluka özelliği ile deniz ticaret trafiğini kesmek ve hedef ülkeyi teslim olmaya zorlamak amaçlanmaktaydı.

Bu iki görüş ayrılığı Silahlı Kuvvetler içerisinde iki farklı denge unsuru oluşturmuştur. Deniz Kuvvetleri büyük harp gemilerinden yana tavır takınırken, Genelkurmay ve ordu, uçak ve denizaltı gibi yeni ve daha düşük maliyetli deniz silahları taraftarı idi. İkinci görüşü savunanlar sebep olarak kaynak sıkıntısını göstermekteydiler. Şüphesiz bu düşüncenin oluşmasında Türk ordusunda tarihi yenilenme sürecinde etkin olan kara ordusuna üstünlük veren Prusya ekolünün de etkisi olmuştur. Dönemin Türk askeri düşüncesi büyük ölçüde I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı deneyimleri ile ortaya çıkmıştı, savunma yönü ağır basan bu savaşlarda temel askeri strateji işgale ve istilaya direniş olmuştur. Türk askeri düşüncesi,

¹⁷⁷ Sönmezoglu, a.g.e., s, 282.

¹⁷⁸ Dilek Barlas ve Serhat Güvenç, “Bir Cumhuriyet Kurumu Yaratmak: Atatürk'ün Donanması, 1923-1939”, *Türkiye'de Ordu Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, ed. Evren Balta Pakar ve İsmet Akça, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 228, 229.

boğazların silahsızlandırılmış durumundan dolayı savunma açığının giderilmesine çalışmış, bu durum Türkiye’yi Batı’dan bir İtalyan tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştır. Türk Askeri Stratejisi’nin temel hedefi söz konusu açığın giderilmesi ve Oniki Ada’dan gelecek olası İtalyan saldırısına karşı koymaktı. Bu stratejide her iki hedef içinde donanma’ya ikincil bir rol biçilmişti. 1927 yılında Donanma Bakanlığı’nın lağvedilmesiyle güçler mücadelesinde Genelkurmayın kesin zaferi ile sonuçlandı, Mareşal Fevzi Çakmak yüksek maliyetli donanma programlarının en büyük karşıtı olarak gösterilmekte idi.¹⁷⁹ Fevzi Çakmak Deniz Kuvvetlerini Marmara Denizi’nde görev yapacak güç olarak görmüş, denizaltı ve hücumbotlardan kurulması gerektiğini savunmuştur.¹⁸⁰

Donanma oluşturma sürecinde Atatürk döneminde konunun finansman boyutuna bakacak olursak, Deniz Kuvvetleri’nin genel bütçe içerisindeki payı 1927 yılı (%4,76) ve 1931 yılı (%3,68) hariç diğer yıllarda %3’ün altında seyrettiğini görmekteyiz. Donanma’nın mevcudu artırılmaya çalışılırken, deniz kuvvetleri bütçe payında yüksek artışların yaşanmadığını gözlemlemekteyiz. Dönemin Avrupası’nda revizyonist ve yayılmacı politikalar ile aşırı sağ düşüncenin hakim olduğu ve Türkiye için her dönem potansiyel tehdit oluşturan, Anadolu topraklarını kendi yaşam alanı olarak gören İtalya’ya Türk donanmasının geliştirilmesi programında yukarıda belirttiğimiz gibi gemilerin sipariş edilmesi, esaslı sebeplere dayanmak zorunda idi. Bu sebepleri incelediğimizde Akdeniz’de Fransa’ya karşı bir denge oluşturmaya çalışan İtalya’nın, devlet destekli gemi yapım endüstrisinden nispeten uygun koşullardan satın alımlar yapılmıştır. 1929 yılında İtalya’ya sipariş edilen gemilerden, Sakarya ve Dumlupınar denizaltılarının alımında, toplam maliyet 672.220 sterlin, ön ödeme 85.000 sterlin, son ödeme 51.220 sterlin iken ara ödemeler yıllık 90.000 değerinde Türk hazine bonolarıyla yapılmış ve ödemeler uzun vadeye yayılmıştır. 1928-1932 tarihleri arasında Deniz Kuvvetleri’nde hizmete giren on iki geminin dokuzu İtalyan şirketlerine yaptırılmıştır.¹⁸¹

Gemilerin İtalya’ya sipariş edilmesindeki bir diğer etken ise İngilizlerin teklifinin içeriği olmuştur. Şöyle ki, *“Donanmamız için İtalyaya verilen siparişlerden bahsile inşaata talib olan umum firmalar meyanında (İngilizler) faideli şartlar göstermekle beraber (İzmit) de tersane vücuda getirmek ve hatta bu inşaatın devamı müddetince inşaat işleri için lüzumi*

¹⁷⁹ Barlas ve Güvenç, “Bir Cumhuriyet Kurumu Yaratmak: Atatürk’ün Donanması, 1923-1939”, s. 229, 236.

¹⁸⁰ Özdağ, a.g.e., s. 101.

¹⁸¹ Kemal Eker, Görkem Bahtiyar, “Atatürk Dönemi’nde Donanma Oluşturma Sürecinin Finansmanı”, *Mavi Vatan’dan Açık Denizlere Dergisi*, Sayı: 3 (2019), s.21.

*olacak gemiler ve mütehassısları meccani*¹⁸² *vireceklerini teklif eylemişlersed* *İngilizlerin bu bahane ile (Marmara da bir üssi bahri) vücuda getirmek istihdaf eyledikleri*¹⁸³ *hakkında Ankaradaki Rusya Sefirinin yaptığı itira üzerine teklifin kabul edilmediği (La Gazette de Voss) Stambuldan aldığı telgrafa atfen bildirmektedir*".¹⁸⁴ Türkiye kendisi için bir iç deniz durumunda olan Marmara denizinde İngiltereye güç noktası vermekte çekinmekle beraber, bu dönemde Ankara ile yakın dostane ilişkileri olan Sovyet Rusya'nın da aynı çekinceleri taşıdığını, İngiltere'nin olabildiğince Karadenizden, kendi sınırlarından uzak kalmasını tercih ettiğini görmekteyiz.

Donanma için verilen siparişlerde İtalya'nın ön plana çıkmasının bir diğer sebebi ise iki savaş arası dönemde uluslararası silah ticaretinin bir yansıması idi. Avrupa'da İngiltere ve Fransa silah üretim kapasitelerini korumak üzere bir program takip etmiş, Londra silah üretimi ve ticareti meselesini silahsızlanma bağlamında ele alırken; Fransa ise silah ticaretinde geleneksel güç dengesi hedeflerini izlemeye devam etmiştir. Silah sanayiinde öne çıkan bir diğer ülke olan Almanya ise bu dönemde sistemin dışında bırakılmış, I. Dünya Savaşı sonrasında yapılan antlaşmalarla silah üretimi kısıtlandırılmıştır. Amerika Birleşik Devletlerinde silah üretimi kapasitesi göze çarpmış, kısaca silah endüstrisinde bir boşluk ortaya çıkmış, bu da İtalya'yı ön plana çıkarmıştır.¹⁸⁵

2.3.2. İzci Kıyafeti Krizi

1929 yılının yaz aylarında ilişkilerde "İzci Kıyafeti" krizi yaşanmış, 12 izci subayı ve 300 İtalyan izci çocuk ve bunlara refakat eden diğer kişiler 13-17 Temmuz tarihlerinde İzmir'e geleceklerini belirtmiş, İzmir Valisi ve İçişleri Bakanlığı bu ziyaretten İzmir İtalyan Konsolosluğu vasıtasıyla haberdar olduklarını ve efkârı umumiyede faşistler hakkında iyi intiba olmadığını, İtalyan gençlerinin topluca faşist kıyafetleriyle İzmir'de dolaşmalarının olumsuz etki bırakacağından bunların sivil kıyafetle dolaşmalarının daha uygun olduklarını belirtmişlerdir. Bunun üzerine İtalyan büyükelçisine şifahen İstanbul'da bulunan Numan Bey (Numan Menemencioğlu) aracılığı ile siyasi, mülki, askeri herhangi bir teşkilatı ifade eden kıyafetlerin Türkiyede yasak olduğunu, İtalyan gençlere resmi kıyafetleriyle gezmelerine müsaade edildiği takdirde başka bir ülkeninde aynı müsadeyi isteyeceğinden ve

¹⁸² Parasız, bedava, "Güncel Türkçe Sözlük", son güncelleme 28 Kasım, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁸³ Amaçlamak, hedef almak, "Güncel Türkçe Sözlük", son güncelleme 28 Kasım, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁸⁴ TDA, 541/ 44241.210153.30. 20 Mayıs 1929.

¹⁸⁵ Barlas ve Güvenç, "Bir Cumhuriyet Kurumu Yaratmak: Atatürk'ün Donanması, 1923-1939", s, 232.

komünistlerin İzmirde muhakemeleri icra edildiği şu sıralarda faşist elbiseli gençlerin İzmir’e gelmesinin doğru karşılanmayacağı ve birçok farklı yorumlara yol açacağından, bu çocukların sivil elbiselerle gezmelerinin temin olunması rica edilmiştir. Büyükelçi ise gençlerin geçen sene de aynı elbiseler ile gelip gezdiğini, yanlarında başka elbise olmamasından endişe edildiğini bildirmiş ve konuyu kendi hükümetine beyan etmiştir. Mussolini ise *“İki devlet arasındaki dostluk ilişkilerine ters olan bu talep üzerine İtalyan izcilerinin İzmir’e ve faşist elbiseleri ile inmelerine mücadele edilmeyen her hangi bir Türk limanına çıkmamalarına karar verdim”* cevabı vermiştir.¹⁸⁶

Türkiye’nin Roma Büyükelçisi Suat Bey ise bu meselede bir anlaşılamazlık olduğunu düşünmüş, faşist elbisesi diye bir elbisenin olmadığını, gelen çocukların onbir, oniki yaşında küçük çocuklar olduğunu ve sivil elbisenin nasıl mevzubahis olacağını bilmediklerini belirtmiştir. Suad Bey meselenin biraz gereğinden fazla büyütüldüğünü düşünmektedir.¹⁸⁷

Sonuç olarak Türk tarafı vaktin darlığı nedeniyle başka elbise tedarik edemezlerse, faşist kıyafetleriyle çıkmalarına engel olunmaması ve kendilerine dost bir hükümetin vatandaşları olarak, özel mahiyette istisnaen mücadele edildiğinin munasip bir dille anlatılmasını uygun görmüş ve gelmelerine mücadele etmiştir.¹⁸⁸

2.3.3. Yerleşim İzni Meselesi ve On İki Adalara İtalya Tahkimatı

Türkiye-İtalya ilişkilerinde bu döneme ait son derece önemli bir belge bizlere Türk karar alıcıların Batıdan gelecek tehdide karşılık aldığı önlemlerden birisini daha göstermektedir. Gizli başlık altında İçişleri Bakanlığına gönderilen belgede Emniyet Genel Müdürlüğü’nün 13.12.1929 tarihli tezkerelerine cevap olarak *“Bodrum ve Güllük limanlarıyla o havali¹⁸⁹ sahillerine gelecek olan ecnebî ve bahusus¹⁹⁰ italyan ve yunan tebası ikametlerinin uzamasına meydan verilmemek üzere idari tedbirler ittihazı¹⁹¹, sızıltıya¹⁹²*

¹⁸⁶ TDA, 541/ 44106.209130.68. 17 Temmuz 1929.

¹⁸⁷ TDA, 541/ 44106.209130.10. 20 Temmuz 1929.

¹⁸⁸ TDA, 541/ 44106.209130.68. 17 Temmuz 1929.

¹⁸⁹ Yöre, “Güncel Türkçe Sözlük”, son güncelleme 28 Kasım, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁹⁰ Özellikle, “Güncel Türkçe Sözlük”, son güncelleme 28 Kasım, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁹¹ Alma, “Güncel Türkçe Sözlük”, son güncelleme 28 Kasım, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁹² Hoşnutsuzluk, “Güncel Türkçe Sözlük”, son güncelleme 28 Kasım 2023, <https://sozluk.gov.tr/>

mahal verilmemesine bilhassa itina edilmek üzere, pek muvafık olacağı kanaatında bulunduğumu arzeylerim efendim."¹⁹³ ifadeleri kullanılmaktadır.

1930 yılının başlarında Yunan büyükelçiliği katiplerinden birisi bir ziyafet sırasında Sofya elçiliği başkatibi Celal Osman Beye, kaynağı gizli tutulması kaydıyla verdiği malumatta İtalyanların On İki Adalarda tahkimat yaptığını, bilhassa Bodrum'un karşısındaki Leryos adasının kuzey doğusunda büyük mikyasta tesisat ve askeri üsler meydana getirdiğini, bölgeye Yunan memurlarından birinin gidip adayı dolaştığını ve tesisatı bizzat gördüğünü belirtmiştir. Bu adamın aktardıklarına göre bu hazırlığını temel hedefi Anadolu sahillerine yöneliktir. Türk diplomatlar bu bilgiyi Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş, lakin Yunanlar bu bilgiyi bilerek aradaki müzakerelere etki etmek amacı ile de vermiş olabileceklerini düşünmekle beraber, kendileri açısından da önemli olan On İki Adalar konusunda Türk tarafının istihbaratından da faydalanmak maksadı gütmüş olabilirler.¹⁹⁴

İki taraf arasında özellikle ticaret sahasında iyi ilişkiler devam etse de, bu dönemde İstanbul'da bulunan İtalyanların gizlice cemiyet faaliyetlerine girdiğini görmekteyiz. İçişleri Bakanlığının gerçekleştirdiği soruşturmaya göre mevcut olan ve cemiyet yapısında olan bu kurumlardan önemli bir kısmının cemiyetler kanununda belirtilmiş belgeleri hükümete takdim etmediği ve bu şekilde faaliyetlerde bulundukları tespit edilmiştir. Bunlara kanuna göre belgelerini takdim etmelerini ve gizli surette faaliyette bulunulmamaları ihtar edilmesi, eğer bu şekilde devam ederlerse haklarında kanun hükmünün eksiksiz uygulanması tavsiye edilmiştir.¹⁹⁵

1930'lu yıllarda Akdeniz'in genel siyasi durum ve bölgesel güç unsurlarının ilişkilerine değinecek olursak, İtalya'nın Fransa ve İngiltere ile ilişkilerinde bu ülkeler ile münasebetlerinin olumlu yönde gelişmesinde, iktisadi durumlarının önemli olacağı görülmektedir. İtalya'nın özellikle Fransa ile ilişkilerde Tunus'taki İtalyanların durumu, Batı Trablusgarp'da sınır değişikliği ve ekonomik yardım gibi meseleler çözüldüğü takdirde İngiliz-Fransız güç dengesi içine İtalya'nın da katılabileceği belirtilmiş, Fransız ve İtalyan basını denizlerdeki ihtilafın çözülmesi durumunda, Doğu ve Balkan siyasetinde birlikte hareket edilmesini beklemektedir. Böyle bir durumun İtalya-Türkiye ilişkilerine yansımaları Türkiye'yi ne kadar ilgilendirirse, Sovyet Rusya'nın kapitalist Avrupa ülkeleri ile olan

¹⁹³ TDA, 541/ 44258.210320.1. 15 Kasım 1929.

¹⁹⁴ TDA, 541/ 44104.209101.1. 13 Ocak 1930.

¹⁹⁵ TDA, 541/ 44107.209120.3. 13 Ekim 1930.

ilişkisinde onları bizden daha fazla ilgilendireceği düşünülmektedir. Sovyetler Birliği Akdeniz gibi bir coğrafya da, kapitalist ülkelerin olabildiğince kendilerinden kopuk bir siyasi ortamda olmalarını kendi çıkarları için daha uygun bulabilir. 1929 dünya ekonomik krizinin getirdiği ortamda Sovyetlerin uyguladığı “Beş Yıllık Plan”ın başarıya ulaşması, krizin de devam etmesi halinde bütün ülkelerdeki sosyalist ve komünist akımların daha sempati ile karşılanacağı, Rusya’nın bütün dünyada nüfuzunu artıracacağı endişesi olsa da komünizm tehlikesini her dönemde olduğundan daha yakın gören kapitalist ülkeler, her türlü fedakarlık ile krizin sona ermesi için çalışacağı düşünülmektedir.¹⁹⁶

Bu siyasi konjonktürde 1930 yılının kasım ayında Rodos adasında İngiliz ve İtalyan donanma amiralleri arasında gerçekleşen görüşme son derece önem arz etmekte idi. Görüşmenin sonuçlarına ilişkin net bilgiler öğrenilemese de görüşmenin konusu olarak, İngiltere ve İtalya donanmalarının Akdeniz’deki durumu, On İki Adalar, Kıbrıs adası ve İtalya’nın Anadolu sahillerine yönelik durumunun konuşulduğu öğrenilmiştir.¹⁹⁷

1931 yılında Türk diplomatik temsilciliklerinden gelen belgelerde, İtalyanların On İki Adalar üzerinde ciddi anlamda askeri faaliyetlerini artırdıklarını görmekteyiz. İtalyanlar Rodos adasının kuzey sahilindeki şoseye dağlardan ordunun ihtiyacı için su sevkedem borular döşemiş ve bütün kuzey sahili boyunca su depoları inşa etmiştir. Kuzey sahili civarında Tulukoz ve Soroni köyleri arasındaki ovayı da uçak hangarları inşa etmek için ölçtükleri bildirilmiştir.¹⁹⁸ Leryos adasında ise 1 Kasım 1931 gecesi Egeo vapuru ile bir uçak, benzin nakline mahsus üç büyük sarnıç ve bir miktarda putrel¹⁹⁹ gelmiş, yüz donanma askeri de adaya çıkarılmıştır.²⁰⁰ İtalyan hükümeti deniz üssü olarak kullandığı Leryos adasında uçak hangarları ve kruvazör gemilerinin tamiri için ayrı ayrı üç İtalyan şirketi ile 36 milyon liralık antlaşmalar imzalamış, inşaat ve tesisata başlamışlardır.²⁰¹ Aynı zamanda İtalyan hükümetinin adayı miralaylık merkezi yaptığı, bölgedeki uçak sayısının 54’e çıkardığını ve bölgeye önemli sayıda top getirildiği istihbaratı alınmıştır.²⁰² Rodos Konsolosluğunun 9 Mayıs 1932 tarihinde sağladığı istihbarat bilgilerine göre Leryos adasına iki uçak filosu, bir vapur uçak mühimmatı ve iki vapur benzin getirilmiştir. “*Büyük Erkanı*

¹⁹⁶ TDA, 541/ 38296.152912.31. 11 Şubat 1931.

¹⁹⁷ TDA, 541/ 44106.209130.53. 23 Ekim 1930.

¹⁹⁸ TDA, 541/ 44160.209599.5. 5 Nisan 1931.

¹⁹⁹ Yapılarda, demir yollarında kullanılan demir kiriş, bağlama, “Güncel Türkçe Sözlük”, son güncelleme 28 Kasım, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁰⁰ TDA, 541/ 44160.209599.6. 5 Ekim 1931.

²⁰¹ TDA, 541/ 44160.209599.37. 26 Nisan 1931.

²⁰² TDA, 541/ 44160.209599.23. 16 Ocak 1932.

Harbiye'ye hemen malumat verilmesi" notuyla gönderilen yazıda hükümetin adalardaki faaliyetlere ne kadar önem verdiğini bizlere gösterir niteliktedir.²⁰³

2.3.4. Adaların Statüsü

İki taraf arasında adalar üzerinden süren çekişme üzerine daha 1929 yılında, Türkiye tarafından Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, İtalya tarafından Ankara büyükelçisi Luca Orsini Baroni tarafından imzalanan tahkimname ile İtalya Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti Kastellorizo (Meis) adası ile Anadolu sahilleri arasındaki kara sularının tahdidi dolayısıyla ortaya çıkan sorunları Lahey Uluslararası Adalet Daimî Divanına sunma kararı almışlardır. Taraflar Çatal ada (Volo), Üvendire (Ochendra), Furnakya (Funachia), Katovolo (Cato Volo), Prasudi (Prasoudi), San Giorgio (Rho), Meradi, Çatulata (Tchatulata), Pigi (Pighi), Dasia (Dasya), Makri (Macri), Psomi, San Giorgio (Aya Yorgi), Polifados, Psoradya (Psoradia), İpsili, Alimentarya (Alimentaria), Karavola (Caravola), Roksi Vuçaki (Roccie Vutzachi), Mavro Poini, Mavro Poinaki (Mavro Poinachi) adaların Türkiye'ye mi yoksa İtalya'ya mı ait olduğunun kararlaştırılması için başvurmuştur.²⁰⁴ 1932 yılında Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras Büyük Erkânı Harbiye Riyasetine gönderdiği yazıda İtalya ile aramızda mevcut olup Lahey Adalet Divanına sunulan Adalar meselesinin bu senenin başında siyasi yollar ile çözülmesinin mümkün olduğunu bildirmiş, bu antlaşmanın İtalyan büyük Faşist kongresince onaylanarak Parlamente'ye sevkolunduğunu, ancak bizim tarafımızdan TBMM'ye arz edilmediğini bildirmiştir. Bunun haricinde On İki Ada ahalisine ait olup Anadolu'da bulunan ve vaktiyle vaziyet ve tasfiye edilmiş olan emlak ile adalardan bulunan ve Türklere ait olan emlakın para bedeli meselesinden dolayı taraflar arasında ihtilaflar bulunduğunu belirtmiştir. Bu konuda Lahey Adalet Divanına arzı öngörülse de taraflar arasında bir antlaşmaya varılamadığını bildirmiştir. Bununla beraber taraflar arasında ki ilişkileri normal seviyede değerlendirmiştir.²⁰⁵

Tevfik Rüştü Bey'in değerlendirmelerinin aksine İtalyan basınının önde gelen gazetelerinden "Corriere della Sera" gazetesinden Aldo Valori Rodos adasının işgalinin 20. yıldönümü üzerine yayınladığı yazısında bu işgalin doğuya nüfuz ve genişleme itibarıyla mühim olduğunu zikretmiştir. Rodos adasını Küçük Asya yani Anadolu yarımadasına karşı

²⁰³ TDA, 541/ 44160.209599.15. 9 Mayıs 1932.

²⁰⁴ TDA, 541/ 44180.209470.2. 30 Mayıs 1929.

²⁰⁵ TDA, 541/ 43948.207597.68. 8 Mayıs 1932.

askeri hareketin başlangıç noktası olarak göstermiş, İtalya için Karadeniz ve Doğu yollarında emniyet ve dayanak noktası olarak önemine temas etmiştir.²⁰⁶

1932 yılının başlarında taraflar arasındaki adalar meselesi ile ilgili Türkiye tarafından Dr. Tevfik Rüştü Aras ve İtalyan büyükelçisi Baron Pompeo Aloisi Anadolu sahilleri ile Kastellorizo (Meis Adası) adası arasındaki adacıkları ve Kara ada üzerindeki hakimiyet üzerine anlaşmışlardır. Bu antlaşmaya göre İtalya hükümeti Volo (Çatal-ada), Ochendra (Uvendire), Fournachia (Furnakya), Kato Volo (Katovolo), Prassoudi (Prasudi) (Katovolo adasının güney doğusunda), Tchatalloa, Pighi, Nissi-Tis-Pighi, Recif Agricelia, Prousseclisse (Kaya), Pano Makri, Kato Makri (Kayalıklar dahil), Marathi, Roccie Voutzaky (Rocci Vutchaki), Dacia (Dasya), Nissi-Tis Dacia, Prassoudi (Dasya'nın kuzeyinde), Alimentarya (Alimentaria), Caravola (Karavola) adacıkları üzerinde Türkiye'nin hakimiyetini tanır, Bodrum körfezinde bulunan Karaada keza Türkiye'ye ait olacaktır, buna karşılık Türkiye tarafı ise merkezi Kastellorizo şehri kilisesinin kubbesi ile San Stephano burnu arasındaki mesafede kain adacıklar Psoradia, Polyphados, St. Georges, Psomi, Cutsumbora, Mavro Poinaki, Mavro Poinis adacıkları üzerinde İtalyan hakimiyetini tanıdığını ilan etti.²⁰⁷

2.3.5. İsmet İnönü'nün İtalya Ziyareti

1932 yılında İtalya, Sovyetler Birliği'ni Avrupa siyasetinin dışında tutmak ve Milletler Cemiyeti'nin etkinliğini kırmak amacıyla Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya arasında oluşturulacak “Dörtlü Güç Paktı” projesini ortaya atmış, Tevfik Rüştü Aras bu projeyi I. Dünya Savaşı öncesinde dünyayı yöneten ve dört büyük devletin kendi aralarındaki rekabet sebebiyle ortadan kalkan Avrupa Konseyi projesine benzetmiş, böyle bir oluşumun kurulmasına kökten karşı çıkmıştır. Atatürk'de dörtlü pakt fikrini iyi karşılamamış ve “*bu dörtlü tertibin bozulmasına çalışılması gerektiğini*” ifade etmiştir. Tevfik Rüştü Aras hatıralarında Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Litvinof ve Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu ile iş birliği halinde girişim başlattıklarını Sovyetler Birliği, Polonya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Yunanistan, Romanya, Afganistan, İran, Baltık Ülkeleri ve Türkiye'nin yer aldığını ve Londra'da bu devletler ile sözleşmeler imzalandığını, bunlarla ilgili kendisinin

²⁰⁶ TDA, 541/ 44156.209367.12. 18 Mayıs 1932.

²⁰⁷ TDA, 541/ 44146.207556.459. 4 Ocak 1932.

bizzat Mussolini ile görüşerek bilgi verdiğini sonunda da bu girişimin engellendiğini ifade etmektedir.²⁰⁸

İtalya ile Türkiye ilişkilerinde 1932 yılında dönemin Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından İtalya'ya gerçekleştirilen gezi son derece önemli yer tutmaktadır. İsmet Paşa'nın liderliğinde bir Türk heyetinin İtalya'ya resmi gezide bulunmaları düşüncesi daha 1931 yılının Eylül ayında kamuoyuna yansımıştır. Bu tarihten itibaren taraflar arasında seyahatin tarihi, program tespiti konuları üzerinde çalışılmıştır. İsmet Paşa'nın liderliğinde gerçekleştirilen bu seyahatin amacı iki taraf arasında ilişkileri güçlendirmek, süresi bitmek üzere olan Türkiye-İtalya Dostluk Antlaşmasının süresini uzatmak ve İtalyan büyükelçisinin yorumlarına göre Roma-Moskova-Ankara arasındaki iş birliğini göstermektir.²⁰⁹ Burada akla gelen soru Roma-Moskova hattında ilişkilerin hangi düzeyde olduğu noktasıdır. İtalyan dış politikasında Akdeniz ve Balkan coğrafyasının önemi göz önüne alındığında İtalya, Fransız ekonomik, siyasi ve kültürel etkilerini bölgeden uzaklaştırmak siyaseti izlemiştir. İtalya tıpkı İngiltere gibi bölgede tek bir hegemon gücün olmasını kabul etmemiş ve bu hususta politikalarını dengelemiştir. Fransa ile ilişkilerin gerilmesi İtalya'nın bölgede Almanya ve Sovyetler Birliği ile yakınlaşmasına sebep olmuştur.²¹⁰

İsmet Paşa'nın böyle bir geziye çıkmasındaki bir diğer sebep ise 1929 yılında gerçekleşen ve tüm dünyayı etkisi altına alan “*Büyük Buhran*” olmuştur. Başta Almanya olmak üzere dünya savaşının kaybeden tarafları savaşın zorluğu altında ezilen ekonomilerini toparlayabilmek için krediler almış, ancak kredilerin zamanında ödenmemesi üzerine alım gücü düşmüş ve dünyada ekonomik krizi ortaya çıkmıştır. Dünya ekonomik krizi Türkiye’de planlı ekonomik yaklaşıma yönelik ilginin artmasına sebep olmuş, bu kriz karşısında devletçi politikalar ve planlı ekonomi konusundaki başarıları nedeniyle Sovyetler Birliği ve İtalya Türkiye için örnek teşkil etmiştir. İsmet Paşa, İtalya seyahati öncesi Sovyetler Birliğine 26 Nisan-9 Mayıs tarihleri arasında bir ziyarette bulunmuştur.²¹¹ Prof. Dr. Dilek

²⁰⁸ Mengeş, *a.g.e.*, s. 134.

²⁰⁹ Mevlüt Çelebi, “Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 22 (2007), s. 24, 26.

²¹⁰ J. Calvit Clarke III, *Russia and Italy Against Hitler The Bolshevik-Fascist Rapprochement of the 1930s*, United States of America: Greenwood Press, 1989, s. 9, 10.

²¹¹ Funda Selçuk Şirin, “Sovyet Rusya ve İtalya Gezilerinin Türk Siyasal Yaşamına Etkisi (1930-1932)”, *Folklor/Edebiyat*, Cilt 19, Sayı 73 (2013), s. 106, 107.

Barlas 1929 yılında liberal sistemin çöküntüye uğramasıyla, İtalya ve Bulgaristan gibi revizyonist devletlerin daha saldırgan politikalar izlemeye başladığını belirtmektedir.²¹²

Bu gezi sırasında Türk heyeti arasında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve kızı Emel, CHP Genel Sekreteri Recep Peker, Afyon milletvekili Ali, Erzincan milletvekili Saffet, Siirt milletvekili Mahmut, Aydın milletvekili Reşit Galip, Falih Rıfkı Atay, Ruşen Eşref, Yakup Kadri, Yunus Nadi ve Asım beyler bulunmaktaydı. İtalya Ankara Büyükelçisi Baron Aloisi, İsmet Paşanın karşılanma töreninde hazır bulunmak için 15 Mayıs günü Stella Ditalya vapuruyla Roma'ya gitmiştir.²¹³

Yapılan gezi programı gereği Türk heyetini İtalya'ya Lloyd Triestino şirketinin Tevere vapuru götürecekti. Paşaya mihmandarlık etmek üzere bir albayın komutasında oluşan 7 kişilik subay heyeti de bulunmaktaydı. 22 Mayıs günü İstanbul'dan hareket eden vapur, 23 Mayıs sabahı Yunanistan'ın Pire limanına vardı. Yunan Dışişleri Bakanı ve bakanlık yetkilileri, başbakanlık parlamento müsteşarları Paşa'yı karşıladılar, Venizelos'un hasta olduğu öğrenilince ziyaret etmek için Atina'ya gidildi orada Yunanistan Cumhurbaşkanı Zaimis de gelmiş ve görüşmelere katılmıştır. Tevere vapuru 24 Mayıs sabahı saat 04.00'da Birindisi'ye varmış, Birindisi'den Bari'ye hareket eden Türk heyeti burada vali, askeri, mülki hükümet ve faşist partisi erkânı tarafından karşılanmıştır. Valinin şereflerine verdiği ziyafetten sonra, saat 22.30'da Roma'ya doğru hareket etmişlerdir. İsmet İnönü ve beraberindeki Türk heyeti, 25 Mayıs sabahı saat 09.30'da Roma'ya varmışlardır.²¹⁴

Başvekil Roma'ya vardığında Başbakan Mussolini, Dışişleri bakanı M. Grandi, dışişleri müsteşarı ve nezaret erkânı, Roma valisi, faşist partisi genel sekreteri ve Türkiye'nin Roma büyükelçiliği erkânı karşılamada bulunmuşlardır. İkametlerine tahsis edilmiş otelde bir müddet dinlendikten sonra İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Aras kralların defnedildiği Panteona gitmiş ve Türk renkleriyle süslenmiş çelenkler koymuşlardır. Öğle vakti İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele tarafından sarayda özel bir ziyafet verilmiştir. Ardından Mussolini, İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey'i Venedik sarayında kabul etmiş, Dışişleri Bakanı Mösyö Grandi'nin de hazır bulunduğu bu mülakat bir saat devam etmiş, iki

²¹² Dilek Barlas, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası" (Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Ankara, Ekim 15-17, 1997).

²¹³ *Vakit*, 16 Mayıs 1932, 2.

²¹⁴ Çelebi, "Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati", s. 31,32.

memleket arasında mevcut bulunan dostluk, uzlaşma ve adli anlaşma muahedelerini İtalya ile Türkiye'nin yeniden 5 sene müddetle uzattıklarını tespit eden protokol imzalanmıştır.²¹⁵

İsmet Paşa basına verdiği demeçte iki ülkenin siyasetinin gelişmesinde rastladıkları gereklilikleri anlamak için karşılıklı siyasi fikirlere nüfuz etmenin kendisi ve Mussolini için çok enterasan olduğunu söylemiştir. İsmet Paşa ziraat makineleri sergisini ziyaret etmiş, bilhassa buğday ve pirinç ziraatine mahsus makinelerle ilgilenmiştir.²¹⁶

İsmet Paşa'nın ziyareti sonucu deniz sınırlarının kesin şekilde tespiti gibi iki ülke arasında belirsizlikte bulunan meseleler halledilmiş, İsmet Paşa: "*Avrupada ve bilhassa Akdenizin Doğu bölgesinde bir barış ve yakınlaşma siyasetine imkan ve müsaade bahşeylemiştir*" sözleri ile iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin durumuna açıklık getirmiştir. İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Aras "Principe Piemonte" analık ve çocukluğun himayesi enstitüsü gibi sosyal faaliyetler üzerine çalışan kurumların yanı sıra, Pontine bataklıklarına da, gitmiş kurutulma ve ıslah işleriyle de yakından alakadar olmuştur.²¹⁷

Bu ziyaret sırasında İtalya tarafından Türkiye'ye kredi açılması meselesi gündeme gelmiş, Türk basınının aldığı bilgilere göre İtalya hükümeti Türkiye'ye 25-30 milyon liralık bir kredi açacak, bu kredinin yarısı nakten verilecektir. İki hükümet arasında ticari ve iktisadi işlerin daha sağlam ve iki ülkenin çıkarlarına daha uygun bir şekilde gelişmesi için iki ülke arasında antlaşma sağlanacaktır.²¹⁸ İki tarafın hükümet görevlileri bundan sonra özellikle İtalya-Türkiye ticaret mübadelelerini kolaylaştırmak ve daima daha faal mali ve iktisadi bir birliktelik geliştirmek için en müsait planları tatbik etmiş, bu programı geniş, hızlı bir tarzda genişletmek üzere yakın zamanda karışık bir Türk-İtalyan komisyonu teşkil edeceklerini bildirmiştir. Yine bu ziyaret sırasında Recep Peker Lictour sarayında faşist parti genel sekreterini ziyaret etmiş, Roma'nın talebe oymaklarından birisiyle, genç faşistler, ekip şefleri gelmiş ve Recep Bey'e takdim edilmişlerdir.²¹⁹

İsmet Paşa'nın ziyaretine Fransız basınının yorumu dönemin siyasetine bakış açısından son derece önem arz etmektedir. Genel olarak Paris gazeteleri İsmet Paşa'nın

²¹⁵ *Akşam*, 26 Mayıs 1932, 1-2.

²¹⁶ *Son Posta*, 27 Mayıs 1932, 11.

²¹⁷ *Son Posta*, 28 Mayıs 1932, 11.

²¹⁸ *Akşam*, 29 Mayıs 1932, 1.

²¹⁹ *Vakit*, 30 Mayıs 1932, 5.

Roma seyahatine telaş ve endişe içinde yaşamış, İtalya, Almanya, Sovyetler Birliği, Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan arasında bir yakınlaşma olarak görmüşlerdi.²²⁰

Bu gezinin sonuçlarına bakacak olursak Hariciye vekaletinin Moskova Büyükelçiliğine göndermiş olduğu raporda Mussolini ve Grandi'nin Avrupa işleri üzerindeki görüşleri iyiliğe doğru gidilmediği kanaati vermiştir. Sovyet Rusya ile Türkiye'nin yakın Doğu ve Balkan politikaları İtalyanlarca onaylanmış ve beraber çalışma arzusu beslenmiştir. Sovyetlerle mevcut dostluk ilişkilerinin sürdürülmesine ve bu ilişkileri takviye edebileceklerini bildirmişlerdir.²²¹

Türkiye tarafı bu ziyarette ana tehdit olarak gördüğü bir ülke ile dostane ilişkiler geliştirmek, sınır güvenliğini sağlayarak çevresinde güvenlik ağı meydana getirmek istemiştir. İtalya'nın dostluğunun kazanılması Doğu Akdenize barışı getirmekle kalmayacak, Balkanlar üzerinden Türkiye'ye gelebilecek olası bir tehlikeyi de bertaraf etmiş olacaktı. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Türkiye İtalya'dan alacağı krediyle “*Büyük buhran*”ın yaralarını sarmak istemiş, ancak çeşitli teknik nedenlerden dolayı bu borç alınamamıştır. İtalya ise Orta Doğu'da İngiltere-Fransa iş birliğine karşı uluslararası rekabette avantaj sağlamak için Türkiye coğrafyasını uygun görmüştür. Pozitif hava içerisinde geçen gezi sonucunda iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmemesinin sebebi İtalya'nın dış politikasında yayılmacı siyaset anlayışından vazgeçememesi olmuştur.²²²

2.3.6. İtalya ve Balkan Politikası

İtalya dış politikasında ana etki unsurlarından olan Balkan coğrafyasında dengeleri kendi lehine değiştirmek için çeşitli politik manevralar gerçekleştirmiş, bu politik manevralarda Fransa etkisi gözle görülür bir biçimde önemli olmuştur. Balkan politikasında güç dengeleri revizyonist devletler ve savaş sonrasında kurulan statükodan memnun olan anti-revizyonist devletler üzerinden şekillenmiştir. İtalya'nın iki savaş arası dönemde Balkan politikası incelendiğinde Arnavutluk ile olan sıkı ekonomik ve siyasi ilişkileri göze çarpmaktadır. Şöyle ki, İtalyanların Arnavutluk siyasetinin Yugoslavya Krallığı'na karşı bir konumda olduğunu görmekteyiz. Ahmet Zogu Arnavutluk'ta iktidarı ele geçirdikten sonra, İtalyanlarla anlaşarak bir banka kurulmasına müsaade etmiş, Sessano adası, petrol imtiyazı,

²²⁰ *Akşam*, 29 Mayıs 1932, 1.

²²¹ TDA. 541/ 44663.214732.14. 15 Haziran 1932.

²²² Çelebi, “Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati”, s. 50.

askerî yolların küşad imtiyazını, Yugoslavya sınırındaki ormanların işletme imtiyazını, Draç, Avlonya limanı işleri ve Buyana nehri üzerindeki seyrüsefain işlerini İtalyanlara bıraktığını görmekteyiz. İtalyan siyasetinin kendi uydusuna çektiği ülkelerde ekonomik imtiyazlar üzerinden etkisi burada da karşımıza çıkmaktadır. Zogu, İtalyanlara uzak isimleri görevden uzaklaştırmış, ülkenin imar açısından yapılandırılması işini de Bank d'emission kanalıyla İtalyan şirketine verilmiştir.²²³

Arnavutluk, İtalya'ya donanması için bir kruvazör sipariş etmiş, ancak bu siparişin bölgenin güvenliğini tehdit etmediğini, silahsızlanma konferansına karşı olmadığını bildirmiş ve bu geminin Arnavutluk sahilllerinde kaçakçılığa karşı koymak için bir hamle olduğunu bir tebliğ ile bildirmiştir. Türk diplomatlar bu tebliğin Yugoslavya'ya karşı olduğunu düşünmüşlerdir.²²⁴

İtalya ile Arnavutluk arasındaki ilişkiler bunlarla sınırlı kalmayıp, 1930 yılının Mart ayında İtalya'dan Arnavutluk'a yirmi dört kıt'a top ile mühimmat Draç'a sevk olunmuştur. Bu dönemde çeşitli tarihlerde Arnavutluk'a 5.500 tonilato ağırlığında çeşitli askeri mühimmat sevk olunmuştur.²²⁵

İki ülke arasındaki ilişkiler Arnavutluk'un İtalyan nüfuz alanına girerek bağımsız dış politika izleyememesine sebep olmuş, bunun yanında Türkiye hariç Balkan ülkelerinin 1930'lu yıllardan itibaren demokratik veya meşruti monarşi düzeninden saparak diktatör yönetimlere eğildiğini görmekteyiz. Bu duruma Nasyonal Sosyalist Almanya ile Faşist İtalya'nın bölge üzerindeki etkisi sebep olmuştur. Genel olarak Balkan ülkeleri bu dönemde tek başlarına ayakta duramamış, Avrupa merkezli ittifaklara yönelmişlerdir. İzledikleri dış politika gereği, rakip olarak algıladıkları devletlere karşı savunma mekanizması geliştirmişlerdir. Aynı zamanda Balkan ülkelerindeki nüfusun hızlı artışı, kişi başına düşen milli gelirin az olması, gelir dağılımındaki bozukluk nedeniyle dış desteğe gerek duymaları, bölgeyi dış müdahaleye açık hale getirmiştir.²²⁶

Fransa-İtalya arasında Orta Avrupa ve Balkanlar üzerinde cereyan eden güç mücadelesinde İtalya ile iyi ilişkilere sahip bir diğer devlet ise Macaristan olmuştur.

²²³ Yonca İldeş, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya'nın Arnavutluk Siyaseti Karşısında Türkiye'nin Tavrı", Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri (Ankara: ICANAS 38, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yayınları, 2007), 214-215.

²²⁴ TDA. 541/ 44102.208973.38. 3 Ocak 1930.

²²⁵ TDA. 541/ 44118.209092.8. 15 Nisan 1930.

²²⁶ Esra S. Değerli, "Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmalar: Balkan Paktı", "Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi", Cilt: 9 (2008), s. 119, 120.

Macaristan tıpkı İtalya gibi I. Dünya Savaşı sonrası kurulan düzenden memnun değildi, iki ülkeyi ortak çıkarlar noktasında yakınlaştıran temel etken bu olmuştur. 1927 senesi ile birlikte Macaristan içeride güven tesis etmiş, ekonomik istikrar sağlamış bir durumda artık dış siyasetinde memnun olmadığı durumları ele almış, barış antlaşmalarının adil bulmadığı yönlerinin düzelmesi için sesini yükseltmeye başlamıştır. Bölgede İtalya liderliğinde oluşan revizyonist kampa yakınlaşan Macaristan'ın amacı bölgede Fransa tarafından desteklenen Küçük Antant'ı (Romanya, Yugoslavya, Çekoslovakya) Macar yetkililerin nezdinde dağıtmak olmuştur. Lakin Arnavutluk üzerinde İtalyan baskısı artmasından ötürü bozulan İtalya-Yugoslavya ilişkileri Macaristan'ın da ilişkilerine etki etmiş, kendisi gibi statükodan memnun olmayan İtalya tarafında yer alan Macaristan, İtalya ile 5 Nisan 1927 tarihinde bir dostluk ve iş birliği antlaşması imzalamıştır.²²⁷

Macaristan-İtalya ilişkilerinin kurulup genişlemesinde siyasi çıkarların yanı sıra bölgede Fransız uydusunda olan devletlerin İtalya ile ekonomik olarak sıkı ilişkiler geliştirmesi güçlük arz ettiğinden İtalya hükümeti Macaristan ve Avusturya hükümeti üzerine dikkat ayırmıştır. İtalyanlar, Avusturya ve Macaristanı hem ekonomik hem de siyasi olarak kendilerine çekmek maksadı ile bu iki hükümetle bir gümrük birliği programı üzerine çalışmalar gerçekleştirdi. İtalyanların bu hamlesi doğal olarak Fransa ve Küçük Antant'ın muhalefetine yol açtı. Macaristan'ın Versailles Antlaşması'nın değiştirilmesi taraftarı olarak kendi irredantist politikalarına karşılık veren bölgede kendisi gibi mevcut durumdan rahatsız olan İtalya ile uyuşmaları en doğal hareket olarak görülmektedir. Eski Macaristanın en zengin kısımlarını ilhak etmiş olan ve yüzbinlerce Macarı zorla idaresi altında tutan Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya'ya karşı Macarların en büyük gayesi Küçük Antant tarafından işgal edilmiş olan arazilerini geri almak ve Macar ırkdaşlarını kurtarmak olmuştur. Avusturya, İtalya ilişkilerinde İtalyan tarafı Heimwehr teşkilatını kuvvetlendirmek için gayret sarfetmekten geri durmamıştır. Hem komünizm ve sosyalizme, hem de Fransız hegemonyasına karşı olan Heimwehr teşkilatı ile Faşist İtalya arasında sıkı münasebetler gelişmiştir.²²⁸

I. Dünya Savaşı sonunda yenik devletler kanadında bulunarak savaş sonrası oluşturulan yeni dünya düzeninden rahatsızlık duyan bir diğer devlet ise Bulgaristan idi. Savaştan sonra topraklarının bir kısmını Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya'ya kaybeden

²²⁷ Emre Saral, "Türkiye-Macaristan İlişkilerinde İtalya'nın Rolü (1928-1933)", *"Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi"*, Sayı: 25 (2017), s. 163, 164.

²²⁸ TDA. 541/ 42760.193329.50. 18 Haziran 1931.

Bulgaristan Adalar Denizi'ne çıkışı olmayan bir ülke haline gelmiştir. Balkanlarda İtalya'nın faaliyetleri'nden ve yayılmacı politikalarından rahatsızlık duymayan Bulgaristan İtalya ile ilişkilerini geliştirmiş, İtalya da menfaatleri gereği Bulgaristan'a destek çıkmıştır. Bu bağlamda 1929 yılında İtalyan General Italo Balbo tarafından bir İtalyan hava ve deniz filosu Bulgaristan'ı ziyaret etmiş, bu ülkenin Yugoslavya Makedonyası üzerindeki taleplerini yoğunlaştırmasına cesaret vermiştir. Bulgaristan'daki Makedonya örgütüne yardımlarından dolayı İtalya'ya Varna'da serbest liman hizmetleri sağlanmıştır.²²⁹

İki savaş arası dönemde Balkan siyasetinde Küçük Antant'a karşı İtalya liderliğindeki revizyonist kanatta kendine yer bulan Bulgaristanla İtalya aralarındaki samimi dostluğu daha sıkı bir ilişki haline getirmek için bir dostluk antlaşması imzalamak istemiştir. Roma'daki Türkiye Büyükelçiliğinden gönderilen yazıda belirtilen bilgilere göre Batı medyasında özellikle Fransız gazetelerinde İtalya ile Bulgaristan arasında gerçekleşecek antlaşmanın hedefinin Yugoslavya olduğu belirtilmiştir. Bu konu üzerine Yugoslavya büyükelçiliği muhafili ile görüşen Türkiye'nin Roma büyükelçisi Suad Bey Bulgaristan'ın İngiltere ve Fransa'dan çekinmekte olduğundan İtalya ile bir antlaşma yoluna gitmeyeceği cevabını almıştır.²³⁰

Türkiye'nin Balkanlar'da oluşan dengelerde revizyonist kanatda yer almamayı tercih etmemesinin sebebi olarak Türkiye'nin var olan statükodan memnun olduğunu, Musul sorununun çözümü ile beraber sınır probleminin kalmadığını, revizyonist hareketi daha önceden yani Millî Mücadele sırasında benimseyerek ekonomik ve siyasi tatmin edici zaferler elde etmiş olmasına bağlayabiliriz.

²²⁹ Değerli, *a.g.m.*, s. 117, 119.

²³⁰ TDA. 541/ 44102.208968.1. 11 Şubat 1929.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN ANTANTINDAN ATATÜRK'ÜN VEFATINA KADAR TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİ (1934-1938)

3.1. Balkanlarda İtalyan Revizyonist Politikaları

İsmet İnönü başkanlığında Türk heyetinin İtalya'ya yaptığı ziyaretten sonra Türkiye-İtalya ilişkileri olumlu seyretmeye başlamış, İtalya Balkanlarda Fransız etkisine karşı Yunanistan ve Türkiye'yi de kendi tarafına çekme politikası izlemeye başlamıştır.²³¹ Bu dönem Türkiye için uluslararası ortamda oluşan durum tarihi düşmanlıkları yok etmiş, Türkiye ve Yunanistan'ı kendi güdümünde oluşacak bir Doğu Akdeniz bloğunda birleştirmek isteyen İtalya, iki ülke arasındaki diplomatik temaslarda arabuluculuk gerçekleştirmiştir. Ancak İtalya'nın bölgede hiç de dostane olmayan bir tavır içerisinde olduğunun farkına varan Türk ve Yunan yetkililer aralarındaki anlaşmazlıklara çabucak son vermişlerdir.²³² İtalya'daki mevcut rejimin destekçilerinden olan "Giornale d'Italia" gazetesinde çıkan bir yazıda Türkiye ve İtalya'nın Balkanlarda ortak çalışmalarının birçok önemli meselenin halledilmesini sağlayacağı, İtalya'nın yayılması için kendisine serbest yerler aradığını ancak bunun hiçbir zaman dost ülke Türkiye olmadığını düşündüklerini ifade etmişlerdir.²³³

1928 yılında Yunanistan'da Venizelos'un iktidara gelmesiyle Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştı. Ekonomik ve askeri güç bakımından sıkıntılar çeken Yunanistan mevcut sınırlarını korumak için Balkanlar'da statükonun devamından yanaydı. Bölgede barış atmosferine ihtiyaç olduğuna inanan Venizelos Türkiye ile bir ittifak arayışına girmiş, benzer kaygıları yaşayan Türkiye'nin de olumlu karşılık vermesi üzerine 1930 yılına kadar olan süreçte her iki ülke de Lozan'dan arta kalan meseleleri hızla çözüme kavuşturdu. Venizelos 1930 yılının Ekim ayında Ankara'ya tarihi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve taraflar arasındaki sorunlara çözüm üreten bir dostluk antlaşması imzalamışlardır.²³⁴ Yunanistan ve Türkiye'nin Balkanlar'da Küçük Antant'a karşı bir güç oluşturma hareketine sadece İtalya

²³¹ Yaşar Özüçetin ve Sıddık Yıldız, "Mussolini İtalya'sının 1936 Yılına Kadar Sahip Olduğu Dış Politikası ve Bu Bağlamda Muhtelif Türk Büyükelçilikleri Tarafından Gönderilen Yazılarda Ortaya Konulan İzlenim ve İntibalar", *"The Journal of Academic Social Science Studies"*, Sayı 68 (2018), s. 260, 261.

²³² Değerli, *a.g.m.*, s. 121.

²³³ TDA. 541/ 43948.207597.67. 12 Haziran 1932.

²³⁴ Gürhan Yellice, "İtalyan-Bulgar Revizyonist Politikaları Karşısında Türkiye'nin Balkan Antantı'nı "Ayakta Tutma" Çabası ve Türk-Yunan İttifak Arayışı", *"MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi"*, Cilt 16, Sayı 1 (2018), s. 538, 539.

değil aynı zamanda dönemin revizyonist ülkelerinden Macaristan da sıcak bakmıştır. Macaristan Türkiye'yi revizyonist kanada çekebileceği inancını taşıırken, Türkiye'nin mevcut uluslararası sisteme ilişkin memnuniyetsizliğinin mutlaka bir revizyonist hareket anlamına gelmediğini öngöremeyen İtalya, Türkiye'nin uluslararası yalnızlığını kullanarak Ankara'yı kendi yörüngesine çekmeye çalışmıştır.²³⁵

Balkanlar'da ülkeler kendi aralarında büyük devletlerin etkisine karşı dengeler oluştururken İtalya dış politikasında ise Başbakan Mussolini ipleri kendi eline almıştır. İtalya Dışişleri Bakanı Dino Grandi İtalyan dış politikasının oluşturulmasında Mussolini ile uyum içerisinde olsa da Cenevre ve Lozan'da bazı hayal kırıklıkları yaşanması Mussolini'nin dış politikada etkisini hissettirmesine neden olmuştur. Mussolini Fransız ve İngilizler ile olan ilişkilerinde hayal kırıklığına uğradıktan sonra yüzünü doğuya dönmüş, bu dönemde Doğu Avrupa ve yakın doğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu dönemde İtalya; Yugoslavya, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya ile ilişkilerini geliştirme çabasına girişmiştir.²³⁶ Mussolini, Grandi'nin oluşturduğu pasifizm politikasıyla hemfikir olsa da iç siyaset de faşist rejimin itibarı için bu politikadan vazgeçilmesi gerektiğini düşünmüştür.²³⁷

Doğu Akdeniz ve Adalar Denizi'nin geleceği konusunda Türkiye ile ortak kaygılar taşıyan Yunanistan, Akdenizde dengelerin bozulması ve statükodan memnun olmayan yayılmacı siyaset takip eden İtalyanlar lehine değişmesine karşılık bölgede dengelerin korunmasını dış politikasında öncelikli hale getirmiştir. Oluşan konjonktür ortak kaygıları taşıyan Türkiye ve Yunanistan'ı doğal olarak birbirine yakınlaştırmış, ve bu yakınlaşma Balkan Antantı fikrini ortaya çıkarmıştır. Türkiye ve Yunanistan, 1927 yılından itibaren söylenen Balkan Birliği düşüncesini yaptıkları toplantılar ile somutlaştırmak istemişlerdir. 1930 yılında Atina'da, 1931 yılında ise İstanbul'da toplantılar düzenlenmiştir.²³⁸ Türkiye 1927 senesine kadar İtalyanların Balkanlardaki faaliyetlerini endişeyle izlemiştir. Türk liderler, İtalyanların Balkanlarda saldırgan politika takip etmesinin Türkiye'yi de kaçınılmaz olarak etkileyeceğini düşünmekteydiler. Kendilerine etki edecek dengelerin bozulması durumunda Türk dış politikasını oluşturan liderler bölgeye yönelik iki politika

²³⁵ Saral, *a.g.m.*, s. 170.

²³⁶ TDA. 541/ 44144.209524.21. 24 Ağustos 1932.

²³⁷ Ali Çakırbaş, *İki Savaş Arası Dönemde Avrupa'da Kaos ve Otoriterizm*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019, s. 118.

²³⁸ Hakan Uzun, "1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri", *"Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi"*, Cilt 5, Sayı 2 (2004), s. 44.

geliştirmişlerdir. Birincisi bölgede Balkan Locarno'su geliştirmek; ikincisi ise Dışışleri Bakanı Tefik Rüştü Aras tarafından formüle edilen “*Balkanlar Balkan halklarınınındır*” çigisinde bir anlaşma sağlamak olmuştur. Türkiye'nin Romanya büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur 1926 senesinde Romanya Dışışleri Bakanı Duca'ya olası bir Balkan iş birliği projesi teklifinde bulunmuştur.²³⁹ Türkiye'nin Balkan Locarno'su politikası üzerinden şekillendirmeye çalıştığı Balkanlar'da bu dönemde bölgedeki siyasi duruma bakacak olursak, Yugoslavya ve Romanya “Küçük Antant” üzerinden iş birliği sağlamış, Bulgaristan 1929 yılına doğru Yunanistan ve Yugoslavya ile ilişkilerinde yumuşama ortaya çıkmış, Avrupa'da Locarno Antlaşması, Briand-Kellog Paktı ve Litvinov Protokolü gibi barışçı hamleler Balkan Birliğini teşvik edici olmuştur.²⁴⁰

Balkanlarda barışın korunması için sadece anti-revizyonist kanat ülkeleri ile değil aynı zamanda revizyonist kanattan Macaristan ile de görüşmeler gerçekleştiren Türkiye, Lajos Walko'nun 1930 yılında Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaret sırasında edindiği gözlemlerine göre bölgede Bulgar-Yugoslav yakınlaşması konusunda endişe taşımaktaydı, Walko'nun düşüncelerine göre, Türkiye bölgede Fransa ekseninde hareket eden Küçük Antant'ı zayıflatmaya yönelik politika takip ederek, bu doğrultuda İnönü ve Tefik Rüştü Aras'ın, Macar hükümetine Slav birliği ihtimaline karşılık aralarındaki soy akrabalığına vurgu yapmasını telkin ettiklerini ifade etmiştir. Walko, Bakanlığına gönderdiği raporda Atatürk'ün kendisine “*Şayet Bulgaristan ve Macaristan'ın coğrafi açıdan birbirlerine komşu olmaları halinde bir Macar-Bulgar-Türk iş birliğine çok destek vereceği [ni]*” söylediğini bildirmiştir. Macar bakan Slavlık fikrine karşı Turan alternatifini öne süren Atatürk'ün bu mülahazasını çok ilginç bulduğunu da eklemiştir.²⁴¹ Bölgede Yugoslav-Bulgar yakınlaşmasının politik altyapısına baktığımızda Belgrad'daki İngiliz elçisi Yugoslavya ve Bulgaristan'da seyahatler gerçekleştirmiş, Bulgaristan'da hükümet ve Kral ile temasa geçmiştir. Türk diplomatların düşüncesine göre bu ziyaretler resmi bir karakter taşıyordu ve İngiltere hükümetinin onayıyla Yugoslavya'yı Bulgaristana yakınlaştırmak için atılmış ciddi bir adımdır. İngiltere bu politikası ile bölgede kendisine bir dayanak ve boğazlara yeni bir muhafız arıyor ve bunun içinde Rusya'ya rakip olacağını düşündüğü Büyük Yugoslavya'yı vücuda getirmeye çalışıyordu. Türkiye'nin Belgrad büyükelçiliğinden

²³⁹ Saral, *a.g.m.*, s. 161.

²⁴⁰ Güney Ferhat Batı, “Türk Dış Politikasının Mihenklerinden: Balkan Paktı”, “*Uluslararası Eşitlik Politikaları Dergisi*”, Cilt: 1 (2021), s. 126.

²⁴¹ Saral, *a.g.m.*, s. 171.

gönderilen bu düşünceleri değerlendiren Londra büyükelçiliği birinci teoriyi daha olası değerlendirmiş, ikinci teorinin ise İngiliz politikalarına uymadığını değerlendirmiştir.²⁴²

3.2. Balkan Konferansları

Balkan bölgesinde Küçük Antant gibi anti-revizyonist ittifaklar ve 1929 yılında gerçekleşen Dünya Ekonomik Buhranı da Balkan Birliği fikrini ortaya çıkaran etkenlerden olmuştur. Roma merkezli algılanan revizyonist hareketlere paralel olarak Balkan ülkeleri güvenlik politikalarında Milletler Cemiyeti ile yetinmeyerek bölgesel düzeyde de ortak güvenliğin sağlanması çabasını göstermiş, Balkan ülkeleri tehdit algılamasını hem Roma merkezli hem de İngiltere ve Fransa tarafından politik manevralar ile doğuya yöneltildiği düşüncesi ile Berlin'den de almıştır. Çünkü 1925 yılında imzalanan Locarno Antlaşmaları ile Almanya'nın Batı sınırları güvence altına alınsada doğu sınırları söz konusu edilmedi.²⁴³ Atina'da gerçekleşen 27. Evrensel Barış Kongresinde konferans başkanı Aleksandros Papanastasiu Balkan ülkeleri arasındaki sorunların çözülmesi için Balkan İşbirliği Enstitüsü kurulmasını teklif etmiş, bu teklif üzerine Balkan ülkeleri her yıl düzenli olarak dış işleri bakanları düzeyinde toplantılar gerçekleştirmeye karar vermişlerdir. Balkan hükümetleri konferansların resmi olmaması ve yasal zorunluluk getirilmemesi şartıyla toplantılara katılacaklarını ve kararlara uyacaklarını bildirmiştir. Birinci Balkan Konferansının hazırlıkları kapsamında belirlenen program doğrultusunda Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan arasındaki buğday üretimi, Türkiye-Yunanistan arasındaki tütün sorunları ele alınmıştır. Birinci Balkan Konferansı Atina'da 5 Ekim 1930 tarihinde toplanmış, konferansa katılan ülkeler arasında Türkiye, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Yunanistan yer almıştır.²⁴⁴

5 Ekim 1930 tarihinde Yunan Parlamentosu'nun Genel Kurul salonunda açılışı yapılan konferansta çabuk ve kolay uygulanacak konular üzerinde durulmuş ve kararlar alınmıştır. Bu kararlara göre Balkan Devletleri arasında her yıl dışişleri bakanları seviyesinde toplantı yapılacak, Balkan Paketi hazırlanacak ve bu pakta bağımsız devletler dahil olacaktı. Pakta dahil olan ülkeler birbirlerinin bağımsızlıklarına saygı gösterecekti. Bu paktle doğrudan doğruya anlaşma, iş birliği yolu ile ortak uygarlık unsurlarını bir araya getirmek ile

²⁴² TDA. 541/ 37170.148370.5. 5 Eylül 1930.

²⁴³ Serdar Sakin ve Mustafa Salep, *Balkanlar'da Güvenlik Arzusu: Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya İlişkileri ve Balkan Paketi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2012, s. 19.

²⁴⁴ Sefa Selçuk, "5 Ekim 1930 Tarihinde Atina'da Toplanan Birinci Balkan Konferansı ve Sonuçları", *"Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi"*, Sayı: 1 (2021), s. 62-66.

aralarındaki barış bağlarının kuvvetlendirilmesi amaçlanacaktı. Daimi bir örgüt kurulacak bu örgüt ile Balkan milletleri arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel yakınlaşma sağlanarak Balkan birliğinin kurulması sağlanacaktı. Konferans uzun yıllar birbirine karşı düşmanca tavır besleyen Balkan milletlerini bir araya getirmesi ve Balkanlarda barışın sağlanması açısından önem arz etmekteydi.²⁴⁵ Türk devlet yöneticileri çıkması muhtemel bir savaşı kendi topraklarında değil batıda Yugoslavya, Roen, Arnavutluk topraklarında karşılama stratejisi benimsemiş ve projelerini geliştirmek üzere “Balkan Entente”nin en güçlü savunucularından olmuştur.²⁴⁶

Konferans sırasında ulaştırma konularında aynı genişlikte raylar kullanılarak Balkan ülkeleri arasında demiryolu ulaşımını yoğunlaştırmak, yolculuk usullerini basitleştirmek ve telefon haberleşmesini tesis etmek üzerine olmuştur. Bundan başka genel bir Balkan birliği malî ve iktisadi bir Balkan enstitüsü kurulması da kabul edilmiştir. Tüm bunların haricinde Yunanlar Balkan devletleri arasında özel bir gümrük tarifesi ve Balkan devletleri dışındaki devletler içinde ortak bir gümrük tarifesi teklif ettiler. Konferansta buğday ziraatinde Romanya, Bulgaristan, Yunanistan tamamen ve Türkiye’nin de kısmen katılımıyla bir tröst²⁴⁷ kurulması ve bütün için de aynı surette ortak satış formülü teklif edilmiştir.²⁴⁸

I. Balkan Konferansı’nda verilen kararlar; I- Balkan milletlerinin ve memleketlerinin her sahada anlaşmaları gerekliliği, II- Her memlekette bu programı takip etmek ve uygulamak üzere bir Balkan ittifadı komitesinin teşkil edilmesi, III- Bu sene konferansın kabul ettiği program etrafında Balkan devletleri Dışişleri Bakanlarının toplanması için Balkan devletlerine tavsiyede bulunulması, IV- Konferans bu seneyi tahkikat ve incelemeler üzerine geçirecek ve gelecek sene İstanbul’da ikinci Balkan konferansı toplanacak, V- Öğrenci değişimi ve milli tedrisatın milli hassasiyetleri rencide etmeyecek şekilde düzenlenmesi, VI- Yabancı piyasalara karşı Anadolu ve Balkan üretiminin savunulması ve himaye edilmesi için tedbirler, VII-Kredi ve nakit meselelerinin bütün memleketlerin menfaatlerine göre halli, VIII- Ulaştırma meselelerinde fiyat, hız ve bağlantıları ile ilgili Balkan memleketlerini yabancı rekabete karşı himaye edecek şekilde düzenlemek, IX- Milletleri birbirine sevdirmek için birbirini karşılıklı olarak tanımak önemli olduğundan

²⁴⁵ Recep Murat Geçikli, “Balkan Paktı Süreci’nde II. Balkan Konferansı ve Yankıları” *“Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi”* Sayı: 49 (2023), s. 318.

²⁴⁶ Özdağ, a.g.e., s, 117.

²⁴⁷ “Tröst: Bütün girişimlerin mülkiyetinin ortaklaşa hale getirildiği ve hissedar haline gelen eski maliklerin hisseleri oranında kâr elde ettikleri bir monopoldür.” Maurice Bouvier-Ajam, Jesus Ibarolla ve Nicolas Pasquarelli, *Ekonomi Sözlüğü*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1988, s. 541.

²⁴⁸ *Milliyet*, 12 Ekim 1930, 1.

turizm teşkilât ve mesaisine önem verilerek bütün Balkan memleketleri teşkilâtını temsilen İstanbul’da bir Balkan federasyonu tesis etmek, X- Posta, telgraf ve hava ulaşımı teşkilâtının fiyat, hız ve iletişim noktalarından düzenlenmesi, XI- Tütün meselesinin özellikle tetkik edilmesi ve önümüzdeki seneye kadar rapor düzenleyip konferansa verilmesi üzere bir komisyon teşkil edilmesi, XII- Balkanlara ait sağlık ve sosyal meseleleri genel olarak birleştirmek üzere her memlekette bu konuda hazırlanan kanunların yeknesaklığa doğru götürülmesi.²⁴⁹

I. Balkan Konferansı’nda alınan karar doğrultusunda İstanbul’da gerçekleştirilecek II. Balkan Konferansı için Türkiye 1931 senesinin ortalarından itibaren hazırlıklarına başlamıştı. İkinci Balkan Konferansı’nda Türk tarafına başkanlık edecek olan Trabzon milletvekili Hasan Beyin başkanlığında Darülfünun’da bir toplantı yapan Türkiye Balkan Birliği Millî Şubesi, komisyonların faaliyetleri, çalışma şekilleri ve hazırlayacakları raporlar üzerine görüşmelerde bulunmuştur. Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları konferansın yapılacağı mekanlar olarak belirlenmişti. Açılış toplantısı Dolmabahçe Sarayında, diğer oturumlar Yıldız Sarayında, son toplantı ise Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Salonu’nda yapılacaktı. Konferans’a Yunanistan, Arnavutluk, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye heyet başkanları ve dışişleri bakanları şeklinde katılım sağlayacaklardı.²⁵⁰ 20 Ekim 1931 tarihinde konferansın açılış konuşmasını yapan Türkiye delegesi Hasan Bey, I. Balkan Konferansı sonucunda yapılan çalışmaları özetlemiş, ülkeler arasında yapılan karşılıklı ziyaretler hakkında bilgi vermiştir. Konferansta statükocu ve revizyonist ülkeler arasında yakınlaşmayı daha da sağlamlaştırmak adına ekonomik, teknik ve kültürel konulara ağırlık verilecekti. Türkiye ve Yunanistan birlikte hareket ederek bir paktın imzalanması için çaba göstermekteydi. Ülkeler konferans sürecinde tıpkı Balkanların o günkü siyasi durumu gibi iki kanada bölünmüşlerdi. Bulgaristan revizyonist bir dış politika izleyeceği görüntüsü vermiş, İtalya’nın etkisi altında bulunan Arnavutluk pakt imzalanması fikrine sıcak bakmamış, Küçük Antant ülkeleri Yugoslavya ve Romanya ise bu fikri desteklemişlerdir. Balkan konferanslarının öne çıkan özelliği hükümetler ile bağlantısının olmamasıydı. Konferans her Balkan ülkesinde kurulan Balkan birlikleri ve cemiyetler tarafından organize edilmişti.

²⁴⁹ *Milliyet*, 17 Ekim 1930, 4.

²⁵⁰ Osman Akandere, “20-26 Ekim 1931 Tarihlerinde İstanbul’da Toplanan İkinci Balkan Konferansı ve Sonuçları”, *“Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi”*, Sayı: 14 (2003), s. 255, 256, 258.

Konferans bir bakıma kamuoyunun sesini yansıtmaktaydı. Siyasi, ekonomik, sağlık, ulaştırma ve kültürel komisyonlar ile gündemi oluşturulan konferansta, siyasi olarak silahsızlanma konferansı düzenlenmesi, Balkan misakı, azınlıklarla ilgili olanlar dahil antlaşmaların uygulanması, Balkan devletleri arasındaki yakınlaşmalara engel teşkil eden unsurlar tartışılacaktı. Ekonomik olarak tahıl ve tütünün korunması, Balkan ülkeleri arasında ticaret odasının teşkil edilmesi, kredi teşkilatlarının birlikte çalışılması sağlanacaktı. Kültürel anlamda Balkan ülkelerinin tarihine ait belgelerin araştırılması için bir enstitü kurulacak, Balkan ülkeleri hukukunun birleştirilmesi için çalışmalar gerçekleştirecekti. Ulaşım komisyonunda ise demiryolu hatlarının birbirine bağlanması, köprülerin inşa edilmesi ve çeşitli iletişim haberleşme politikaları tartışıldı. Sağlık ve sosyal siyaset komisyonu ise Balkan devletleri vatandaşlarının bu ülke topraklarında serbest gezmeye çalışma ile ilgili raporları tartışılmış, ülkelerin sağlık alanında ortak çalışmalar yapması görüşülmüştür.²⁵¹ Konferans sırasında azınlıklar meselesiyle ilgili olarak Arnavutluk-Yugoslavya, Yugoslavya-Bulgaristan ve Yunanistan-Bulgaristan arasında tartışmalar yaşandı, Arnavut temsilci azınlıkların durumuyla ilgili gezici bir komite kurulmasını istemekteydi bu sorun çözülmezse konferanstan bir netice alınamayacağını düşünmekteydi. Aynı toplantıda İstanbul merkezli Balkan enstitüsü kurulması, posta ücretlerinde indirim yapılması ve serbest dolaşım ile ilgili bir komisyon kurulması kararlaştırıldı. İlkesel olarak gümrük birliği kabul edildi, İstanbul'un Balkan birliğinin merkezi olmasına karar verildi.²⁵²

II. Balkan Konferansı üzerine “Vossische Zeitung” gazetesinde “Balkan İttihadı” başlığı ile çıkan yazıda Bulgaristan-Romanya arasındaki meselelerin Güney Dobruca bölgesinde bulgar azınlıklar hakkında yapılan muamele üzerine olduğu bildirilmiştir. Romanya hükümeti Makedonya’da yaşayan Ulah’ları Dobruca’ya yerleştirmiş, bölgede yerli Bulgar ahalisi ile Ulahlar arasında sık sık çatışmalar yaşanmıştır. Bulgar tarafı Romanya hükümetini Bulgar azınlıkların hakkını savunmamakta suçlamıştır. Gazetenin haberine göre Bulgaristan ve Yugoslavya arasındaki meseleler daha büyük bir hal almıştır. Birkaç hafta önce kiliseler dünya barış birliği tarafından Cambridge’de akdedilen uluslararası kongrede Monsignore Stephan Bulgar kilisesi adına şikayetlerini dile getirmiş, Yugoslav hükümetinin Makedonya’da bulunan Bulgarlara ait bütün kültürel müesseseleri ortadan kaldırdığını, Bulgar dilinde eğitim alan 37.000 öğrenciyi içinde bulunduran 641 okulu kapattığını, 1013 öğretmeni ülkeden kovduğunu, 761 adet Bulgar kilisesini ve 16 Bulgar manastırını

²⁵¹ Geçikli, *a.g.m.*, s. 320, 321.

²⁵² Perihan Ünlü Soylu, “Kaostan Barışa Köprü: Balkan Paketi’nin İnşası (1928-1934)”, “*Tarih Okulu Dergisi*”, Sayı: 29 (2017), s. 247, 248.

sırplaştırdığını, 6 Bulgar piskoposunu, 833 Bulgar papazını kovduğunu ve öldürttüğünü bildirmiştir. Aynı zamanda bütün bulgar kütüphane, kıraathane ve yetimhaneleri zaptetdiğini, bulgarca gazete, kitap ve hatta incilin bulgarcaya tercümesinin bile engellendiğini bildirmiştir.²⁵³ Görüldüğü gibi bu dönemde Balkan milletleri arasında sorunlar bir birlik oluşturma için hatırı sayılır zorluklar oluşturmaktadır, bu sebepten birlik ortaya çıkmadan önce bu sorunların masaya yatırılarak çözüme kavuşturulma isteğini maksada uygun bir hareket olarak gözlemleyebiliriz.

Uluslararası Lahey Daimi Adalet Divanı üyelerinden Megalos Kaloyannis'in düşüncesine göre Balkan misakının karşısındaki en önemli sorun azınlıklar sorunudur ve azınlıkların şikayetlerini dinlemek için bir komisyon tayin edilecek ve bu komisyon kararını Milletler Cemiyeti'ne istinaf etmek mümkün olacaktır. Böylelikle son karar Milletler Cemiyeti tarafından verilecektir. Kaloyannis kısa zaman içinde Balkanlarda sorunların çözülüp bir birliğe ulaşılacağına inanmaktadır.²⁵⁴

Balkan Birliği için gerçekleştirilen Balkan konferanslarının üçüncüsü 1932 yılının 23-26 Ekim tarihleri arasında Romanya'nın Bükreş kentinde gerçekleştirildi. II. Balkan Konferansında gördüğümüz gibi taraflar arasındaki en önemli sorun olan azınlıklar meselesi konferansta halledilememiş, bu konferansta da gündemin ana maddelerinin başında gelmiştir. Bulgaristan tarafı bu problemin bir sonraki toplantıya kadar halledilmesi ve azınlıklar ile ilgili görüşlerinin karşılık bulamaması üzerine konferansı terk etmiştir. Ardından Arnavutluk tarafı da azınlıklar meselesini bahane göstererek konferanstan ayrılmıştır.²⁵⁵ Türkiye'nin Atina büyükelçisinin analizine göre Bulgarların teklifinin ardından Arnavutlarında azınlıklar meselesinin konferans gündeminden çıkarılmış olduğu haberini aldıktan sonra bu şartlar dahilinde konferansa katılmayacaklarını bildirmesi Bulgar ve Arnavut heyetlerinin bu teşebbüslerinin ortak kaynaktan beslendiğini gösterir düşüncesi doğrudan bu hamlede İtalya'nın rolünü ortaya çıkarır niteliktedir.²⁵⁶ Konferanslara katılan ülkelerden İtalya ile yakın ilişkilere sahip olanların III. Balkan Konferansında konferanstan ayrılması hatırı sayılır derecede dikkat çekici olmaktadır. Bulgaristan ve Arnavutluğun ayrılmasının ardından Romanya, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya Balkan Antantı görüşmelerine geçmişlerdir. Taraflar ekonomik ve sosyal konularda çalışmalarına devam

²⁵³ BCA. 30-10-0-0/ 226.523.13. 14 Kasım 1931.

²⁵⁴ BCA. 30-10-0-0/ 226.523.29. 5 Temmuz 1932.

²⁵⁵ Değerli, *a.g.m.*, s, 125, 126.

²⁵⁶ BCA. 30-10-0-0/ 226-523-30. 9 Kasım 1932.

etmiş, bir gümrük birliği kurulması üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Konferansın son oturumunda ise Balkan Antantı'nın kurulması kabul edilmiştir. Bulgaristan kendi politikaları gereği konferansa katılan ülkelerden Yugoslavya'yı kendi tarafına çekmeye çalışmış, Türkiye ve Yunanistan ise Bulgaristan'ın revizyonist politikalarına karşı 14 Eylül 1933 tarihinde “*Samimi Antlaşma Misakı (Pacte d'Entente Cordiale)*” imzalamıştır.²⁵⁷

Dördüncü Balkan Konferansı gerçekleştirilmeden önce İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras Bulgaristan'ın kaygılarını gidermek ve onları misak'a ikna edebilmek için 20 Eylül 1933 tarihinde Bulgaristan'a giderek Türkiye ile Yunanistan arasındaki antlaşma üzerinden tedirginlik duyan Bulgar kamuoyunu yatıştırmaya çalışmıştır. İnönü ve Bulgar Başbakan Nikola Mushanov 1929 yılında imzalanan “Bitaraflık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedesi”ni beş yıl uzatan antlaşmayı imzalamışlar, Türk tarafı Bulgaristan ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerinin geliştirilmesi için aracı olmak teklifinde bulunmuşlarsa da Bulgarlar net bir cevap vermemiştir. Balkan Konferanslarının dördüncüsü 4-10 Kasım 1933 tarihleri arasında Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Yugoslavya'nın katılımıyla Selanik'te toplanmıştır. Konferans'ın ana meselesi diğer toplantılarda halledilmeyen Bulgarların kaygılarının giderilmesi ve ikna edilmesi üzerine olmuştur.²⁵⁸ Konferans açıldıktan sonra ilk sözü Yunan heyeti başdelegesi M. Papanastasiu almış uzun bir nutukla konferansı açmıştır. Yunan delege konuşmasında Yunan milletinin ve hükümetinin Balkan birliğinin taraftarı olduğundan, Türk-Yunan, Türk-Yugoslav, Türk-Romen antlaşmalarından bahsetmiştir. Merakla beklenen Bulgar başdelegesi M. Sakizof yaptığı konuşmada “*Biz idealist bir siyaset takip ediyoruz. Bu idealist politikanın semere vermesi uzun zaman sabra ve yorucu mesaiye bağlıdır. Bu hususta milletlerimizi aydınlatmalıyız. Ortada ihtilâf ve zorluklar vardır.*” Sakizofun yaptığı konuşmada ihtilâf ve zorluk kelimelerini birkaç kez tekrar etmesi, Bulgar delegenin bu iki kelime ile azınlıklar meselesini ima ettiği algısını yaratmıştır. Romen başdelegesi M. Bellali ise yaptığı konuşmada Romenlerin Balkan birliği meselesine karşı sadakatinden bahsetmiş, Türk-Romen misakının Balkan birliğinin gözle görülür projesi olduğunu söylemiş, Balkan milletlerini mazideki olayları unutarak, sulhperverane mesaiye davet etmiştir. Türk başdelegesi Hasan Bey ise ecdadımızın ortak olduğunu, ırklarımızın akraba olduğunu, mazimizin bir olduğunu, anlaşmamak için herhangi

²⁵⁷ Değerli, a.g.m., s, 125, 126.

²⁵⁸ İsmail Özer, “Türk Dış Politikasında Balkan Misakı ve Önemi”, “Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi”, Cilt 10, Sayı 3 (2020), s, 728.

bir sebep olmadığını söylemiş, istikbalin savaşta değil anlaşmada olduğunu demiş ve alkışlar arasında kürsüden inmiştir.²⁵⁹

Dördüncü Balkan Konferansının en önemli özelliği ağustos ve eylül ayları içinde Ankara’da ve Balkanlar’da yapılan siyasi ziyaretlerin yumuşatdığı hava içinde gerçekleşmiş olması idi. Geçen sene Balkanlar’da esen sert rüzgar Bulgar heyetini baştan aşağıya değiştirdi. Bu sene Balkanlar’da siyasi ortamın yumuşaması eski Bulgar heyetinin gelmesini mümkün kılmış, heyetin başında bulunan Sakızof Bulgaristanda Sosyalist Partinin lideri konumunda idi. Azınlıklar meselesi artık eskisi gibi önem görmemesine rağmen Sakızof ve Bulgar heyetinin baskısı altında tutulmuştur. Bulgarlar geçen sene kabul etmedikleri hatta konferansı terk etmeye kadar ileri gittikleri Balkan misakını ufak kayitle kabul ettiler.²⁶⁰ Konferansta, Balkan Dışişleri Bakanlarından oluşan bir konferansın toplanması kabul edilmiş, Balkan Takas Odası, Balkan Çalışma Ofisi’nin kurulması yönünde karar alınmıştır. Ülkelerin ortak bir ticaret politikası yürütmesi üzerine karara da varılmıştır.²⁶¹

Balkan coğrafyasında siyasi ortam revizyonist-anti revizyonist politikalar üzerinden şekillenirken Macaristan dışişleri bakanı M. Kanya İtalya’nın Balkan misakından rahatsızlık duymasının nedenini bu hamlenin bölgede Yugoslavya’yı güçlendirmesi şeklinde yorumlamış, Peşte elçiliğinden bildirilenlere göre Macar hükümeti ve politikacılar Türkiye’nin anti-revizyonist taraf ile bağladığı misakı hoşgörmemekle beraber, Türkiye’nin en başta kendi çıkarlarını düşündüklerini belirtmişlerdir. Türk diplomatların düşüncesine göre Macar hükümetide Balkan misakından müteesirdir ancak Türk dostluğuna büyük önem verdikleri itibarla basına bu konuda şiddetli yazılar yazdırmıyorlar ve mecliste Türk dostluğuna zarar gelmediği belirtiliyor. Polonya büyükelçisinin Balkan misaki ile ilgili Türk diplomatlara tebrik sunması ve Türkiye’nin bölgede barış için atdığı adımları takdir ederek bu birliğin faili olduğunu söylemesi Türkiye’nin bölgede izlediği barış politikasının dünya kamuoyunda yarattığı pozitif etkileri bizlere göstermektedir.²⁶²

3.3. Balkan Konferansları Sonrasında Türk-İtalya İlişkileri

Türkiye-İtalya ilişkilerine tekrar dönecek olursak ilişkilerde doğrudan düşmanlık görülme de taraflar birbirinin hareketini dikkatle izlemekteydi. Örneğin Rodos

²⁵⁹ *Akşam*, 6 Kasım 1933, 2.

²⁶⁰ *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1933, 5.

²⁶¹ Soylu, *a.g.m.*, s. 257.

²⁶² TDA. 541/ 44144.209527.39. 15 Şubat 1933.

Konsolosluktan Dışışlerine gönderilen yazıda Mösyö Yakopi isimli bir şahsın Söke ve Denizli bölgesinde dolaşarak eski eser inceleme amacıyla fotoğraf çekmek ve beraberinde harita bulundurmak istemesinin özel bir amacı olduğu düşünülmüştür.²⁶³ D şışışlerinin aldığı istihbarata göre İtalyanlar adalar bölgesinde vergiyi artırmış, bölgeye beş bin tüfekli piyade sevkettiği bilgisi Rodos Konsolosluğına sorulmuş,²⁶⁴ konsolosluk bölgede yaptığı tahkikatlar sonucunda böyle bir durumun bulunmadığı bildirmiştir.²⁶⁵ Yine bu dönemde Rodos adası ile Türk sahilleri arasında bir İtalyan uçağı kaza yapmış, italyanlar deniz ve hava filoları ile Türk tarafından kaza yapan bu uçağı aramak için izin istemiş, lakin Türk tarafı buna izin vermemiş ve üç uçak, gümrük muhafız motorları ve sahil jandarmalar ile kendileri arama yapıp sonucu bildireceklerini söylemiştir. Bu durum taraflar arasında esen soğuk rüzgarları ve güvensizlik ortamını da gösterir nitelikte olmuştur.²⁶⁶

Burada kritik bir nokta dikkat çekmektedir, Atina elçiliğinden hariciye vekaletine gönderilen adalara naklolulan savaş araç gereçleri ile ilgili istihbarat raporunda bilgilerin kaynağının Rodos adasından Atina İngiliz istihbarat merkezine verilen bilgi olduğu belirtilmektedir.²⁶⁷ Bu durum bu dönemde Türkler ve İngilizler arasında istihbarat paylaşımı konusunda bir ilişki olduğunu bizlere göstermektedir.

1933 yılının Haziran ayında ikili arasındaki ilişkilerde İtalyanlar Musul petrolleri üzerindeki hisselerini, İskenderun limanında kendilerine tesis edilecek bir yere bırakmaya karar vermeleri  zerine Türk tarafı bu durumu İtalya'nın bölgeye yerleşme hamlesi olarak algılamış ve Türkiye'ye karşı bir siyasi hamle olarak değerlendirmiştir. Halep Konsoloslukunun bildirdiği bu bilgiyi hariciye doğrudan Genelkurmay Başkanlığına ve İ şleri Bakanlığına bildirmesi konunun ciddiyyetini gösterir nitelikte olmuştur.²⁶⁸

Bunun yanında Türkiye 1933 senesinde 2-22 Eylül tarihlerinde o döneme kadar yapılmış en büyük donanma manevrasını gerçekleşmiştir. Manevra Harp Filosu, İhtiyat Filosu, Denizaltı Filosu, Mayın Arama-Tarama Filosu ve H cumbotları Filotillası'na mensup 19 geminin katıldığı ‘‘Akdeniz Manevrası’’ İzmit'ten Antalya'ya kadar olan geniş bir bölge içinde gerçekleşmiştir. Amaçlanan hedefler doğrultusunda Marmara'da çarpışma, Çanakkale Boğazı'nın Deniz Kuvvetleri ile savunulması, Boğaz'dan  ıkış, İzmir'den

²⁶³ TDA. 541/ 44136.209521.48. 29 Mart 1933.

²⁶⁴ TDA. 541/ 44160.209595.51. 1 Mart 1933.

²⁶⁵ TDA. 541/ 44160.209595.47. 20 Mart 1933.

²⁶⁶ TDA. 541/ 44201.209903.29. 1 Temmuz 1933.

²⁶⁷ TDA. 541/ 44160.209595.25. 19 Mayıs 1933.

²⁶⁸ TDA. 541/ 43948.207598.51. 21 Haziran 1933.

Çanakkale'ye intikal, İzmir'den gece çıkışı ve düşman karakollarına taaruz, müstahkem bir limana baskın, Antalya baskını, İzmir'de mayın tatbikatı ve konvoy taaruz gibi donanma doktrini çerçevesinde geniş durumlar icra edilmiştir.²⁶⁹

Mavi ve kırmızı filolar halinde gerçekleştirilen tatbikatda mavi filo düşman kuvvetlerini, kırmızı filo ise dost kuvvetlerini temsil etmiştir. Marmara çarpışmaları uygulamasında düşman kuvvetlerin Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak işgal ettiği ve Marmara'ya girmesi üzerinde işlenmiş, iki taraf filotillalarının keşif şeridine yayılış ve toplanış hareketleri iyi yapılmamıştır. Kırmızı denizaltı gemileri keşif gemilerine hücum etmeleri ile ana kuvvete hücum etme fırsatını kaçırmıştır. Hücum botlar iyi vazife görememiş, zamanında mevkiilerinde bulunamamış ve I. Dünya Savaşı'ndan hatırladığımız Yavuz'un denizaltıdan isabet almasını engelleyememiştir. Çanakkale Boğazı'nın savunulması konusunda da yine Yavuz görevlendirilmiş, boğazın dar yerlerinde hücum yapmak ve mayın hatları tesis etmek üzere denizaltılar görevlendirilmiştir. Boğaz'dan çıkış, İzmir'den Çanakkale'ye İntikal, İzmir'den Gece Çıkış ve Düşman Karakollarına Taaruz, Müstahkem Liman Baskını burada Leryos Donanma Üssü ve Levitha Adası Limanı örneği üzerinde çalışılmıştır, Konvoy Taaruzu, Antalya Baskını, İzmir Mayın Tatbikatı gibi taktik denemelerin yapıldığı Akdeniz Manevraları sonucunda donanma içerisinde haberleşmenin önemli olduğu görülmüş, Fevzi Paşa uçaklar ile yapılacak keşif faaliyetlerine donanmanın fazlaca önem vermesi gerektiğini, Çanakkale Boğazı'nın jeopolitik üstünlüğü olan mayın savunmasının iyi yapıldığını, Leryos Baskını'nın (Bu dönemde Leryos'un İtalya kontrolünde olduğunu unutmamalıyız) şafak vakti yapıldığı takdirde başarıya ulaşacağını bildirmiştir.²⁷⁰

1934 yılında İtalya içinde savaşa hazırlık ve silahlanma konusunda bir sıra gelişmeler yaşanmış, kanunlar çıkarılmıştır. Askerî teşkilat altına alınmış 800.000 genç ve bunlarla ilgilenmesi için 17.000 subay görevlendirilmiştir, yayınlanan kanunla “postmilitare” talim ve terbiye teşkilâtı oluşturulmuş, 55 yaşına kadar olan her İtalyan vatandaşın askerî sahada ilerlemeleri takip edebilecektir. İtalyan donanması Washington konferansının izin verdiği en büyük tonajda 35.000 ton ağırlığında “Vittorio-Veneto” ve “Littorio” adında iki savaş gemisi tezgaha koymuştur.²⁷¹

²⁶⁹ Derya Levent Miyak, *Atatürk Döneminde Millî Müdâfaa Vekâleti ve Güvenlik Politikaları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2022, s. 548.

²⁷⁰ Özkurt, *a.g.e.*, s. 147-164.

²⁷¹ TDA. 541/ 44144.209527.25. 1 Ocak 1934.

3.4. İtalya'nın Dünya Ülkeleri ile İlişkisi

İtalya'nın bu dönemde diğer ülkeler ile ilişkilerine kısaca bakacak olursak, İtalya'nın bölgede Avusturya ile olan politikasının temelini Avusturya'yı mümkün mertebe Anschluss²⁷²'un gerçekleşmesinden kurtarmaktır. Macaristan konusunda ise İtalya, Macaristan'ı Küçük Antantın ve Yugoslavya'nın dağılmasında en önemli etken olarak kullanmaktadır.²⁷³

Bulgaristan ise revizyonist müttefiki İtalya'dan 5 sene içerisinde karşılığı hammadde kaynakları ile ödenmek şartıyla bir buçuk milyar levalık silah ve mühimmat almak üzere gizli antlaşmalar imzalamaktaydı. Türk dışişlerine gönderilen bu tarz belgelerin sonunda “*Bir sureti Başvekil Paşa Hz.ne taktim kılınmıştır*” yazısı konuyla bizzat ilgilenenlerin başında İsmet Paşa'nın geldiğini ve konunun nedenli önemli olduğunu bizlere gösterir niteliktedir.²⁷⁴

Almanya politikası İtalya'nın bölgedeki en önemli rakibi Fransa'ya karşı beslediği düşmanca tavır üzerine dünya savaşından sonra imzalanan antlaşmaların Almanya lehine değiştirilmesi üzerine şekillenmekteydi. Lakin Mussolini bölgede Almanya'nın güçlenmesi halinde Anschluss politikasını gerçekleştirmeye çalışacağını pek takdir edemiyordu.²⁷⁵

İngiltere ile ilişkilere baktığımızda İtalya'nın kömüre olan ihtiyacı dış politikasının her zaman İngiltere ile uyumlu olmasını gerektirmekteydi. İtalyanların nisan ayının sonlarında Trablusgarp-Fransız Afrika'sı sınırındaki Ain-Douayı işgal ederken önceden İngilizler ile anlaşmaları bu düşünceyi destekler olaylardan birisi olmuştur. Habeşistan meselesinde İtalyaya müsadakâr davranılmasının temel sebeplerinden birisi de şüphesiz bölgede Japonların son zamanlarda elde etmeye başladıkları siyasi ve ekonomik nüfuz olmuştur.²⁷⁶

Eski döneme göre Fransa ve Yugoslavya ile olan ilişkiler iyileşmeye doğru yüz tutmuş, Mussolini'nin bir nutkunda “Avusturya Cumhuriyeti'ni savunduk ve savunacağız” sözü ile

²⁷² Tam kelime karşılığı birliktir. Özelde Almanya ile Avusturya'nın birleşmesine göndermede bulunulur. Evans ve Jeffrey, *a.g.e.*, s. 38, 39.

²⁷³ TDA. 541/ 44144.209527.25. 1 Ocak 1934.

²⁷⁴ TDA. 541/ 44158.208704.37. 5 Mart 1934.

²⁷⁵ TDA. 541/ 44144.209527.25. 1 Ocak 1934.

²⁷⁶ TDA. 541/ 44144.209527.25. 1 Ocak 1934.

Habgsburg Hanedanı'nın dönüşüne müsaade etmeyeceklerini belli ederek Yugoslavya'yı rahatlatmak istemiştir.²⁷⁷

Bölgede İtalya ile yakın iş birliği ile bilinen Arnavutluk ile olan ilişkilerde ise tam tersine eskisine kıyasla soğuk rüzgarlar esmekte idi Arnavutluk son dönemlerde İtalya'nın siyasi ve ekonomik buyunduruğu altına girmekte olduğunu farkedenden Arnavutluğun Yugoslavya'ya yanaşması ihtiyacı karşısında İtalya, bu yakınlaşmaya mani olmak üzere Draç limanına ansızın bir filo göndermiştir.²⁷⁸

Küçük Antant'a karşı Yunanistan ve Türkiye ile bölgede iş birliği amacıyla politikalar oluşturan İtalya, bu iki ülkenin kendi menfaatlerine göre Balkan misakı teşkil etmesine karşı İtalya politikasını Yunanistan ve Türkiye'yi birbirinden ayırma üzerine oluşturmuştur. İtalya'nın Küçük Antantı olduğu kadar Balkan misakında parçalamak siyaseti başarısızlığa uğramıştır.²⁷⁹

İtalya tarafından Müsteşar Mösyö di Giura bu dönemde Türk-İtalyan ilişkilerine değinirken, İtalya'nın Türkiye'nin dostu olduğunu, Türklerin bizzat her şeyi kendi başlarına yapma hakkını teslim ettiğini ancak, dışarıya başvurulduğu zaman dost İtalya'nın unutulmaması gerektiğini söylemiştir. Örnek olarak İstanbul şehrinin planını yapmak için bir Fransızın getirildiğini, ancak 10 yıldan beri harikalar yaratan İtalyanların bu işlerde daha maharetli olduğunu söylemiş, aynı zamanda yine bir Fransızın ekonomi uzmanı olarak getirtildiğini bildirmiştir. Türk diplomat ise verdiği cevapta Ankara stadyumunun planını bir İtalyan'ın yaptığını, Ankara'nın şehir planlamasını ise bir Alman uzmanın yaptığını belirtmiş ve bu tür konularda herkesin serbest olduğunu söylemiştir.²⁸⁰

3.5. Türkiye ile İtalya Arasında Güvensizlik Ortamının Oluşması ve Balkan Antantının Resmen Kurulması

İtalyanlar adalarda yaptığı propaganda çalışmalarında gelecekte Türkiye'yi işgal için adaları hareket üssü olarak kullanacaklarını söylemekte olmalarına rağmen, adalarda halk ve bilhassa yerli memurlar Türkiye'nin sahillerini uzun menzilli topolarlarla takviye ettiğini ve Anadolu sahillerinin herhangi bir surette işgalinin mümkün gözükmediğini

²⁷⁷ TDA. 541/ 44144.209527.25. 1 Ocak 1934.

²⁷⁸ TDA. 541/ 44144.209527.25. 1 Ocak 1934.

²⁷⁹ TDA. 541/ 44144.209527.25. 1 Ocak 1934.

²⁸⁰ TDA. 541/ 44663.214735.1. 13 Şubat 1934.

düşünmekteydiler. Türk devletini yönetenler İtalya tarafından gelecek her türlü ziyarete karşı tedbirli davranma stratejisini uyguladıkları bu dönemde adalar için gerekli olan et, yağ, yumurta, tavuk, pirinç ve diğer yiyecek eşyanın tedariki için bazı adamların Anadolu'nun Batı vilayetlerinde köy ve kasabaları dolaştıkları anlaşıyor. Türk hariciyesi bu tür ticaret sebebiyle sahillerimize gelen yabancıların İtalyan istihbarat şebekesinin adamları olmalarını kuvvetle muhtemel görerek, adaların coğrafi ve ekonomik durumu göz önüne alınarak bu tür satın alma işlemlerinin yasaklanma durumunun olmadığını, lakin İktisat Bakanlığı'nın o bölgede ve adalara en yakın noktalarda ortaya çıkaracağı erzak ihracat kooperatifi aracılığıyla adalar için gerekli bu ihtiyaçların tek bir elden toplattırılarak bir elden ve bir noktadan adalara gönderilmesi imkanı olursa İtalyan istihbaratının yurdumuzun bu bölgesindeki faaliyetlerine darbe vurulacağını bildirmiştir.²⁸¹

Diplomatik belgeler bizlere Türkiye'nin özellikle 1934 senesi ile birlikte adalar başta olmak üzere İtalyan egemenliğinde bulunan tüm topraklarda askeri faaliyetleri titizlikle izlemeye başladığını göstermektedir. Hariciye Vekaletinden Roma Büyükelçiliğine gönderilen yazıda İtalya'da seferberliğe hazırlık anlamında açık ve gizli hazırlıklar olup olmadığını bildirilmesini, bu konuda asla sekte verilmeyerek en ufak bir askeri haberin çabucak verilmesini istemiştir.²⁸² Bu tip belgeler bizlere bu dönemde elçiliklerin dış istihbarat faaliyetlerinde bulunduğunu gösterir niteliktedir.

Türkiye-İtalya arasında güvensizlik ortamı yavaş-yavaş oluşurken, Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda savunma politikası olarak oluşturulmasında başrol oynadığı, yukarıda oluşum ve gelişme sürecini detaylıca anladığımız Balkan Paketi projesi resmîyete geçmeye başlamıştı. Balkanlarda oluşturulan birlik, pakt aşamasına geçmeden önce gerçekleştirilen konferanslar sırasında Bulgar tarafının çeşitli sorunları olduğunu hatırlamaktayız. Bütün çabalara rağmen Bulgaristan tarafı oluşturulan pakta ikna edilememiş, hatta başlangıçta Romanya ve Yugoslavya'yı da etkileyerek pakt'ın imzalanmasını da önlemeye çalışan Bulgaristan, bu durumu gerçekleştiremeyince Balkan Paketi'na karşı tutum takınmıştır. Bulgar Başbakanı Muşanof yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir: *“size kat'i olarak şunu söyleyebilirim ki bugünkü hudutları teyid eden bir misakı imza etmeyeceğiz”*. Bulgar başbakan aynı zamanda oluşturulan bu paktın Milletler Cemiyeti Misakı'na da aykırı olduğunu belirtmiştir. Oluşturulan Pakta katılmayan bir diğer devlet ise

²⁸¹ TDA. 541/ 44144.209527.25. 1 Ocak 1934.

²⁸² TDA. 541/ 44226.210241.37. 24 Mart 1934.

bölgedeki diğer revizyonist kanat olan Arnavutluk olmuştur. Arnavutluk 1926-1927 yıllarında İtalya ile imzaladığı iki antlaşmaya göre “iki taraftan hiçbir bir başka güçle bir diğerinin çıkarına zararlı olacak politik antlaşmalar imzalayamazlar” maddesi ile İtalya’ya bağlı olduğundan pakta katılmamıştır.²⁸³

İttifak’ın siyasi zemini oluşturulduktan sonra mevcut sınırların korunması, muhtemel saldırılara karşı ortak savunma hattının kurulması ve iş birliği antlaşmalarında imzalanmış, çok taraflı bölgesel ittifak antlaşmasının imzalanması için zemin hazırlanmıştır. Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya Dışişleri Bakanları tarafından hazırlanan Balkan Antlaşma Misakı 4 şubat 1934 tarihinde Yugoslavya’nın Belgrat şehrinde parafe edilmiş ve 9 Şubat 1934 tarihinde Yunanistan’ın başkenti Atina şehrinde imzalanmıştır. Antlaşma 3 Mart 1934 tarihinde TBMM’de onaylanmış ve 12 Mart 1934 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Cumhuriyeti, Yugoslavya ve Romanya Krallıkları arasında ortak Balkan sınırlarının şuanki durumunu korumak için imzalanan antlaşmanın 1. Maddesine göre: “Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya bütün kendi Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak üstlenirler. 2. Maddeye göre: “Taraflar bu antlaşma tayin edilmiş olan menfaatlerini ihlal edecek ihtimaller karşısında alınacak tedbirler hakkında birbirleri ile görüşmeği taahhüt ederler. Onlar bu misakı imzalamamış herhangi bir Balkan memleketine karşı, birbirlerine önceden haber vermeksizin siyasi hiçbir hareketde bulunmamağı ve diğer tarafların onayı olmaksızın diğer herhangi bir Balkan ülkesine karşı siyasi hiçbir vecibe²⁸⁵ altına girmemeği taahhüt ederler. 3. Madde: “Bu antlaşma bütün taraf devletlerce imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecek ve mümkün olduğunca çabuk kabul edilecektir. Antlaşma katılım sağlamak isteyen her Balkan ülkesine açık bulunacak ve bu katılma durumu, diğer imza sahibi devletlerin onayıyla beraber hüküm ifade edecektir.”²⁸⁶

Ekli protokolün 2. Maddesinde, oluşturulan paktın amacı “Balkan sınırlarını bir Balkan devletince girişilecek bir saldırıya karşı güvence altına almak” olduğu belirtilmiş, burada saldırıya girişecek Balkan devleti olarak akıllara doğrudan Bulgaristan gelmektedir. Protokolün 3. Maddesinde belirtilen “Balkanlı olmayan bir devletin saldırısı durumunda, bir

²⁸³ Buket Önal, Mehlika Özlem Ultan, “Balkan Pakı (1934) ve Dışarıdaki Yansımaları”, *“Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi”*, Cilt 13, Sayı 22 (2021), s. 76, 77.

²⁸⁴ Nasrullah Uzman, “Atatürk Döneminde Bölgesel İttifak Arayışları: Balkan Misakı ve Sadabat Pakı”, 95. *Yılında Türkiye Cumhuriyeti’nde Siyasi ve Ekonomik Hayat*, ed. Mustafa Turan (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020), s. 363, 364.

²⁸⁵ *Vacip olan şey, borç hükmünde olan vazife*. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2013, s. 1373.

²⁸⁶ *T.C. Resmî Gazete*, Sayı 2651, 12 Mart 1934.

Balkan devleti onun yanı sıra savaşa katılırsa, bu devlete karşı Pakt hükümlerinin uygulanması” kısmında ise Balkanlı olmayan devlet olarak akıllara İtalya gelmekte, onun yanı sıra savaşa katılan devlet olarak da Bulgaristan düşünülmektedir. Pakt İtalya’nın bölgeye yönelik savaş tehdidine karşı hiç değilse Bulgaristan’ın onunla birlikte savaşa katılma ihtimalini azaltmaktaydı.²⁸⁷

Balkan’larda izlenen politikanın barış ve savunma amaçlı olduğuna şüphe yoktu. Barış ve savunma amaçlı oluşturulan Balkan Paktı’nın kapıları Arnavutluk ve Bulgaristan için sonuna kadar açıktı, Balkan ülkeleri arasında sıkı ilişkileri amaçlayan bir Balkan siyaseti, güvenli bir geleceğin ve milli hürriyetin garantisi durumundaydı. Bu süreçte Balkan ülkeleri “*Balkan Balkanlılarıdır*” anlayışının verdiği özgüvenle davrandı, bu özgüvenle sorunların görüşülerek çözülebileceğine olan inanç arttı. Balkan Paktı kolektif güvenlik temelinde bölgesel barışı sağlamak amacıyla imzacı ülkelerin savunma refleksini güçlendirdi. Bulgaristan’ın başkenti Sofya’da yayımlanan *Mir* gazetesi Balkan Paktı’nın imzalanmasıyla Türkiye’nin Avrupa ve Asya sınırlarını koruma altına alarak daha güvenilir bir ülke haline geldiğini yazmaktaydı.²⁸⁸

Oluşturulan bölgesel savunma paktı Türk kamuoyunda başarılı bir politika olarak değerlendirildi. Hakimiyeti Milliye gazetesi, Antantı Balkanlar ve Güney Doğu Avrupa’da barış ve istikrarın korunması endişesine karşı cevap veren bir antlaşma olarak yorumladı. Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi paktı dünya barışı için atılmış büyük bir adım olarak değerlendirdi. Genel olarak Türk basınının pakt karşısında görüşü olumlu oldu.²⁸⁹

Balkan Paktı’na bağlı olan devletler kendi düşüncelerini dünya kamuoyuna yaymak amacıyla Balkan haberleri’nin yer aldığı Balkan Herald adıyla İngilizce yayımlanan bir gazete çıkarmışlardır. Atatürk dönemi Türk dışişlerinin gözde siması Dr. Tevfik Rüştü Aras Balkan Misakı’nın Türkiye’nin takip ettiği “*yurtta sulh cihanda sulh*” politikasının mesut bir tecellisi olduğunu ve Balkan ülkeleri arasındaki kardeşlik bağlarını daha da güçlendireceğini belirtmiştir. Aynı zamanda Balkan Paktı’nın imzalanması Doğu Avrupa ve Balkan siyasetinde güç dengelerini imzacı devletler lehine güçlendirmiştir. Şöyle ki Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan İtalya’ya karşı, Yunanistan Bulgaristana karşı, Romanya’da Sovyetler Birliği ve Bulgaristan karşısında dış politikada güçlenirken, bölgede

²⁸⁷ Soysal, *a.g.m.*, s. 100.

²⁸⁸ Soylu, *a.g.m.*, s. 263.

²⁸⁹ Yellice, *a.g.m.*, s. 541.

Bulgaristan'ın revizyonist politikalarına karşı caydırıcı bir askeri iş birliği oluşturulmuştur.²⁹⁰ İmzalanan pakt ile Balkan sınırları yarımada'daki herhangi bir devletin tek başına veya dışardan bir devletle, oluşan statükoyu değiştirme girişimlerine karşı güvence sağlamaktaydı. Pakt imzalandıktan sonra Ankara İtalya ile olan ilişkilerinde dönüm noktası yaşadı. 1934 yılının Mart ayında İtalyan Başbakan Benito Mussolini yaptığı bir konuşmada İtalya'nın geleceğinin Afrika ve Asya'da olduğunu belirtti. Asya'yı Avrupa'ya bağlayan köprü jeopolitiğinde olan Türkiye bu konuşmadan son derece kaygılandı. Afrika kısmında ise İtalya'nın uzun sürelerden beri hedefinde olan Etiyopya kastedilmekteydi. Bu konuşma Türk-İtalyan ilişkilerinde dönüm noktası teşkil ederek Adalar Denizi'nin ve Doğu Akdenizin sularını hareketlendirmeye başladı.²⁹¹

1934 yılının ilkbaharında Midilli Muavin Konsolosluğundan Hariciye Vekaletine gönderilen istihbarat belgeleri İtalya'nın Türkiye'ye karşı giriştiği hareketi gözler önüne serer durumda idi. Şöyle ki, son altı aylık süreçte İtalya Rodos adasında bütün teçhizat ve yedek malzemeler ile birlikte altmış uçak nakl etmiş, adada çok fazla uçak ve uçak topları cephaneler, kömür, gaz ve benzin depolanmıştır. En önemlisi İtalyanlar bu dönemde Yunanistan'da kurdukları casus teşkilatının aynısını Türkiyede kurmaya çalıştığı öğrenilmiştir. Bankacı, komisyoncu, seyyar tüccar, simsar, özellikle vapur acente ve başka sıfatlarla istihbarat faaliyetinde bulunduğu ve bunlara belirli maaş verdiği öğrenilmiştir. Aynı zamanda bunlardan bazılarını bölgedeki yerli ahali ile evlendirerek bulundukları bölgede dikkat çekmemeyi amaçladıkları, bölgedeki vasıta ve yolları öğrenmek için İzmir'de ajanları olduğu öğrenilmiştir.²⁹² İtalyanların Anadolu'da gerçekleştirdiği casusluk faaliyetleri nerede ve ne kadar askeri mühimmatın olduğu, orduda mevcut ve kullanılabilecek silahlarının cins ve miktarı, kışlalardaki askeri mevcudun durumu, İzmirdeki müstahkem mevkiiler ve tahkim dereceleri, sabit bataryaların cins ve adedi, top menzili dışında kalan büyük hastanelerin konumu ve yatak kapasitesi, demiryolu olmayan bölgelerde askeri nakliyatın geçit yolları olduğuna dair istihbaratlar alınmış, bu bilgiler Ankara'ya gönderilerek doğruluğunun araştırılması istenmiştir.²⁹³

1934 yılında Türkiye'nin İtalya tehdidine karşı güvenlik stratejilerinde değişim olduğunu gözlemlemekteyiz. Şöyle ki, Türkiye 1934 yılına kadar Ege'de Yunanistan,

²⁹⁰ Özer, *a.g.m.*, s. 730, 733.

²⁹¹ Dilek Barlas, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası", (Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Gazimağusa Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ekim 3-6, 1995).

²⁹² TDA. 541/ 44336.211406.177. 25 Nisan 1934.

²⁹³ TDA. 541/ 43948.207598.25. 7 Mayıs 1934.

Karadeniz’de SSCB ile yaptığı protokoller çerçevesinde yeni gemiler sipariş etmedi. Bu tarihten sonra ise İtalyan tehdidine karşı yeni bir silahlanma programının hazırlanılmasına karar verildi. Mayıs 1934’de TBMM silahlanma için ek mali kaynak sağlanmasına ilişkin gizli bir yasayı onayladı. Yasaya göre, 1936 mali yılından itibaren sekiz yılda 49.5 milyon TL’ye kadar harcama yapılabilecekti. Aynı zamanda Türkiye artık bu tarihten itibaren yeni silahlanma programında, yerel silah ve gemi sanayisine de önem vermeye başlamıştı. Bir İngiliz belgesine göre, Türkler için “Boğazların savunması, (...) savaş gemileriyle değil, mayınlar, toplar ve torpidolarla yapılacak bir şeydi.” İtalya’nın On İki Ada üzerindeki faaliyetlerini artırmasının etkisiyle yeni donanma programının bir veya iki kruvazör, iki muhrip ve bir hastane gemisini de kapsamı bekleniyordu. Türkiye’nin yeni donanma politikası sadece gemiler ve teknik konular üzerinden değişmemiş, değişen güç dengeleri ile 1930 tarihinde Türk-Yunan Deniz Protokolü uyarınca Türkiye, Yunanistan’dan altı denizaltı gemisi almaya niyetli olduğunu bildirdi. Buna karşılık Yunanistan’da Türkiye’den iki yeni muhrip siparişi düşündüğünü bildirmiştir. Türkiye deniz politikasında yeni ortağı olan Yunanistan ile İtalyan tehdidine karşılık yeni savaş gemileri almak için İngiltere’ye kredi başvurusunda bulunsa da, İngiltere hem kendi donanma ihtiyaçları için hem de İtalya-Türkiye-Yunanistan arasında borç parayla yürütülecek silahlanma yarışının bir kabus olacağı düşüncesiyle teklifi reddetti. İngilizler Türkiye’nin İtalyan tehdidini biraz abarttığını düşünmekteydi.²⁹⁴

İtalya’nın Anadolu üzerindeki faaliyetlerinin arttığı bu dönemde Midilli Konsoloslğunun Adalar Liva Kumandanlığı İstihbarat Şubesinden aldığı bilgiye göre eski İzmir müstahkem mevki komutanı emekli livalardan Emir Paşa İzmirin istihkam planlarıyla sahildeki torpillerin sayısı ve döküldükleri yerleri gösteren bir krokiyi büyük ihtimalle İtalya’nın Atina Elçiliği Ataşe Militerliğine sattığını, hükümetin bundan haber tutarak bu planları toptan değiştirdiğini ve bu olayın Türkiye’ye maliyetinin bir buçuk milyon liraya mâl olduğunu öğrenmiştir.²⁹⁵ İstihbarat karşı taraftan alındığından, elde edilen bilginin doğruluğu ve güvenilirliği şüpheli gözükmektedir.

9 Ekim 1934 tarihinde Yugoslavya Kralı I. Alexander’ın Marsilya’da gerçekleşen suikast sonucunda öldürülmesi ile Türk karar alıcılarında bölgede uzun uğraşlar sonucunda kurdukları dengenin kendileri aleyhinde bozulacağı düşüncesi hakim olmuş, devlet

²⁹⁴ Barlas ve Güvenç, “Bir Cumhuriyet Kurumu Yaratmak: Atatürk’ün Donanması, 1923-1939”, s. 243, 244, 245.

²⁹⁵ TDA. 541/ 44136.209249.1. 2 Temmuz 1934.

büyükleri oluşacak negatif senaryolara karşı politika üretmişlerdir. Başbakan İsmet İnönü Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a göndermiş olduğu telgrafta; Yugoslavya Kralı I. Alexander'a yapılan suikastın Balkanlarda vaziyeti nazik ve şüpheli hale getirdiğini, Yugoslavyanın iç durumun gösterebileceği dayanıklılık ve istikrar derecesinin, diğer taraftan Yugoslavya'nın Balkan Paktındaki taahhüt yerinin boş kalması ihtimalinin Balkan Paktı karşısı olanları teşvik edebileceğini söylemiştir. İsmet Paşa'nın düşüncesine göre Türkiye bu dönemde bilhassa Trakya'da kararlı, azimli ve Balkan Pakta sadık bir tavır göstermeğe mecburdur. Bu mecburiyet icabı olarak beş on gün içinde Trakya'da bir manevra yapmak lüzumlu görülmektedir. İsmet Paşa Atatürk'ün kendisi ile aynı görüşte olduğunu da bildirmiştir. Mareşal Çakmak ise Trakyanın daha kuvvetli bulundurulması mütalaasına iştirak ettiğini, bunun için 1935 senesinde teşkili tekerrür eden 3. Kolordu Alayı ile 33. fırkanın 3. Taburlarının derhal kurulmasını önemli addettiğini bildirmiştir. Ancak İsmet Paşa birkaç gün sonra çektiği telgrafta; yapılacak Trakya manevralarının 5-10 milyon gibi bir masrafının olacağını, bu masrafların aşırı mecburiyet olmazsa ihtiyar olunamayacağından manevra fikrinin geride bırakıldığını bildirmiştir. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın bu hafta Belgrad'da son genel ve uluslararası durumu, Balkanlar vaziyetini yakından irdelemeye fırsat bulacağını, onun dönüşünden sonra durumu ve alınacak olan askeri tedbirleri tekrar gözden geçireceklerini bildirmiştir.²⁹⁶ İsmet Paşa'nın Trakya özelinde bir manevra düşüncesi Kral I. Alexander'ın öldürülmesi ile Bulgaristan ve doğal destekçisi İtalya üzerinden bir tehdit algılaması sonucunu çıkarmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin karar alıcı kadrosu savunma stratejilerini bu şekilde geliştirmiştir.

İlişkilerde Türk tarafı İtalya'dan gelecek her türlü siyasi, askeri müdahalelerin yanında ,sosyal-kültürel olarak Türkiye'yi etkileyecek unsurlara da izin vermemiştir. Buna örnek olarak "Camicia Nera" adlı İtalyan faşist propagandası yapan filmin Türkiye'de gösterimine izin verilmemesini gösterebiliriz.²⁹⁷

Güvensizlik ortamının hakim olduğu İtalya ilişkilerinde Türk tarafının emniyet güçleri vasıtasıyla bazı önlemler almış olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki, Antalya ve İzmir Konsolosluklarının yerli makamlar tarafından sıkı göz hapsinde bulunduğu, konsolosluklardan çıkanların ne için geldikleri sorulmuştur. İzmir ve Antalya'daki İtalyan konsolosları gezdiren arabacılar gezinti programını polise bildirmek konusunda emir

²⁹⁶ BCA. 30-10-0-0/ 53.348.13. 13 Ekim 1934.

²⁹⁷ TDA. 541/ 44212.209671.4. 6 Eylül 1934.

almıştır. Konsoloslar yaya olarak gezmeye çıktıklarında ise birkaç adım geriden yürüyen sivil polis memurları tarafından takip edilmiştir.²⁹⁸

3.6. İtalya ve Kürt Meselesi

Geleneksel tarih yazımına ilave olarak bu dönemde Türkiye-İtalya ilişkilerinde Adalar bölgesi, Balkan yarımadası ve Akdenizde iki ülke arasındaki sorunlara ek olarak İtalya'nın Orta Doğu'da Türkiye aleyhinde çalışmalarının olduğunu görmekteyiz. Bu konuyla ilgili Türk dışişlerini bilgilendiren genel itibarıyla Halep Konsolosluğu olmuştur. Talat Kayaalp'in Halep Konsolos'u olduğu zaman, daha Şeyh Sait isyanı sırasında İtalyanların Kürt meselesiyle alakadar olduklarını çeşitli raporlardan görmekteyiz. Bu raporlarda İtalyanların Rodos-Silifke yoluyla kürtlere yardım edeceği, Halep İtalya konsolosluğunun Kürt reisleriyle temasta bulunduğu, İzmir-Silifke arasında tahkimat olup olmadığı ve oralarındaki Türk kıt'âtının numaralarının Kürtlerden istenmesi, Türkiye ümerasının Musul cephesi hakkındaki fikirlerinin araştırılması ve bazı Kürt reislerinin Türk hükümetiyle İtalya arasında savaş çıkarsa nasıl hareket edeceklerinin sorulması, İtalyanların Kürtlere yardım edeceği ve Kilikyanın İtalyanlar tarafından işgaline İngilizlerin razı olduğu maddeler şeklinde sıralanmıştır.²⁹⁹ Yine bu dönemlerde bazı Kürt cemiyetlerinin Türkiye ve Türkler aleyhindeki faaliyetlerine İtalyan kamuoyundan ilgi olduğunu görmekteyiz. Örneğin Mustafa Sabri Hoca, Mehmed Ali isimli kişilerce kurulan Kürt Cemiyeti tarafından Milletler Cemiyetine verilen bir beyanname İtalyan gazetesinde yayınlanmıştır. Bu habere göre Türkler, Ermenilere yaptığı gibi Kürtleri de imha etmeye çalışan Mongol cinsinde barbar bir toplum olarak gösterilmektedir.³⁰⁰

1935 yılına gelindiğinde İtalyanların Orta Doğu'da göze çarpacak bir şekilde çalışmalarının olduğunu görmekteyiz. Bölgede Ermeni taşnakları kendi taraflarına çekmek için sürekli olarak hareket ederek, Suriye'deki İtalyan mektepleri, ticaret evleri, hastaneler sürekli İtalyanlar lehine propagandalar yaparak kendi nüfuzlarını yayma politikası izlemekteydiler. Bölgede istihbarat faaliyetlerine de başlayan İtalyanlar "saray" isminde bir İtalyan erkânı harp binbaşı, İtalyan kumaş fabrikalarının komisyoncusu adıyla Beyrut'a göndermiş, bölgedeki istihbarat ağının başında da yine bu binbaşı durmaktaydı. Bu dönem

²⁹⁸ TDA. 541/ 44199.209519.25. 28 Nisan 1935.

²⁹⁹ TDA. 541/ 44106.209130.1. 3 Temmuz 1931.

³⁰⁰ Ahmet Asker, Emrah Yıldız, "Ezberin İnşası: Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet Dönemi Basınında Kürt Meselesi", "Kebikeç", Sayı: 32 (2011), s. 27.

Beyrut'a İran demiryolunda müteahhitlik ve mühendislik yapmak adıyla yirmi erkânı harp subayı gelmiş, bunlar vize alarak parça-parça İran'a geçmiş oradan da Rusya'ya geçtikleri söylenmekteydi. Bir başka düşünce ise bunların ayrılıkçı Kürtlerle Türk hükümetine karşı beraber çalışmak üzere gittikleri üzerineydi. İtalyanların bölgedeki faaliyetleri Halepteki Türk Konsolosluğu tarafından dikkatlice izlenmiş ve durumdan Emniyet Genel Müdürlüğü de haberdar edilmiştir.³⁰¹

İtalyanların ayrılıkçı Kürt hareketine destek vermesi 1935 yılından itibaren Suriye'de tekrar filizlenen Hoybun cemiyeti ve hareketinde kendisini göstermektedir. Özellikle Şeyh Sait isyanının başarısızlığından sonra ayrılıkçı Kürt komitacılar faaliyetlerine Anadolu'nun dışında ağırlıklı olarak Suriye-Lübnan bölgesinde devam etdiler. Bölgede kendi çıkarları için birlik oluşturan Ermeni-Kürt ittifakı hedeflerini gerçekleştirmek için hareketlerine dış devletlerin güdümünde devam etmiştir. 1935 yılına kadar ağırlıklı olarak İngiltere ve Fransa ekseninde devam eden bu politika, 1935 yılı itibarıyla İtalya eksenli bir harekete dönüşmüştür. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Suriye'den aldığı ve Başbakanlığa gönderdiği raporda bölgede Kürtlerin ve Ermenilerin ittifak yaparak birlikte hareket etme kararı aldığı ve 2-3 Ekim 1935 tarihlerinde Halep ve Kamışlı'da toplandıkları bildirilmekteydi. En önemlisi bu faaliyetlerin Beyrut'ta bulunan İtalyan Konsolosluğu tarafından organize edildiği bilgisiydi. Bu hareketin içinde yer alan Nizameddin Kibar Hoybun hareketinin tekrar canlanması için paraya ihtiyaç olduğunu, Fransızlarla bu işin yürütülemeyeceğini İspanya ve İtalya'nın kendilerine daha yakın olduğunu bildirmekteydi. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Suriye'deki haber kaynaklarından aldığı bilgilere göre Haco, Celadet, Yüzbaşı Tevfik, Taşnak örgütlerinden Doktor Melkonyan, Ahilyan, Garo Sasoni, Diyarbakırlı Cemilpaşazade Kadri sürekli irtibat halinde görüşüyorlar, bunlardan bazıları Lübnan Meyruba'da toplantılar yaparak İtalyanlarla dirsek temasını devam ettiriyorlardı.³⁰² İtalyanlar Suriye'deki Ermeni ve Kürtleri sadece Türkiye aleyhine kullanmıyor, Habeşistan'a karşı girişmeyi düşündüğü hareket için İtalyan ajanları Suriye'de amele ve işçi kaydı yapıyor ve bu duruma bölgedeki manda idaresi müsamaha göstermekteydi. Aç ve serseri bâzı Suriyeliler ve Ermeniler İtalyanların vaatlerine aldanarak Afrika'ya gitmeye razı

³⁰¹ TDA. 541/ 44165.209553.6. 28 Aralık 1934.

³⁰² Mehmet Pınar, "Suriye'de Yeni Bir Hoybun Hareketi ve İtalya Faktörü (1935-1939)", *"Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi"* Sayı: 24 (2020), s. 133, 135.

oluyorlardı. Bölgedeki gazetelerin yazdıklarına göre Habeşistana üç partide beş yüze yakın gönüllü sevk edilmiştir.³⁰³

Halep'teki Ermeni Taşnak Komitesi, İtalyanların Habeşistandaki meselelerini hallettikten sonra Antalya ve İzmir'i işgal etmek için Türkiye'ye asker çıkaracağını, bu arada da Bulgaristanın Trakya üzerinden saldırıya geçeceği üzerine bölgede propaganda çalışması da yapılmaktaydı.³⁰⁴

Raporlara göre Ermeni-Kürt ittifakının sonuçları İtalya açısından Kürdistan mandasının İtalyanlara verilmesini sağlayacak, bölgede oluşturulan Ermenistan İtalya ile dost geçinecek, İtalyan jandarması ve Ermeni zabıtası bölgede beraber güvenliği sağlayacaktı, Ermenistan ile İtalya ekonomik olarak iş birliği halinde olacak, italyanların suriye mandasını almasında Ermeniler destek verecek ve İtalyanlar Antalya ve Kuşadası gibi bölgeleri işgal etmesine Ermeni ve Kürt gönüllüler askeri destek sağlayacaktı. İtalyanların ilk etapta kürtlere para ve silah yardımıyla bulunacaktı, bu oluşum uluslararası bir yapıya dönüşür ve başarılı grafik çizerse kürt ve ermenilerin birleşmesi aşamasına geçilecekti. Mitrilyöz ve otomatik tüfeklerin yok denecek sayıda olduğu ve İtalyanların bu konuda da yardımı gerekli görülmüş, kürtlerin Türkiye sınırından girmesi durumunda İtalyanların silah sağlayacakları bilgisi paylaşılmıştı. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya yaptırdığı istihbarat çalışmasına göre İtalyanların Kürt ve Ermenilere harekete başlamaları durumunda yardım edeceği, şimdilik sadece prensipte bir anlaşma olduğu yönünde idi. Şükrü Kaya, bu ittifakın ilerlemesinin zor olduğunu, Ermenilerin ve Kürtlerin Fransız etkisinden çıkmalarının kolay olmadığını, İtalya'nın da Habeşistan meselesinde işinin belirsizliğini koruduğunu belirtmişti.³⁰⁵

Türk liderlerin görüşlerine göre, Türk-İtalyan ilişkilerinin geleceği İtalya'nın Habeşistan üzerinde giriştiği hareketin sonuçları üzerinden de şekillenebilirdi. Şöyle ki, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a gönderilen raporlarda İtalya'nın milyarlarca liralık sarfederek giriştiği Habeşistan macerası başarısızlıkla sonuçlanırsa, İtalya seferber ettiği kuvvetlerin nüfuzunu kurtarmak için üzerimize saldırarak delice bir maceraya atılmaktan çekinmeyecektir. İsteddiği başarıyı, savaşarak az bir fedakarlık ile elde edecek olan İtalya'nın buna kanmayarak yine üzerimize saldırma ihtimali de mevcuttur. Türk diplomatların

³⁰³ BCA. 30-10-0-0/ 221.492.24. 26 Eylül 1935.

³⁰⁴ TDA. 541/ 44141.208989.4. 9 Temmuz 1935.

³⁰⁵ Pınar, *a.g.m.*, s. 140, 141.

düşüncelerine göre Türkiye için en iyi senaryo İtalya'nın Habeşistan'da yenilmesi üzerine İtalya'da çıkacak ihtilalin faşist yönetimi devireceği, faşizmin yerine doğacak Sosyalist İtalya'nın ise Türkiye aleyhinde faaliyetlerde bulunmaması düşüncesi idi.³⁰⁶

3.7. Akdenizde İtalya-İngiltere Rekabeti ve Türkiye'nin Tutumu

Bölgede Mısır, Kıbrıs, Malta adası, Levant sömürgeleri ve Kraliyet Donanması ile güç oluşturan İngiltere'nin İtalya'nın giriştiği Habeşistan savaşından coğrafi olarak son derece hoşnutsuz olduğu anlaşılmaktadır. İngiltere için hayati önem taşıyan Hindistan ticaret yolları Süveyş Kanalı üzerinden Aden Körfezi ile Hint okyanusuna bağlanmaktaydı. İtalya'nın Doğu Afrikada başarı sağlayarak Aden Körfezi bölgesine yerleşmesi şüphesiz İngiltere için kötü senaryolardan birisi idi. İtalyanların Malta adasını ele geçirmek için, ada'da faaliyetlerde bulunduğu ortaya çıkmış, bunlar yakalanarak adadan çıkarılmıştır. İngilizler Habeşistan harbi dolayısıyla şimdilik sadece iktisadi yaptırımlar uygulayarak tedbirlere başvurmuş, birkaç aydan sonra iktisadi tedbirler gereksiz kaldığı takdirde Süveyş Kanalı'nı kapatmak gibi bir hamle yapabilecekleri anlaşılmıştır. İngilizlerin bir diğer korkusu da İtalyanların başarılı olması durumunda Habeşistan'ı askeri ordugahları haline getirmeleri durumunda Habeşistan Bütün Afrika, özellikle Mısır ve ona komşu diğer ülkeler için ciddi tehlike arz edecek ve İngilizlerin Afrikadaki imparatorluklarını tehlikeye atacaktır.³⁰⁷

İngiltere'nin İtalya-Habeşistan savaşı üzerinden yürüttüğü strateji özünde tüm ülkelere karşı ders olabilecek nitelik taşımaktadır. Şöyle ki, İngilizler savaşın bir an evvel bitmesini istemekle birlikte, İtalya'ya karşı uyguladıkları ekonomik yaptırımlar ile İtalya'yı zayıflatarak istedikleri düzeye getirmeyi amaçlamış, diğer yandan ne İtalyanların net bir başarı sağlamasını istemiş, ne de habeşlerin muvaffakiyetlerini arzulamıştır. Çünkü İngilizler Habeşlerin İtalyanlara karşı başarılı olmaları durumunda, Afrika'da bulunan bütün Siyahilerin İngilizlere karşı cesaretleneceğini ve isyan edebileceklerini hatta bu durumun Asya'ya da yayılabileceğini düşünmüşlerdir. İtalya'nın zaferi ise Mussolini'nin Mısır ve Filistin üzerindeki iştahını kabartacağını, bu durumda İngilizlerin Sudan sınırı ve Nil nehrinin kaynağını sağlam bir ordu ile savunacağı anlamına gelecekti.³⁰⁸

³⁰⁶ TDA. 541/ 44336.211568.2. 24 Ağustos 1935.

³⁰⁷ TDA. 541/ 44162.209452.3. 18 Ekim 1935.

³⁰⁸ TDA. 541/ 44162.209450.55. 26 Kasım 1935.

İtalya tarafı ise İngiltere ile ilişkilerin negatif yönde seyretmesi üzerinden propaganda yapmış, 1935 yılının Eylül ayında Rodos adasına getirdiği tonlarca cephane, askeri mühimmat ve Rodos'da 1200, Leryos adasında 6400, İstanköyde 600 kadar asker bulundurmasını Türkiye ve İngiltere'nin birlikte hareket ederek adaları geri alma hareketlerine karşı sırf savunma için yaptıkları propagandasını yapmışlardır.³⁰⁹ İngiltere ve Türkiye'nin İtalya'ya karşı hareket edeceğini sadece İtalyanlar değil Avrupa basını da dillendirmiş, Dışişleri'nin Genelkurmay'a gönderdiği raporda Madrid Elçiliğinden alınan haberlerde, İspanyolca yayın yapan ABC Gazetesi'nin olası bir İngiliz-İtalyan silahlı ihtilafında İtalya'nın On İki Adadaki kuvvetleri ile Türkiye'yi tehdit edeceğini, bundan dolayı Türkiye'nin ordusunu İngiltere'nin emrine tabi tutacağını Londra'dan aldığı bir telgraf haberi olarak yazmıştır. Aynı gazete Türkiye'nin boğazlarda askeri hazırlıklar yapmakta olduğu haberini yazmış, Türk diplomatlar İspanyol gazetelerinin Türkiye'nin İtalya aleyhine vaziyet almış olduğuna dair sıkça haber yazmalarını dışarıdan gelen bir müdahale olarak yorumlamışlardır.³¹⁰ Aynı zamanda Alman Dışişleri Bakanı Türk büyükelçisi Hamdi Arpağ'la görüşmesinde olası bir İtalyan-İngiliz silahlı ihtilafında tarafsız kalacaklarını bildirmiştir.³¹¹

Napoli Güvenlik Direktörlüğü'nün Napoli'de yaşayan Türk vatandaşlarına basma beyannameler vererek, bu beyannamelerde savaş açıldığı takdirde İtalya'da oturup oturmak istemedikleri tespit edilmek istenmiştir. İtalya'dan çıkmak veya orada kalmak konusunda herhangi bir zorlama yapılmamıştır.³¹²

İlişkilerin gerginleşip İtalya'nın Doğu Afrika'da işgal hareketini başlatması Türk tarafını diplomasi cephesinin yanında askeri cephede de kendi güvenlik stratejilerini oluşturmaya sevk etmiş, Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1935 tarihinde yaptığı konuşmada oluşan uluslararası ortamın ulusal korunma araçlarının artırılmasının ve özellikle hava ordusunun hayati önemde göz önünde tutulması gerektiğini hatırlatmıştır. Atatürk bu konuşmasında ülke barışının korunmasında Silahlı Kuvvetleri ön plana çıkarırken, yurt dışına da vurgu yapmıştır.³¹³ *“Son arzu ulusal hâdiseler, Türk milleti için kudretli bir hava ordusunun, hayati önemde tutulmasına bir daha hak verdirdi. Çok emekle kurduğumuz, canımızla korumaya and içtiğimiz, yurdun, havadan saldırılara karşı güvenlik altında*

³⁰⁹ TDA. 541/ 44226.210242.37. 23 Eylül 1935.

³¹⁰ TDA. 541/ 44156.209370.3. 10 Ocak 1935.

³¹¹ TDA. 501/ 31438.124387.1. 18 Ekim 1935.

³¹² TDA. 541/ 44138.209529.16. 21 Eylül 1935.

³¹³ Miyak, a.g.e., s, 138, 139.

bulunması demek, bize saldıracakları, kendi yurtlarında bizim aynı zararları yapabileceğimize güvenimiz demektir. Bu güveni her gün arttıracak araç bulmakta, büyük Türk ulusunun, ne göksel bir duyguyu kalbinde taşıdığını her ferdinin vatan için tutuşan gözlerinde okumaktayız. Havacılarımız, bütün ordu ve donanmamız gibi vatani korumaya anık kahramanlardır” diyen Atatürk Türk savunma stratejisinde havacılığı ön plana çıkarmış ve politikalarını bu yönden yürütmüştür.³¹⁴

3.8. İtalya’nın Etiyopya İşgali ve Türkiye-İngiltere Yakınlaşması

Türkiye-İtalya ilişkileri On İki Adalar, İtalya’nın Habeşistan’daki durumu, İngiltere, Akdeniz ve Balkanlar üzerinden şekillenirken, İtalyanların Orta Doğu’da etkinliği ve faaliyetleri İtalyanların adını Atatürk’e suikast konusunda işin içine karıştırmıştır. Daha 1931 senesinde Hâriciye Vekaleti müsteşarının İtalya Sefaret müsteşarı ile gerçekleştirdiği görüşmede; Rodos Valisinden alınan bir bilgide Türkiye’den bazı kimseler, Meis adasının Belediye Reisine müracaat etmiş, Türkiye’de bir ihtilal çıkarmaya çalıştıklarını, bu meyanda Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya suikast yapacaklarını, bu hareketin İtalya ve Fransa tarafından desteklendiğini, suikast başarılı olursa Meis adasına dönmelerine Belediye başkanı tarafından izin verilmesini istemişlerdir.³¹⁵ 1935 yılında da Atatürk’e karşı Orta Doğu’da şekillenen bir suikast girişimi olduğunu ve bu suikast girişiminde de İtalyanların parmağı olabileceğine dair haberler görmekteyiz. “*Elefteros Antropos*” isimli bir Yunan gazetesinin haberine göre Türkiye’de karışıklık çıkarmak isteyen İtalyanlar suikast girişiminde bulunanlara yardım etmiş, suikast ile bağlantılı olanların üzerinden külli miktarda İtalyan lîret’i bulunmuş, ele geçen vesikalarda Beyrut’ta bulunan Françesko Beyanki (Francesco Bianchi) isimli şahıs ile çete reislerinin muhaberede bulunduklarına dair belgelere rastlanmış olduğunu yazsa da Anadolu Ajansı bu şahısların üzerinden lîret bulunduğunu iddiasını yalanlamıştır.³¹⁶

Araştırmalar sırasında İtalyanların Türkiye içlerinde faaliyetlerini daha çok dernek, cemiyet gibi kuruluşlardan yönettikleri İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker’e göndermiş olduğu yazıdan anlaşılmaktadır. Şükrü Kaya; İstanbul Tepebaşı’nda eski İtalyan elçiliği olan ve Casa di italiana denilen binada 1927

³¹⁴ Özdağ, *a.g.e.*, s.113, 114.

³¹⁵ Ali Dikici, “Polis Arşiv Belgelerine Göre Atatürk’e ve Diğer Devlet Adamlarına Yönelik Suikast Girişimleri”, “*Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*”, Cilt: 30 Sayı: 90 (2014), s. 23.

³¹⁶ Ufuk Erdem, “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Atatürk’e Suikast Girişimi (1935-1936)”, “*Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*”, Cilt 16 Sayı 33 (2016), s. 294.

yılında İtalyanların Türkiye'ye yaptığı ihracatı geliştirmek amacıyla kurdukları “Camera di Commercio Italiana ” cemiyeti bulunduğunu, Casa di italiana Konsolos'da dahil olduğu halde listede adı yazılı cemiyetlerin mensuplarıyla bütün İtalyanların devam ettikleri ve faşistler tarafından idare edilen bu müseccel teşekküllerin yıllık toplantı yaptıkları gibi gerektiği halde Konsolosun çağırılmasıyla Casa di italiana'da toplanarak siyasal görüşmelerde bulundukları ve sözü geçen kulüplerde son zamanlarda müsamereler yapılmak gibi kaynaşmalar görüldüğü İstanbul Valiliğinden bildirilmiştir demiş ve konu ile ilgili 4 oluşumun ismini vermiştir, bunlar İtalyan Cemiyeti Hayriyesi, Societo Opera İtalyan Cemiyeti, Roma Kulübü ve Haydarpaşa İtalyan İhtiyat Spor Kulübüdür.³¹⁷ İçişleri Bakanı'nın iç güvenlik ile ilgili böylesi bir konu ile ilgilenmesi son derece normal olsa da, konunun CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e aktarılması çok ilginçtir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Adalet Bakanı konumunda bulunan Şükrü Saracoğlu'nun İtalya elçisi ile 1936 yılının ortalarında gerçekleştirdiği görüşmede Türkiye-İtalya ilişkilerindeki sorunları ve İtalya'ya karşı Türkiye'nin içinde oluşan ortamı gözler önüne sermek konusunda son derece önem taşımaktadır. İtalyan elçisi Yunus Nadi ve gazetesinin (Cumhuriyet Gazetesi'ni kastediyor olabilir) özellikle İtalya hükümdarı aleyhindeki yazıları ve karikatürlerinden, Ankara'daki İtalyanların evlerinin neden arandığını eğer bir sorun var ise elçiliğin bunu bilmesinde yarar olduğu ve Zonguldak'taki Komiserliğin on yıldır orada çalışan bir İtalyana ikamet belgesi vermemesi konusunda neden ısrar edildiği konularından şikayet etmiş, Saracoğlu da gereken cevapları kendisine vererek bunların tesadüf olduğunu, diğer elçilerinde aynı şikayetleri taşıdığını söylese de İtalya'ya karşı özel bir dikkat olduğu gerçeği görülmektedir.³¹⁸

İlişkilerde esen soğuk hava ve karşılıklı güvensizlik ortamında İsmet Paşa İtalyan elçisini öğle yemeğine davet ederek İtalyanların On İki Adadaki yığınakları, İngilizlerle beraber karşı harekate geçeceğimiz meselesi ve suikast olayını konuşmak istemiştir. Elçi İngilizlerin Süveyş Kanalı'nı kapatması halinde Doğu Afrikada bulunan ordularını kurtarmak için her şeyi yapacaklarını, Türkiye'nin kendi çıkarları dışında İngiliz politikalarına alet olmaması gerektiğini söylemiş İsmet Paşa da Milletler Cemiyeti ve kendi politikalarımızı takip ettiğimizi ve alet olmayacağımız cevabını vermiştir.³¹⁹ Türkiye tarafı İtalya'dan gelecek olası bir silahlı tehdide karşılık güvenlik stratejilerinde başı çeken unsur

³¹⁷ BCA. 490-1-0-0/ 605.96.2. 11 Aralık 1935.

³¹⁸ TDA. 541/ 43948.207597.6. 25 Mayıs 1936.

³¹⁹ TDA. 541/ 44050.208976.118. 10 Ocak 1935.

olan Balkan Paktı mekanizmasını çalıştırmış, Tevfik Rüştü Aras Belgrat Elçiliğine gönderdiği yazıda *“Her hususta olduğu gibi hele böyle memleketimizin hayatını taalluk eden bu işte Balkan müttefiklerimizle temasımızı korumakla beraber Türkiye Yugoslavya ile yan yana ve başbaşa yürümelidir ve yürüyecektir. Bu itibarla politik mevzuu geçince derhal bahse konulan liman, dok istimali, askeri yardım meselesi bu işin en canlı tarafını teşkil ettiğinden İngilizlerle bu mevzuda nasıl konuşacağımızı, yani memleketlerimiz için en faideli şekilde ve imkanımızın müdafaaımızı koruyacak suretle ifadesi maksadile evvel emirde ve müsatacelen Erkânı Harbiyelerimiz arasında hemen temasa gelinerek bu işlerin tetkik ve mütalaası lazımdır ki bu teknik malumatı hükümetlerimiz bir an evvel edinebilsin.”*³²⁰ Türkiye’nin olası bir saldırıya karşı Yugoslavya ile beraber İngiltere koordinasyonunda hareket edeceğini gördüğümüz bu belge Türk savunma stratejisinin temel eğilimini göstermektedir.

Türkiye’nin Balkanlar’daki tehlikeli bloklaşma ve revizyonist hareketlere karşı diplomasi cephesinde savunma reflekslerini işe salarak hazırlanmasında baş rol oyuncusu olduğu Balkan Paktı, Balkan yarımadasına bir nefes aldırılmıştı. 1935 yılında ise Türkiye güney sahillerini kuşatan Akdeniz’in savunulması için çeşitli politik manevralar hayata geçirmeye başladı. Dışişleri Bakanlığı Paris Büyükelçiliğine gönderdiği yazıda Türk hükümetinin genel barışın tesisi ve yerleştirilmesi için bütün teşebbüsleri önemle takip ve iltizam etmekte olduğunu bildirmiştir. Türkiye Akdeniz’de kurulacak bir misakın sadece Doğu Akdeniz ile sınırlı kalmamasını, bütün Akdeniz devletlerini kapsayacak şekilde tasarlanmasını daha uygun bulmuştur.³²¹ Türkiye bölgede herkesin katıldığı bir güvenlik ağı oluşturmak istemiş, Tevfik Rüştü Aras İngiliz elçisine İtalyan’ın Akdeniz’de barış ortamının sağlanmasında faydalı olabileceğini söylemiştir.³²² Türkiye’nin Akdeniz barışına yönelik bölgesel bir ittifak düşüncesi ile yaklaştığı bu dönemde İtalya’nın Ankara büyükelçisi Akdeniz misakı hakkında “Bu pakttan ne çıkar ? Bizim Türkiye ile dostluk paktımız vardır. Fakat buna rağmen Türkiye bize karşı itimatsızlık gösteriyor. Bu vaziyet karşısında yapılacak herhangi pakt durumu düzeltecektir ? buna inanmış değiliz.” Sözleri İtalya’nın olușan konjonktüre karşı tutumunu göstermektedir.

Türkiye’nin olası bir saldırıya karşı savunma durumunda İngiltere’nin alacağı tutumu araştırmak üzere, Londra Büyükelçisi Ali Fethi Okyar İngilizlerle gerçekleştirdiği temaslarda İngilizlerin bize karşı saldırı beklemediğini öğrenmiş ancak olası bir saldırı

³²⁰ TDA. 534/ 37282.149616.36. 10 Aralık 1935.

³²¹ TDA. 537/ 7557.44837.1. 2 Mart 1935.

³²² TDA. 531/ 37282.149616.7. 11 Ocak 1935.

durumunda ingiliz savaş kuvveti ile birlikte teşriki mesai gerçekleştirip gerçekleştirilemeyeceğini sormuş, aldığı cevapta muhatabı İngiltere'nin Milletler Cemiyeti (MC) karşılıklı emniyet esaslarına taraf olan devletlerin başında geldiğini, böyle bir taaruzun aynı zamanda Milletler Cemiyetine yapılmış olacağından bütün üyelerin en başta İngiltere'nin karşılık vermesini beklediğini söylemiştir.³²³ İtalyan taarruzuna karşı oluşturulan Yugoslavya, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere antlaşmasının 1936 yılının başlarında geldiği noktada en büyük eksiği bu antlaşmanın uygulama tarzı üzerinde bu devletlerin genelturmayları arasında yapılmış bir müzakere henüz yoktu. Bunun üzerine İngilizler Yunan deniz makamlarıyla temasa geçmiş, Türkiye'nin İngiltere'deki ataşemiliter ve deniz ataşesi İngiltere'deki görüşmelerden sonra Ankara'ya gidecek ve Türk makamları ile görüşecektir. Hava işlerini görüşmek üzere de Malta'dan bir hava subayı Ankara'ya gönderilecektir. İngiltere kara, hava, deniz ataşelerinin gerçekleştirecekleri bu görüşmeler birlikte hareket etmeye karar vermiş yukarıda adı sayılan devletlerin kara, hava, deniz siyasetlerinde takip edecekleri ana hatların tespitini amaçlamaktadır.³²⁴

İtalya'nın giriştiği Habeşistan macerası Akdeniz'in denge tahtasında İngiltere, Fransa ve Türkiye'yi birbirine yaklaştırdı, özellikle Türk-İngiliz ilişkileri Habeş krizinden sonra önemli bir gelişme gösterdi. İtalya'nın Akdeniz jeopolitiğinde oluşturduğu güvensizlik ve korku ortamı karşısında İngiltere ve Fransa'nın öncülük ettiği "*Akdeniz Paktı*" sistemi ortaya çıktı. Türkiye, bu pakta, 22 Ocak 1936 tarihinde katıldı. Akdeniz Paktı ile Türkiye Faşist İtalya'nın revizyonist yayılmacı politikalarına karşı kendi güvenlik stratejisi mekanizmasını uygulayarak güvenliğin ve ortak barışın korunması ve İtalya tehlikesi karşısında İngiltere'ye bağlanmış oldu. Bundan sonra, Türkiye ile İngiltere arasında yakınlaşma, ittifak ve güvenlik politikası izlendi.³²⁵ Habeşistan savaşı dolayısıyla İtalya'ya uygulanan yaptırımlara katılan Akdeniz devletlerine İtalya'nın saldırması ihtimaline karşılık ortaya konan Akdeniz Antlaşmalarında, Akdeniz'de en güçlü donanmaya sahip İngiltere'nin saldırıya uğrayacak devletin yardımına gelmesi, kendisine karşı bir saldırı olursa diğer devletlerin yardıma gelecekleri öngörülmüştür. Antlaşmalara Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Fransa ve İngiltere katılmış, katılmayan tek Akdeniz devleti İspanya olmuştur.³²⁶

³²³ TDA. 531/ 37282.149614.35. 3 Ocak 1936.

³²⁴ TDA. 534/ 37282.149607.39. 15 Şubat 1936.

³²⁵ Mustafa Bıyıklı, "Türkiye'nin İttifak Politikası ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928-1938)", *Yeni Fikir Dergisi*, Sayı 9 (2012), s.156.

³²⁶ Soysal, *a.g.e.*, s. 487.

Cumhuriyetin karar alıcı mekanizmasının başında gelenlerden olan İsmet İnönü İngiltere'nin İtalya tehdidi karşısında gerektiği şekilde hareket etmediğini, bu tehdit karşısında İngiltere'nin görüldüğü aciziyet karşısında hayal kırıklığına uğradığını ancak genel durumun eskisine oranla daha sakin olduğunu, İngiliz iç siyasetinde kabine üyelerinin İtalya'ya karşı yaptırımlar konusunda ikiye ayrıldığını bu durumda İngiltere'nin kesin ve zorlayıcı kararlar almasına mani olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin ise İngiltere ve Fransa'nın alacağı kararı beklemekte olduğunu ve Mussolini'nin tehdit ve blöflerine kendimizi kaptırmadığımızı göstermemiz gerektiği fikrinde idi.³²⁷ İsmet İnönü'nün kendisine has politik davranışlarla meseleye yanaştığını gözlemleyebiliriz.

3.9. Boğazlar Meselesi

Uzakdoğu'da Japonya'nın, Avrupa'da Almanya ve İtalya'nın silahlanmaya başlaması uluslararası konjonktürde barış ortamının yavaş-yavaş ortadan kalkmaya başladığını, aşırı sağ fikir akımlarının hakim olduğu ismi geçen devletlerin dünyanın statükosunu değiştirmek için hamleler yapacağını gösterir nitelikte olmuş, genç cumhuriyet rejimi kabul ettiği dış politika doktrinleri gereği savaşı olabildiğince kendi anakarasından ve sularından uzak tutma anlayışı içerisinde politik manevralarını gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ufukta beliren tehlikeler üzerine Boğazlar rejiminin değiştirilmesi için girişimlerde bulunulması gerektiği fikrinde olduğunu Başbakan İsmet İnönü'nün de onaylaması ile Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e iletmiş, bunun üzerine Atatürk, Tevfik Rüştü Aras'a *"Kanaatinizin kat'i olduğunu gördüm. Benim görüşüme göre de Avrupa durumu böyle bir teşebbüs için müsaittir. Git, keyfiyeti hükümete aç ve benimde muvafık olduğumu söyle. Bu işte behemehâl muvakafl olacağız"* demiştir. Bunun üzerine Türk hükümeti, uluslararası barışın korunması yolundaki güçlü koşulları ileri sürerek Lozan Antlaşması'nda oluşturulmuş Boğazlara ait hükümleri Milletler Cemiyetine başvurarak değiştirmek istemiştir.³²⁸

Türkiye için serbesti prensibinin devamı tehlikeli ve çekilmez bir yük olmaya başlamış, askerlikten tecrit edilen İstanbul ve Boğazlar her türlü savunmadan yoksun ve her türlü tesire açık bırakılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti boğazlarda var olan statükonun değiştirilmesi için gereken delilleri bir nota ile sıralamış, "Türk toprağının dokunulmazlığı

³²⁷ TDA. 541/ 44178.209581.49. 15 Haziran 1936.

³²⁸ Ortadoğu Araştırmalar Merkezi, Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklarından Tarihe Düşen Notlar ve Kanal İstanbul, Mayıs 2013, https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/2013520_Rapor155site.pdf

için zaruri güvenlik şartları ve Akdeniz’le Karadeniz arasında ticari seyrüseferi devamlı surette ve en liberal bir ruh içinde düzenleyerek yeni boğazlar rejiminin akdi için görüşmelere hazır” olduğunu bildirmiştir. Montrö Konferansı Avustralya, Büyük Britanya, Japonya, Bulgaristan, Fransa, Romanya, Yunanistan, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin katılımlarıyla 22 Haziran 1936 günü açılmıştır. Avustralya konferansa Büyük Britanya’nın tek dominyon devleti olarak katılım sağlamıştır. Açılış oturumunu İsviçre Federal Devleti Politik Departman Şefi M. Motto başkanlığında yapılan konferansta, Motto Türkiye’nin davranışını “Diplomatik bir konunun en isabetli ve en arzu edilen tarzda halli bakımından yüksek dürüstlük misali ve doğru usul” olarak övmüş Türkiye’nin kaygılarına anlayışlı bir biçimde yanaşmıştır.³²⁹

Türkiye adı geçen hükümetlere sunduğu notada isteklerini açıklamış ve durumunu belirtmiştir. Aynı zamanda Türkiye 10 Nisan tarihinde bu notayı Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine de göndermiştir. Konferansın açılmasından sonra ilk söz alarak konuşmalarını gerçekleştiren Tevfik Rüştü Aras, 1923 rejiminin varlık nedenini yitirmiş olduğunu bu nedenden Boğazlar rejiminin düzenlenmesinde uluslararası iş birliği kurmak istediklerini belirtmiştir. Aras çok yerinde bir jeopolitik tespit yaparak Türkiye’nin yaralanmaya en açık noktasının Boğazlar olduğunu ve bunu korumanın da doğal hakkı olduğu yönünde açıklamada bulunmuş, ticaret gemiciliğinin tam özgürlüğünü göz önünde tutan ve Türkiye’nin, iç denizi olan Marmara’nın ve özel bir durumu olan Karadeniz’in genel ve özel güvenlik gereksinimleriyle koşullandırılmış savaş gemilerine geçiş özgürlüğü sağlayan bir düzenleme önermiştir. Konferans sırasında Türkiye’nin bölgede daha önce oluşturduğu “Balkan Antantı” dengesi işine yaramış, Romanya temsilcisi bir bildiride bulunarak açıkça Türkiye’nin güvenliğine dokunan her şeyin Romanya’nın da güvenliğine dokunduğunu ve Karadeniz’e dokunan her şeyin Romanya’yı en yüksek ölçüde ilgilendirdiğini çünkü, açık denizlere tek çıkış yolunun Karadeniz ve Boğazlar üzerinden olduğunu, Boğazların Türkiye’nin kalbi Romanya’nın ise ciğerleri olduğunu açık dille belirtmiştir. Konferansda genel olarak Karadeniz ülkelerinin temsilcileri Boğazların kendi ticaretleri için önemini kavramış bir şekilde ticarete açık tutulması kısmını özellikle olumlu karşılamış ve desteklemiştir.³³⁰

³²⁹ Hüseyin Tosun, “Möntrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 13 (1994), s. 100, 101.

³³⁰ Fahri S. Korutürk, *Montreux Boğazlar Konferansı: Tutanakları Belgeler*, çev. Seha Meray ve Osman Olcay, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1976, s. 24, 25, 26.

İtalya tarafının ise hem Lozan Antlaşmasına imzacı devlet olarak, hem de bölgenin denge unsurunu oluşturan önemli devlet olması sıfatıyla konferansa iştiraki önemli idi. Türkiye Konferans'a İtalyayı'da davet etmiş, İtalya'nın Ankara Büyükelçisi ayın 22'sinde başlayacak toplantıya katılamayacağını nedenlerini bildirmiş, İtalya Hükümeti şimdiki durumun, Konferansın konusu olacak böylesine önemli çıkarlarla ilgili sorunların incelenmesi ve olumlu sonuçlara varılması için en elverişli bir durum olduğunu düşünmemiştir.³³¹

İtalya tarafı Türkiye'nin önerilerine karşı boğazların tahkimine karşı bir tutum sergilemiş, Mussolini, böylesi bir ortamda boğazların "baskı altına alınacağı" ve Karadeniz'deki İtalyan ticari çıkarlarının zarara uğrayacağını öne sürdü. Türkiye, Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp aracılığıyla ticaretin sekteye uğratılmayacağını söylemiş İtalya'yı ikna etmeye çalışmışsa da İtalya tarafı sözleşmeye katılmamanın yanında imzalanan sözleşmeyi tanımayacağını ilan etmişti. İtalya Hükümeti Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni İngiltere'nin İtalya'yı Akdeniz'den izole etme siyasetinin bir parçası olarak görmekteydi.³³²

İtalya'nın Konferans'a karşı tutum içerisinde olmasının bir diğer nedeni de imzalanacak sözleşme ile Sovyetlerin bölgede güçleneceğini, bir Türk-İngiliz yakınlaşmasından öte bir Sovyet-İngiliz ittifakının olacağından şüphelenmekteydi. Bir diğer neden İtalya'nın Almanya ile ilişkilerini yakınlaştırma düşüncesi idi. Habeşistan'ın işgalini meşrulaştırma arayışında olan İtalya'nın sözleşmeyi kabul etmemesindeki sebeplerden birisi olarak da Habeşistan meselesi konusunda Boğazlar Sözleşmesi'ni Türkiye'ye karşı bir pazarlık unsuru olarak kullanma planı vardı.³³³

Boğazlar Sözleşmesinin maddeleri üzerine görüşmeler devam ederken İngiltere tarafı kendi çıkarları üzerine, Boğazlar'dan geçişin uluslararası denetim altında kalmaya devam etmesini istiyor, Türkiye tarafı ise bu teklifi reddederek, Lozan Antlaşması ile kurulmuş olan Boğazlar Komisyonu'nun tamamen kaldırılmasını savunuyordu. Türk tarafının bir diğer tezi de bölgenin askerden arındırılmış statüsünün ortadan kaldırılarak, bölgenin Türk askerlerine açılması olmuştur. Sovyetler ise uluslararası denetimin kaldırılmasını desteklemiş ve

³³¹ a. g. e. s. 38.

³³² Gürhan Yellice, "1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Akdeniz'de İngiliz-İtalyan Uyuşmazlığı ve Türkiye'nin İtalya'yı Sözleşmeye Dâhil Etme Çabaları, 1936-1938", *"Tarih Okulu Dergisi"*, Sayı 33 (2018), s. 595.

³³³ a.g.m. s. 599, 600.

Boğazlar'ın bütün savaş gemilerine kapatılması görüşünü ileri sürerek Karadeniz'de kendi güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Antlaşma'nın imzalanması ile Boğazlar üzerinde Türkiye'nin egemenliği kesin olarak kabul edilmiş, Lozan ile kurulmuş olan Boğazlar Komisyonu kaldırılmış, bölgenin askerden arındırılmış bölge olma özelliği ortadan kaldırılarak bölgenin herhangi bir Türkiye Cumhuriyeti toprak parçasından farkı olmadığı doğrulanmış, aynı zamanda Gökçeada, Bozcaada ve Tavşanadası'nın askersizleştirilmesine de son verilmiştir.³³⁴ Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesinin imzalanması ile kendi arka bahçesi olarak gördüğü Karadeniz'in bir çatışma alanına dönüştürülmesine mani olmuş, boğazlar bölgesinde siyasi, askeri ve hukuki varlığını kabullendirmiş, kendi jeopolitik güvenliğini Anadolu yarımadasının ötesine taşımış, sınırlarının Avrupa yakasında da güvenliğini sağlamıştır.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ne uluslararası arenada kazandırdığı prestij ve uyguladığı politikanın bir ürünü olarak tarihe geçti. Montrö Boğazlar Sözleşmesi yirmi yıllık olup, tadil önerileri 14. ve 18. tonaj maddelerini düzenleyen maddelerdir. Dörtte üç çoğunlukla, diğerleri oybirliğiyle alınmalıdır. Türkiye'nin dörtte üçlük kararda olumlu oyu bulunması şarttır. Bunun uluslararası hukukdaki anlamı *"Türkiye'nin veto hakkının saklı tutulması"* dır.³³⁵

3.10. Montrö Sonrası Türkiye'nin İtalya Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları

Türkiye Cumhuriyeti'nin karar alıcı ve uygulayıcı mekanizması Montrö'nün imzalanması ile dış politikada büyük başarıya imza atarken, kendi güvenlik politikasını da ihmal etmemiştir. Atatürk yıllardan beri millî savunma vasıtalarına verilen önemin yerinde olduğunu yaşanan olayların gösterdiğini söylemiş ve ordunun en iyi araçlarla donatılmaya devam edeceğini belirtmiştir. Denizcilerin iyi silahlanmaları ve eğitilmeleri gerektiğini, havacılıkla ilgili önemli çalışmalar olmasına rağmen istenilen seviyelere ulaşamadığını bunun için yeni bir programın uygulama aşamasında olduğunu bildirmiştir. Ülkenin savunma stratejilerinde sivil savunma anlayışının yerleşmesi gerektiğini, hava taaruzlarına karşı milletin bilgilendirilmesini ve hazırlanmasına özel ilgi gösterilmesini istemiştir. Atatürk her şeye rağmen hazine disiplini ve millî paranın değerinin korunması konusunda

³³⁴ Rona Aybay, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Bazı Güncel Sorunlar", *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof.Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan*, Cilt 21 Özel Sayı (2019), s. 2733, 2734.

³³⁵ Mithat Atabay, *20'nci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar (Savaş, Barış, Göç ve Dramın Tarihi)*, İstanbul: Kriter Yayınevi, 2012, s. 177.

taviz vermeyeceklerini açıklamıştır.³³⁶ Uçaklar'ın İtalya'ya karşı savunma ve saldırı planlarında temel silah olacağına dair yürütülen politikalar ile Türk ordusunun saldırı kabiliyetini artırma amacıyla ABD'den 36 adet Martin 139WT bombardıman uçağı alınmıştır. Bu uçakların alınmasındaki neden ise Türkiye'den İtalya ana karasına yapılacak hava saldırısı için gerekli menzile ve yük kapasitesine sahip olması idi. Türk güvenlik Stratejisi On İki Adalar'ın karşısındaki Türk topraklarının savunulmasında ağır topçu birliklerin ve hava kuvvetlerinin gücüne güvenmekteydi.³³⁷ Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma konularında Mustafa Kemal Atatürk, Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü ön plana çıkmış, Mustafa Kemal Atatürk ve Fevzi Çakmak karar alıcı durumdayken, İnönü'nün alınan kararları genel ekonomik durum ile uyuşturmaya ve uzlaştırmaya çalıştığı düşünülmektedir.³³⁸

1936 yılının Ağustos ayında Türkiye hem yeni modernize ettiği ordusunun harbe hazırlık durumunu görmek hem de yeni imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin boğazlardaki tüm yetkiyi Türkiye'ye vermesinden rahatsızlık duyabilecek devletler ile olası bir çatışmaya karşı Türk ordusunun gücünü göstermek, aynı zamanda Balkan Paktına henüz katılmamış Bulgaristan'a Türk ordusunun gücünü göstererek, bu gücün yanında olmasının sağlayacağı güven ortamının farkına varmasını sağlamak amacıyla Trakya bölgesinde manevra gerçekleştirilmiştir. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Başbakan İsmet İnönü, Millî Savunma Bakanı Kazım Özalp, Orgeneral Fahrettin Altay, Ali Sait Akbaytugan, Asım Gündüz, Ali Fuat Erdem, İzzettin Çalışlar ve Kâzım Orbay Paşalar başta olmakla birçok kumanda ve zabitan manevraları izlemiştir. Kırklareli-Babaeski ve Lüleburgaz arasında 7 Ağustos günü başlayan manevralara uçaklarla yüzlerce tank ve zırhlı otomobil iştirak etmiş, 8 Ağustos sabahı Mavi Ordu Kırmızı Ordunun mukavemetine karşı Babaeski'yi ele geçirmiştir. Saat 7'de kırmızı piyadeler Babeski istikametinde ilerlemeye başlamış ve Tosagil sırtlarında taaruza hazırlanmış, süvari tümeni de Babaeski-Keli hattında ilerlemiştir. 9 Ağustos sabahı bütün gayretlere rağmen mağlup olan Kırmızı Ordu birlikleri, Babaeski-Kırklareli savunma hattında yeniden tertiplenerek saat 7 sularında kuzeyden Mavi Ordu birlikleriyle çatışmaya girmişlerdir. Çatışmada iki taraf da ağır ve hafif silahlarını kullanmıştır. Bu çatışmada kırmızı ordu birlikleri başarılı bir çevirme hareketi yaparak bütün mavi birlikleri sarmış, mavilere sadece bir tepe istikametinde kaçma imkanı bırakmışlardır. Mavi birliklerin bütün cephede giriştikleri taaruz, kırmızıların etkili savunması ile başarısız

³³⁶ Miyak, *a.g.e.*, s, 140.

³³⁷ Barlas ve Güvenç, "Bir Cumhuriyet Kurumu Yaratmak: Atatürk'ün Donanması, 1923-1939", s. 247.

³³⁸ Özdağ, *a.g.e.*, s, 116.

olmuştur.³³⁹ Bu tatbikatın özelliği zırhlı araçların ön plana çıkartılması olmuştur, muharebelerde zırhlı araçlar ile ilgili çeşitli uygulamalar yapılmış, özellikle araçların hava taaruzlarından gizlemelerinin üzerinde durulmuştur. Trakya Manevrası'nda, ordunun çağın gelişmeleri ile donatılması ve muharebede taaruz prensibi esas olarak uygulanmıştır.³⁴⁰

İngiliz Kralı VIII. Edward İtalya'nın bölgede sergilediği saldırgan politikalara karşı bölgeye ziyaret gerçekleştirmesi bölgede İngiliz uzlaşmasına itimadı tekrar var etmiş, ziyaretleri sırasında Kral'a Savunma Bakanı Duff Cooper'ın refakat etmesi büyük önem kesbetmiştir. Aynı zamanda Kral'ın bölgeyi ziyareti sırasında Yugoslavya sahillerindeki hava ve deniz üslerini ziyaret etmesi, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk yöneticiler ile birlikte gerçekleştirdiği görüşmelerde onları şimdiki İngiliz politikasına devam etmenin isabetli olacağına ikna ettiğini News Chronicle gazetesi yazmakta idi.³⁴¹ İngiliz Kralı VIII. Edward'ın Türkiye ziyareti İtalya tarafında olumsuz karşılanmış, İtalya İngiltere'nin kendisine karşı gerçekleştirdiği çevreleme siyasetinde Türkiye'nin aktif rol oynadığını düşünmüştür. İtalya Dışişleri Bakanı konuşmalarında Türkiye-İngiltere ilişkilerinin geldiği noktanın yalnız dostluk ve samimiyet özelinde değil, bir ittifak olduğu noktasında ısrar etmiştir.³⁴² Bakan aynı zamanda Türkiye'nin İtalya'ya karşı bulutlu bir itimatsızlık gösterdiğini, Türkiye'nin İngiltere'nin bölgedeki siyasetine uydu olduğunu, İtalya aleyhine gelişen Türkiye-İngiltere ilişkileri üzerine Türk gazetelerinin bunu reddedecek yazı yazmadıklarını bildirmiştir.³⁴³ Bu dönemde Türkiye-İtalya ilişkilerinde İngiltere'nin bölgedeki varlığının ve hamlelerinin önemli bir denge unsuru oluşturduğunu görmekteyiz. Akdeniz'de Anglo-Türk ortaklık kendisini denizlerde de gösterdi, 1936 yılında Türk donanması ilk yurt dışı liman ziyaretini Malta Adası'na gerçekleştirdi. Türkiye'nin askeri ve siyasi ilişkilerde daha açık bir evreye girdiğini gösteren bu ziyaret sırasında İngiliz deniz istihbaratı Türk donanmasının İtalyan yapımı gemilerini de incelediler.³⁴⁴ Türkiye'nin yeni deniz stratejisinin hazırlanmasında İngilizler kıyı savunmasının öncelikli olduğu tespitinde bulunarak, Karadeniz'den Akdeniz'e kadar kıyı boyunca ulaşımın sağlanmasını, Ege adalarından düşman çıkarmalarını önlemek için diğer kuvvetlerle iş birliği ve düşman gemilerine vur-kaç akınları doktrinini benimsediler.³⁴⁵

³³⁹ Özkurt, *a.g.e.*, s, 193, 194, 195.

³⁴⁰ Miyak, *a.g.e.*, s, 559.

³⁴¹ TDA. 534/ 37167.148614.5. 16 Eylül 1936.

³⁴² TDA. 541/ 44144.209526.32. 21 Eylül 1936.

³⁴³ TDA. 541/ 44158.208695.66. 19 Ekim 1936.

³⁴⁴ Barlas ve Güvenç, "Bir Cumhuriyet Kurumu Yaratmak: Atatürk'ün Donanması, 1923-1939", s, 248.

³⁴⁵ Barlas ve Güvenç, "Bir Cumhuriyet Kurumu Yaratmak: Atatürk'ün Donanması, 1923-1939", s, 249.

3.11. İtalya'nın Anti-Türk faaliyetleri

Paris Büyükelçiliğinden 28 Ekim 1936 tarihinde gönderilen bir yazı İtalyanların Sovyetler Birliği ve Türkiye üzerindeki faaliyetleri bakımından son derece önemlidir. Sovyetlerin işgal ettiği bölgelerin bağımsızlığı için hareket eden çeşitli anti-komünist gruplardan Paris'te bulunan Kafkas kökenli kimselerden Gürcü ve Ermenilerin Kafkasya'yı Bolşevik idaresinden kurtarıp İtalyan bölgesi haline getirmek için İtalya ile sıkı ilişkide oldukları öğrenilmiş, Paris'teki İtalyan büyükelçiliği ile irtibatı bulunan "Jucabiano" isimli bir şahsın da irtibat ajanlığı vazifesi gördüğü, Ermeni ve Gürcülerden Roma'ya gidenler olduğunu bunların arasında Vaçnatze ve General Zaharietze'nin de bulunduğu bildirilmiştir. İtalyanlar'a bölgede iş birliği teklif eden bu ekibe İtalyanlar şöyle cevap vermiştir: *"Pek alâ. Biz böyle bir teşebbüse girişebiliriz. Ancak Türkiye'de halihazırda iş başında bulunan yöneticilerin vücutları buna manidir. Bunlardan birkaç kişiyi imhaya teşebbüs ederseniz projeniz kolaylıkla meydana gelebilir"*. Bu şahıslarda cevap olarak Suriye tarafından adam göndermenin mümkün olduğu suretinde cevap vermiştir. Bu istihbaratın son dönemlerde Akdenizde İtalya aleyhine cereyan eden gelişmelerden sonra gerçekleşebilme ihtimali çok yüksek olsa da, Gürcü ve Ermenilerin kendi maddi menfaatleri için de böyle bir teşebbüste bulunabilecekleri düşünülmelidir.³⁴⁶ Ancak Türk Dışışleri bu konuya gayet ciddi yanaşmış, konuyu Emniyet Genel Müdürlüğüne bildirmiş, Emniyet bu konunun önemli olduğunu ve tetkikata devam edilmesi yönünde ricada bulunmuştur.³⁴⁷ Konu ile Dışışleri Bakanlığı İstihbarat Müdürlüğü de alakadar olmuş, Paris Büyükelçiliğine gönderilen yazıda konu ile ilgili detaylı bilginin Paris'te bulunan eski Kuzey Kafkas Dışışleri Bakanı Haydar Batat'dan alınabileceği bildirilmiştir.³⁴⁸

İtalyanların bu dönemde Suriye'de özellikle Hatay meselesi üzerindeki faaliyetlerine bakacak olursak, 1936 yılının Aralık ayında Millî Emniyet Hizmeti Reisi Şükrü Âli Ögel Genelkurmay Başkanlığı'na göndermiş olduğu yazıda Halep İtalyan konsolosunun Asker Çayırı ismindeki yerde iskan edilen Ermeni kampına giderek Ermenilerle görüştüğünü, İskenderun'da çıkan söylentilere göre Vataniler, Uluslar sosyetesinde Sancak meselesini kazanamazlarsa İtalya'yı kendilerine yardıma davet edeceklermiş, son seçimden birkaç gün evvel Fransızlar Sancakta Araplar adına kendi adamlarını milletvekili çıkaracaklarsa Vatani Alevilerin de İtalya himayesini isteyecekleri yayılmıştır. Ögel bu iki şayanın ciddiyetine

³⁴⁶ TDA. 541/ 44166.209564.27. 28 Ekim 1936.

³⁴⁷ TDA. 541/ 44166.209564.22. 11 Kasım 1936.

³⁴⁸ TDA. 541/ 44166.209564.20. 19 Ocak 1937.

ihtimal vermemekle beraber İtalyanların sancağın son günlerdeki karışık durumundan istifade ederek Ermeni ve Vataniler arasında propaganda yapmakta oldukları anlaşılmaktadır demiştir.³⁴⁹

İtalyanların faaliyetlerine bir diğer örnek ise Halep'teki İtalyan Konsolosu'nun Halk mümessili Abdülgani Türkmen'e İtalyan tebasından Loran Balit ile haber göndererek Balit'in evinde görüşmek istediğini bildirmiş, Abdülgani Türkmen ise özel olarak konsolosla görüşmeyeceğini, mutlak görüşmek istiyorsa evinin açık olduğunu söylemiştir.³⁵⁰ 1937 yılının 25 Ocak günü Gümrükler Muhafaza Genel Komutanlığı'nın Genelkurmay Başkanlığına göndermiş olduğu raporda İskenderun'un Türkiye'ye değil İtalyanlara verileceği hakkında Suriye'de çok sıkı propaganda yapıldığı, Azez istihbarat subayının yanında bu şekilde görüşüldüğü ve Suriye'de Türkiye'nin dinsizliği hakkında propagandalara başlanıldığı haberi alınmıştır.³⁵¹

1937 yılının hemen başlangıcında Türkiye-İtalya ilişkilerini ve bölge siyasetini yakından ilgilendiren bir gelişme yaşanmış, İtalya Hükûmeti, İtalya'nın Montrö'de imzalanmış Boğazlar Sözleşmesine katılmasını temin maksadıyla, Türkiye Hükûmeti ile doğrudan doğruya temasa geçmeye karar vermiştir.³⁵² Yine aynı günlerde Akdeniz siyasetinde yaşanan pozitif bir gelişme İtalya ve İngiltere arasında gerçekleşmiştir. Habeşistan savaşı ile beraber aralarında gergin ilişkiler olan taraflar İtalya'ya uygulanan yaptırımların kaldırılması, Akdenizdeki kuvvetlerin geri çekilmesi gibi olaylar üzerine ilişkiler normalleşmeye doğru dönmüştür. Normalleşmeye doğru giden ilişkiler üzerine İngilizler Addis-Ababa' da bulunan Hint Muhafız Bölüğünü geri çekmiş, Vikont Halifax'ın pozitif konuşmaları ortamın daha da yumuşamasını sağlamıştır. Taraflar arasında 2 Ocak 1937 günü Centilmenlik Anlaşması adıyla anılan antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Akdenizde giriş, çıkış ve transit serbestliği sağlanacak, Akdeniz'de statükonun korunmasına çalışılacak, Akdeniz bölgesinde her iki tarafın hak ve çıkarlarına saygı gösterilecek ve bu antlaşmanın başka hiçbir devlete karşı yönelmediği konusunda anlaşma sağlanmıştır. İngilizler İtalyanlar ile gerçekleştirdiği bu görüşmelerde Türkiye Cumhuriyetini haberdar etmeye dikkat etmişler, görüşmelerden dolayı endişeye

³⁴⁹ ATASE. 110-9-1-14/ 7.0.60. 2 Aralık 1936.

³⁵⁰ ATASE. 110-9-1-14/ 7.0.17. 26 Ocak 1937.

³⁵¹ ATASE. 110-9-1-14/ 7.0.22. 25 Ocak 1937.

³⁵² TDA. 541/ 44165.209558.66. 1 Ocak 1937.

düşülmemesini, görüşmelerde önemli amaçlardan birinin de üçüncü devletlerin çıkarlarına tecavüz etmemek konusu olduğu Türkiye tarafına bildirilmiştir.³⁵³

3.12. Akdeniz’de Korsan Denizaltı Saldırıları Türkiye’nin Önlemleri ve Nyon Antlaşması

İlişkiler pozitif hava içerisinde devam ederken, Akdeniz’de 1937 yılının Mayıs-Haziran aylarından itibaren vapurlara yönelik kimliği belirsiz denizaltı saldırılarına rastlanmaya başlanmış, önceleri daha az gerçekleştirilen saldırılar giderek artmış, Akdeniz deniz rotasının güvenliği kaybolmuş, bölgede ticaret istikrarsızlaşmıştır. Saldırıları gerçekleştiren denizaltıların hangi devlete ait oldukları belirlenememiş, Türk ve yabancı basın konu üzerinde çokca tartışmıştır.³⁵⁴ Konuyu daha iyi anlamak için 1936 yılında başlayan İspanya İç Savaşı’na değinmek faydalı olacaktır. 16 Ocak 1936 tarihinde İspanya’da seçimleri kazanan Sovyet yanlısı “Halk Cephesi” ve Manuel Azana hükümetinin kilise karşıtı politikaları ve İspanya’da yaşanan şiddet toplumu ikiye bölmüştür. Milliyetçilerin askeri isyanı 17 Temmuz 1936 tarihinde Afrika’daki İspanyol topraklarında başlamış ve kısa sürede Güney İspanya’ya yayılmıştır. İç savaşta taraflar General Franco liderliğinde milliyetçiler ve Manuel Azana liderliğinde solcular olarak iki tarafa ayrılmıştır. İngiltere ve Fransa bu iç savaşa karışmama politikası yürütürken, Sovyetler Birliği solcu kanadı, Almanya ve İtalya ise sağ kanadı desteklemiştir.³⁵⁵ 3 Ağustos 1937 tarihinde iç savaşta Milliyetçi kanadın lideri konumunda General Franco Roma’ya gönderdiği acil telgrafta, Sovyetler Birliği’nin Karadeniz’deki limanlarından Cumhuriyetçilere 600 ağır tank, 10.000 hafif tank ve on binlerce makineli tüfek gönderileceği istihbaratı sağlanmış ve Mussolini’den yardım istemiştir. Mussolini ise denizaltılarına kimliklerini gizleyerek, Karadeniz üzerinden Akdeniz yoluyla Cumhuriyetçi kanada sağlanan yardım sevkiyatını kesme emri vermiştir. Ağustos ayı ile sayıları artan saldırılarda sadece denizaltılar değil, uçak ve savaş gemileri de kullanılmıştır.³⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti ise iç savaşta İspanyol Cumhuriyetçilerine manevi destek vermiş, Cumhuriyetçileri resmi hükümet olarak tanıyarak İngiltere ve Fransa tarafından savunulan “karışmazlık politikasını” benimsemiştir.

³⁵³ TDA. 541/ 44178.209582.19. 4 Ocak 1937.

³⁵⁴ Tuğba Belenli, “Akdeniz’de Meçhul Denizaltı Saldırıları ve Nyon Konferansı (1937)”, *“Akademik Bakış Dergisi”*, Cilt: 12 Sayı: 24 (2019), s. 164, 165.

³⁵⁵ Gültekin K. Birlik, “Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin Birinci Yılındaki İhlaline Türkiye’nin Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* Cilt: 62 Sayı:2 (2022), s. 878.

³⁵⁶ Zafer Çakmak, *İkinci Dünya Savaşı Öncesi Akdeniz’de Korsan Denizaltılar Sorunu Nyon Antlaşması*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s. 19, 20.

Gerçekleştirilen saldırılar uyarı verilmeksizin ve yolcuların hayatı hiçe sayılarak gerçekleşmiş uluslararası deniz hukuku ihlal edilmiştir. Saldırıları genel olarak Sovyetler'in Cumhuriyetçi Hükümete erzak-levazım gönderdiği hatta toplanmış, İspanya suları ve onun karşısındaki Fas suları sık sık meçhul denizaltı saldırılarına sahne olurken, 15 Ağustos günü Bozcaada açıklarında Valencia Hükümetine ait “Ciudad de Cadiz” isimli vapurun batırılmasıyla saldırılar Türk sularına sıçramıştır. Akdenizin doğusuna da sıçrayan savaş ortamı Sovyetler Birliği üzerinden Cumhuriyetçi hükümete gönderilen ikmal yolunu kesmek için denizaltıların av sahası haline gelmiştir.³⁵⁷

Türkiye uzun yıllar gerçekleştirdiği çeşitli diplomatik ve askeri manevralar sayesinde savaş ateşini kendi topraklarından uzak tutmaya çalışsa da savaş Türk topraklarına gelmiş ve Türkiye kendi savunma stratejilerini uygulamaya koyulmuştur. Buna göre bölgede faaliyet göstererek deniz ticaretini engellemeye çalışan korsan denizaltılara karşı ilk olarak “Peykişevket” torpido muhribi olayın geçtiği yere gönderilmiş, Boğazlar ve Marmara sahillerindeki kontroller deniz uçaklarının katılımıyla daha da artırılmıştır. Başbakan İsmet İnönü Trakya’da gerçekleştirilen manevraların hemen akabinde Bakanlar Kurulunu acil toplantıya çağırmış, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve Donanma Komutanı Amiral Şükrü Okan’ın da hazır bulunduğu toplantıda Türk karasularında görülen korsan denizaltıyla ilgili 2/7344 sayılı kararnameye göre: “1-Bozcaada’da İspanyol gemisinin batırılması hadisesinin karasularımız dahilinde olup olmadığının tahkiki, 2- Birinci maddede yazılı hadisenin tahkik edileceğine ve Marmara Denizi’nde yabancı denizaltı gemisi görüldüğü haber alınır ve haber teyyüt ederse yapılacak muamelenin ne olacağına dair suretleri bağlı iki notanın Cemiyeti Akvam’a nezdimizde temsil olunan devletlere ve Londra’da Ademi Müdahale Komitesi’ne verilmesi onanmıştır”.³⁵⁸ Ayrıca Dışişleri Bakanlığı 24 Ağustos 1937 tarihinde elçiliklere iki ayrı nota vermiştir. İlk notada saldırıya uğrayan gemilerden ve akıbetlerinden bahsedilirken, ikinci notada Montrö sözleşmesinin ve uluslararası hukuk’un kendisine yüklediği görevleri yapmakta tereddüt etmeyeceğini, Boğazlar dahilinde korsan denizaltıya bir daha rastlanırsa teslim olmaya davet edileceğini yoksa batırılacağını açıkça beyan etmiştir. 24 Ağustos’taki görüşmelere ek olarak 9 Eylülde’de görüşme gerçekleşmiş, Gümrüğe ait açık deniz motorların şimdilik Genelkurmay’ın hizmetine verilmesi, Genelkurmay’ın Gümrük Vekaletiyle temasa geçerek motorların hareketini tanzim etmesi

³⁵⁷ Belenli, “Akdeniz’de Meçhul Denizaltı Saldırıları ve Nyon Konferansı (1937)”, s. 167, 168.

³⁵⁸ Zafer Çakmak, *a.g.e.*, s. 72.

kararlaştırılmış, Boğazların denizaltılara karşı savunma yöntemi olan ağla kapatılması hükümetçe henüz erken ve gayricaiz görülmüştür.³⁵⁹

Sovyetler Birliği'nin Roma elçiliği meçhul denizaltılar tarafından batırılan vapurlar hakkında İtalya Dışişleri Bakanlığına bir nota vererek bu denizaltıların İtalya'ya ait olduğuna dair kendilerinde esaslı delil bulunduğunu bildirmiş, insan ve diğer zayıat için İtalya'dan tazminat talebinde bulunmuştur.³⁶⁰ Moskova-Roma hattını gerginleştiren meçhul denizaltı saldırılarının İtalya denizaltıları tarafından gerçekleştirildiğine dair bilgiyi Berlin'de bulunan İngiliz ve Fransız elçileri de teyid etmiş, İtalya Berlin elçisi Moskova-Roma ilişkilerini asla kesmek istemediklerini ısrarla bildirmiştir.³⁶¹ Sovyetler Birliği, İtalya'ya protesto notası vermiş, bu saldırgan hareketlerin gerek politik, gerek maddi sonuçlarının sorumluluğunu İtalya'ya yüklemiş, bütün zararların tam surette tazminini istemiş ve suçluların cezalandırılmasını istemiştir.³⁶² Denizaltılar sadece ticaret gemilerine saldırmamış aynı zamanda bölgede bulunan İngiliz, İspanyol savaş gemilerine de saldırılar düzenlenmiştir. 12 Ağustos günü İspanyol donanmasına ait Almirante, Churruga ve Anteguerra isimli destroyerlere saldırı gerçekleşmiş, Churruga isabet alıp ağır hasar almış, 3 kişi ölmüş 9 kişi yaralanmıştır. İngiliz donanmasından ise Foxhound destroyeri 11 Ağustos günü İspanya'nın kuzey kıyıları yakınında korsan denizaltı tarafından saldırıya uğramış, herhangi bir zarar görmemiştir. 31 Ağustos günü ise Valencia'nın altmış mil kuzeyinde San Antonio Burnu açıklarında Havock isimli destroyer saldırıya uğramış, denizaltı Havock'u torpillemiş ancak isabet kaydedememiştir. Havock derhal denizaltıya karşılık verse de batıramamıştır.³⁶³

Akdeniz seyrüseferini ciddi tehlikeye atan denizaltı saldırıları devam ederken konu ile ilgili daha pasif politika izleyen İngiltere ve Fransa Akdeniz'de oluşan deniz haydutluğu ortamının genel bir savaşa dönüşmesini engellemek ve trafik akışını güvenli hale getirmek amacıyla genel bir konferansın toplanması fikrini gündeme getirdi. Fransa Dışişleri Bakanlığı İngiltere, İtalya, Fransa, Yugoslavya, Mısır, Yunanistan, Sovyetler Birliği, Romanya, Almanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Türkiye'yi konferansa davet etti. Aslında Fransa İspanya'da bulunan meşru hükümeti de davet etmek istemiş lakin İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden bunu sıcak karşılamamıştır. İsviçre'nin Nyon kentinde toplanan konferans iki ana sorunu çözmek amacıyla toplanmıştı. Birincisi Akdeniz'de hüküm süren

³⁵⁹ Zafer Çakmak, *a.g.e.*, s, 70-74.

³⁶⁰ TDA. 541/ 44185.209615.31. 6 Eylül 1937.

³⁶¹ TDA. 541/ 44158.208701.20. 13 Eylül 1937.

³⁶² Zafer Çakmak, *a.g.e.*, s, 36.

³⁶³ *a.g.e.*, s, 40.

asayişsizliği sonlandırmak, diğeri ise uluslararası seyrüsefer kanunlarına göre ticaret gemilerinin rahat hareket etmelerini sağlamaktı. Müzakerelerin kısa sürmesi ve teknik mahiyette olması amaçlanmaktaydı. Özellikle denizaltıların durumu, bunların nerelerde bulunup bulunmayacaklarının görüşülmesi ve konferansa katılmayan diğere devletlere de bilgi verilmesi uygun görüldü. Konferansa Almanya, İtalya ve Arnavutluk hariç davet edilen tüm devletler katılmıştır.³⁶⁴ İtalya ise General Franco'nun baskılarına rağmen denizaltıların Akdeniz'deki faaliyetlerini durdurma kararı almıştır.³⁶⁵

Hariciye Vekilliği Siyasi Müsteşarı Numan Menemencioğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada bu denizaltı gemilerinin korsan kabul edilerek kendilerine o yolda muamele yapılması konusunun konferansa yapılan teklifin esasını teşkil ettiğini söylemiştir. 14 Eylül 1937 günü imzalanan Nyon Antlaşması ile korsanlık vakalarına karşı tarafların dayanışma içinde hareketlerini temin eden birkaç prensip maddesinden sonra alınacak tedbirlerin bilfiil cereyanı ve ne yolda olacağını gösteren hükümleri içermektedir. Bu hükümlere göre, Batı Akdeniz'de Tiren Denizi hariç olmak üzere emniyetin denetimi kara suları dahilinde ve açık denizde İngiliz ve Fransız filolarına bırakılmış, Doğu Akdeniz'de kara sularının emniyeti her sahildevletinin kendisine ve açık denizlerde-Adriyatik Denizi müstesna olmakla- antlaşma hükümlerinin uygulanması için yine İngiltere ve Fransa filolarına verilmiştir. Antlaşmanın uygulanması sırasında bir yanlışlığa yol verilmemesi için antlaşmayı imzalamış devletlerin denizaltı gemileri, Akdeniz'de bazı kayıtlara tabi olarak seyrüsefer edeceklerdir.³⁶⁶ Antlaşma imzalandıktan sonra İtalya'nın da antlaşmaya katılmasını sağlamak amacıyla İtalya'ya ayrılan mıntıka içine Ege Denizi ve İonya Denizinin bir kısmı eklenmiş, bu konu Türkiye tarafından hassasiyet ile karşılanmıştır. Çünkü Türk tarafı kendisini alakadar eden denizlere ait alınan kararların kendileri dışında müzakere edilmesini bir emri vaki olarak karşılamıştır.³⁶⁷ Paris Uzmanlar Konferansı'nda alınan bu karar Yunan hükümetini de rahatsız etmiş, Yunanistan bunun üzerine Londra ve Paris'te teşebbüste bulunmuş, Yugoslavya Başbakanı Balkan Antantının reisi sıfatıyla Paris'i ziyareti sırasında konu ile ilgili görüşmelerde bulunmuştur. Durumu öğrenen İtalyan Hükümeti bu tutumu gayri dostane değerlendirmiş ve durumu General Metaksas'a bildirmiştir.³⁶⁸ Ali Fethi Okyar Türkiye'nin konu ile ilgili çekincelerini Lord Vansittart'a

³⁶⁴ Ulvi Ufuk Tosun, "Akdeniz'in Güvenliği İçin Kararlı Bir Adım: Nyon Konferansı (1937)", *Turcology Research*, Sayı: 75 (2022), s. 551, 552.

³⁶⁵ Zafer Çakmak, *a.g.e.*, s. 43.

³⁶⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 19, Devre: V, İçtima 2, 77. İnikad, 18 Eylül 1937, s. 341, 342.

³⁶⁷ TDA. 541/ 44185.209615.15. 14 Ekim 1937.

³⁶⁸ TDA. 541/ 44185.209615.10. 20 Ekim 1937.

bildirmiş, Vansittart ise İtalya'ya bölgede hiçbir şey verilmemiş olduğunu, mühim yolların İngiliz ve Fransız donanması tarafından kontrol altında tutulduğunu belirtmiştir.³⁶⁹

3.13. İtalyan Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışı: Hava Savunmasına Verilen Önem

Nyon Antlaşması İsmet İnönü ve Atatürk arasında görüş ayrılığı oluşturmuş, uzun yıllık faaliyetinden sonra İnönü'nün yerine Celal Bayar hükümet kurmak üzere Atatürk tarafından görevlendirilmiştir. Bayar, 1 Kasım 1937 tarihinde yaptığı konuşmasında güvenlik konusunu detaylı olarak ele almış, silah ve teçhizat ile ilgili programların devam edeceğini, silahlı kuvvetlerin ihtiyaçlarının en bol şekilde temin edileceğini, harp sanayisinin daha da geliştirilerek memleketin sanayileşmesi ve gelişmesi çalışmalarında savaş durumu ve ihtiyaçların her daim dikkate alınacağını belirtmiştir. Burada en önemli nokta Bayar'ın milletin hava programlarına gösterdiği yüksek ilgi sayesinde belirlenen hedeflere yaklaşıldığını, uçak temini işinde milletin gösterdiği iradenin takdire şayan olduğunu belirtmesi, cumhuriyetin karar alıcı kadrosunun güvenlik stratejilerinde hava savunma sanayisine gösterdiği özel ilgiyi ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Bayar, Kayseri Tayyare Fabrikasının geliştirilerek uçak motoru yapılabilecek hale getirileceğini bildirmiştir. Savunma politikalarında stok seviye oluşturulmasının programa yansıtılması ilgi çekmiştir. Aslında Bayar Hükümetinin havacılığa daha fazla önem vermesi dünyanın gittiği trende uyum sağlamış, bu dönemde havacılık ve hava savunması dünyada doktriner anlamda savaş konseptini büyük ölçüde şekillendirmiştir.³⁷⁰ Havacılığın bu dönemde Türk savunma konsepti içerisinde özel bir yeri olduğunu gözlemleye biliriz, Atatürk memleket savunmasından bahsederken askerlik dünyasında mühim ve tesirli bir etken olan hava kuvvetlerine yüce Meclis'in bilhassa alakasını ve dikkatini çekmek istemiş, daha sonra Türk Hava Kurumu adını alacak olan Tayyare Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük etmiş ve yaveri Bolu mebusu Cevat Abbas (Gürer) Bey cemiyetin ilk başkanı olmuştur.³⁷¹ Hatta hava kuvvetleri'nin geliştirilmesi için özel vergi bile çıkarılmıştır. Tayyare Resmi adıyla çıkartılan bu vergi özellikle Hava Kuvvetleri teçhizatını kuvvetlendirmek amacıyla tapu senetlerinden, biletle girilen tiyatro, sinema, sirk gibi yerlerin biletlerinden, gramafon plaklarının değeri üzerinden maktu veya nispi miktarlarda tayyare pulu yapıştırmak suretiyle

³⁶⁹ TDA. 541/ 44185.209615.9. 20 Ekim 1937.

³⁷⁰ Miyak, *a.g.e.*, s, 141-144.

³⁷¹ *a.g.e.*, s, 123, 124.

alınmıştır. 29 Nisan 1933 tarihli ve 2159 sayılı kanunla ispiro ve ispiroto içkilerden alınan kârın %4.5’u Tayyare Cemiyeti tarafından alınmaktaydı. 1935-1938 tarihleri arasında Tayyare Resmi ile gerçekleşen gelirler toplam 9.233.800,86 lira olmuştur.³⁷² Tayyare Resmi vergisinin yanında Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi adıyla alınan vergilerde 1936-1938 yılları arasında toplamda 16.729.933,81 lira bütçe oluşturulmuştur.³⁷³

Türk güvenlik stratejisinin karar alıcı mekanizması yurt dışında gerçekleşen siyasi, askeri olayları doğru analiz etme yeteneği ile kararlarla, 1937 yılında 10-14 Ekim tarihleri arasında Ege’de Aydın-Söke-Kuşadası-Aziziye bölgesini kapsayan bir askeri manevra tertiplemiştir. Türkiye’nin bu manevrayı gerçekleştirmekteki sebebi genel olarak İtalyan-Habeş savaşı sırasında İtalya’nın uyguladığı askeri taktik ve silahları üzerine olmuştur. 2. Ordu Müfettişi Orgeneral İzzettin Çalışlar’ın Harekât Müdürlüğü görevini üstlendiği bu manevrada planlanmış durumlar içerisinde kimyasal silahlardan korunma, gaz maskesi kullanımı ile hava taaruzlarına karşı uçaksavar birliklerinin kullanılması önemli bir yer tutumaktaydı. İtalya’nın Habeşistan’ın işgali sırasında cephe gerilerine hava taaruzları yapılması, bu taaruzlar sırasında zehirli gazları kullanması Türkiye tarafından yakından takip edilmişti. Gerek askeri gerek diplomatik Türk stratejik aklı tarafından yakından takip edilen bu savaşta İtalya’nın cephe gerilerine gerçekleştirdiği taaruzlar Habeşistan’ın yenilgiye uğramasının en önemli sebepleri arasında gösterilmiştir. Doğu Afrika’da gerçekleşen bu gelişmelerden sonra yurt genelinde hava tehlikesine karşı topyekün tedbirler alınması ve alınacak tedbirlerin yeni bir merkez oluşturularak merkezi bir yapılanma halinde takip edilmesi maksadıyla 1937 yılında Millî Savunma Bakanlığı tarafından bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. Bu çalışmada hava taaruzuna karşı alınacak tedbirler “*aktif ve pasif korunma tedbirleri*” şeklinde ikiye ayrılmıştır. Kanun tasarısında gösterilen gerekçeyle göre artık hava ordularının hedefleri sadece kara ve deniz güçleri değil, ülkenin bütün şehir ve kasabaları ile fabrikaları, önemli sanayi merkezleri, demir yolları, erzak ve mühimmat depoları, hava istasyonları vb. önemli noktalardır. Türkiye’nin İtalyan yıkıcı hava taaruzu tehdidine karşı aldığı bu tedbirler kapsamında Genelkurmay Başkanlığı’na bağlı olarak hava ve kimya harbine yönelik bir birlik “*Hava Müdâfaa Genel Komutanlığı*” adıyla 11 Mayıs 1937 tarihli ve 3231 sayılı kanuna dayanılarak teşkil edildi. Hava savunması çerçevesinde talimatların oluşturulması, konu ile ilgili teşkilat ve tesislerin kurulması bakımından Hava Müdâfaa Genel Komutanlığı bir icra kurulu oluşturmuştur. Hava savunmasına yönelik bütün devlet

³⁷² a.g.e., s, 179, 180.

³⁷³ a.g.e., s, 184.

kuruluşlarının katkı ve değerlendirmelerinin alınması ve sürekli fikir alışverişinde bulunulması amacıyla “*Yüksek Müdâfaa Hava Komisyonu*” oluşturulmuş ve başkanı Genelkurmay Başkanı olmuş, üyeler ise Hava Müdâfaa Genel Komutanı ve bakanlık müsteşarlarından oluşacaktı. Savunma Bakanlığı’nın komisyondaki üyesi ise Hava Müsteşarı olacaktı. Ayrıca Ege Manevralarında ilk defa demiryolu nakliyatı ile ilgili çalışmalarda değerlendirildi.³⁷⁴

³⁷⁴ Miyak, *a.g.e.*, s, 567, 568, 569, 702.

SONUÇ

Bu tezde, Atatürk dönemi Türkiye-İtalya ilişkileri arşiv belgeleri merkeze alınarak incelenmiştir. Tezin ilk bölümü konunun daha iyi anlaşılması için tarihsel gelişmelere ayrılmıştır. Bu bağlamda 20. Yüzyılda Osmanlı dönemi ilişkiler İtalya'nın yayılmacı emelleri doğrultusunda Trablusgarp üzerinden kriz ortamında şekillenmiş, İtalyanlar Banco di Roma'nın faaliyetleri ile bölgede etkin iktisadi ve sosyal faaliyetlerde bulunmuş, İtalyanların bölgede politikası yumuşak güç unsurları üzerinden oluşmuştur. Osmanlı idarecileri İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki dikkatini Irak bölgesine çevirmesi üzerine strateji geliştirmiştir. Bölgede artan İtalyan etkisi üzerine yöneticiler, Trablusgarp üzerinde İtalyanlara toprak satışında zorluklar çıkarılması, toprak satan yerlilerin cezalandırılması gibi önlemler almıştır. Trablusgarp Valisi Recep Paşa çocukların yabancı okullarına gönderilmemesi, halkın İtalyan hastanelerinde tedavi edilmemesi, emlak ve arazi satışlarında dikkatli olunması yönünde tedbirler geliştirmiştir.

Diplomasi cephesine baktığımızda ise Akdeniz güç dengeleri göz önüne alınarak İtalyan yayılmacılığına karşı Fransa'ya başvurulmuş ancak Fransa'nın sunduğu ağır şartlar sebebiyle İtalya'ya karşı bir ittifak ortamı oluşturulamamıştır. İtalyanların Trablusgarp üzerine sundukları bir diğer tez ise Romalılık mirası olmuştur. Osmanlı Devleti, İtalya ile savaş ortamında donanmasının yetersizliği sebebiyle, Doğu Akdeniz'de Anadolu ve Trablusgarp arasında ikmal hattı oluşturamayacağından, bölgeye giden genç subaylar liderliğinde bölge halkından oluşturacağı birliklerle direniş oluşturma taktiğini kabul etmiştir. Bölgede hem ticari hem de nüfuz olanağı geniş olan Senusiler Osmanlı direnişinin insan kaynağını oluşturmuştur.

Trablusgarp Savaşında kara saldırısından istediği sonuçları elde edemeyen İtalya, Osmanlı'ya karşı etkin donanması vasıtasıyla savaşı Doğu Akdeniz'e yaymış, boğazları tehdit ederek Osmanlı'yı barışa zorlamıştır. Osmanlı Devleti ise İtalya'nın bu hamlesine karşı Boğazları gemi trafiğine kapatıp, Akdeniz-Karadeniz arasındaki ticareti engelleyerek dönemin önemli devletlerini İtalya'ya karşı baskı oluşturmaya yönünde strateji geliştirmiştir. Coğrafi yapısından dolayı Karadeniz üzerinden dünya denizlerine daha rahat çıkış elde eden Rusya bu hamleden fazlasıyla etkilenmiştir. İngiltere tarafı da Boğazların kapalı olmasından etkilenmiş, Rusya-İngiltere arasındaki tahıl ticareti sekteye uğramıştır. İtalyanların Çanakkale'ye taaruzu Anadolu jeopolitiğinin kırılma noktasını öne çıkarmış, donanmanın etkisizliği denizler üzerinden Türklere karşı baskı unsuru olarak kullanılmıştır. Anadolu'ya

hakim olan gücün donanmasına ne kadar önem vermesi gerektiği bu örnekler ile bir kez daha gözler önüne serilmiştir. İtalyanların Adalar üzerindeki askerî emellerine karşı Osmanlı Trablusgarp'da olduğu gibi düzenli birliklere karşı düzensiz birliklerle direniş gerçekleştirmesi talimatını vermiştir. Babıâli yönetimi kendi topraklarında yaşayan İtalyanları sınır dışı etmeyi düşünse de İtalyanların çoğunun yabancı şirketlerde çalışıyor olması ve bunların diplomatik yollarla korunması Osmanlı'nın elini zayıflatmıştır. Bu unsur bizlere tehdit alınan devletin vatandaşlarının ve kurumlarının tehdit edilen devlet içerisindeki konumunun tehdit edilen devlet tarafından kontrol altında tutulması gerektiğini gösterir nitelik taşımaktadır.

Balkan Savaşları'nın patlak vermesiyle birlikte Trablusgarp'ı savunamayacağını anlayan Osmanlı Devleti, Uşi Antlaşması ile Trablusgarp'dan İtalyanlar lehine çekilmiştir. 26 Nisan 1915 tarihinde İtilaf devletleri tarafında savaşa giren İtalya'ya karşı Sofya Sefiri Fethi Bey, Adalar'a İtalyanlar tarafından sevkiyat gerçekleştirildiğini ifade ederek, Antalya bölgesinin savunulmasının artırılması gerektiğini ve İstanbul'da bulunan İtalyanların sınır dışı edilmesi gerektiğini önermiştir. 1915 yılının Temmuz'unda İtalyanların Adalar'a yığınak yapması, Adalar'da yaşayan müslümanları tutuklaması ile Osmanlı-İtalya ilişkileri tekrar gerilmiş ve İtalyanlar Osmanlı'nın Trablusgarp'daki direnişçilere yardım sağladığı gerekçesiyle Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir. Savaş döneminde Osmanlı Devleti'nin Batı Anadolu üzerine İtalya'dan beklediği saldırı gerçekleşmemiş, İtalyanlar Ege ve Akdeniz'i ablukaya almakla yetinmiştir. Bu dönemde Adalar Anadolu jeopolitiği üzerine saldırı üssü olarak kullanılmış, İtilaf devletleri kendi aralarında gerçekleştirdiği paylaşımlarda İtalya'yı küçük ortak olarak görmüş, bunda İtalya'nın ittifaka son katılan ülke olması etkili olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın İtilaf Devletleri'nin zaferi ile sonuçlanması sonucunda 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi ile 13 Kasım günü İstanbul'a gelen İtilaf donanması içinde İtalyanlar da bulunmaktaydı. İtilaf Devletleri Mütareke'den sonra İstanbul'daki işlerini "Yüksek Komiserler" vasıtasıyla yürütmüş, komiserler içerisinde İtalyan Yüksek Komiseri Kont Carlo Sforza Türkler ile ilişkide ön plana çıkmıştır. Sforza Türklere yönelik İtalyan politikasını şöyle özetlemiştir; *"Türklere sömürgeci olarak değil, bir dost olarak geldiğimi göstermeyi arzu ediyorum"*. Sforza Türkler ile ilişkilerde diğer İtilaf devletlerinden farklı olarak daha yumuşak bir politika izlemeyi İtalyan çıkarları için daha uygun bulmuştur. İtalyanların Sforza üzerinden şekillenen politikası Anadolu'nun tümüne bir endüstri alanı olarak bakmak olmuştur. İtalyanlar bölgede güç ve zorbalık yoluyla bir çıkar elde etmenin

doğru politika olmadığını düşünmüş, Türk idarecilere ve bölge halkına zorluk çıkartmadan hükmetmeyi kendi ekonomik çıkarlarına daha uygun görmüştür. Bu dönemde Sforza, Anadolu'da bir direnişin başlayacağını öngörmüş, İtalya'nın ve diğer devletlerin bölgede kalıcı olmadığını anlamıştır. Anadolu'ya ticari kazanç sağlayacakları bir bölge olarak bakan İtalyanların Anadolu politikası realist bir zemine oturtulmuştur. İtalya için Anadolu zengin kömür yatakları, tarıma uygun coğrafyası ve İtalyan nüfusunun yerleşeceği geniş bir alan olarak görülmüştür.

2 Ocak 1919 tarihinde başlayan İtalyan işgalleri yumuşak gücün etkisi ile birlikte devam etmiştir. Bölgede yaşayanlara pasaport dağıtılmış, hastane, sağlık ocağı, dispanser gibi sağlık hizmetleri verilmiştir. Millî Mücadele hareketi açısından da İtalyan işgalleri kesinlikle kabul edilmemiş, ancak öncelik Yunan işgallerine verildiğinden kısa bir süre göz yumulmuştur. Millî Mücadele dönemi ilişkileri etkileyen bir diğer unsur ise İtilaf Devletleri-İtalya ilişkisi olmuştur. İtilaf Devletleri tarafından İzmir ve çevresinin işgali konusunda kandırıldığını düşünen İtalya Kuvâ-yi Milliye birliklerinin bölgede hareket etmesine ses çıkarmamış, ellerindeki silahları Türklere satmış, Türklerin Avrupa'daki propaganda merkezlerinden birisi de Roma olmuştur. Londra Konferansı ile hayal ettiği ekonomik ayrıcalıklara kavuşan İtalya, TBMM'nin antlaşmayı onaylamaması ile bölge üzerine oluşturduğu planlarını gerçekleştirememiştir. İtalyanların Lozan'da uygulamaya çalıştıkları üç ana yaklaşım; müttefikleriyle eşitlik, On İki Adalar üzerindeki haklarını tescil ettirmek ve Anadolu'da ekonomik kazanç sağlamak olmuştur.

Cumhuriyet dönemi Türk-İtalya ilişkileri, iki taraf içinde yeni oluşan statüko üzerinden şekillenmiştir. Türkiye, saltanat ve hilafeti kaldırmış, rejim değişikliğine gitmiştir. İtalya'da ise Mussolini iktidarı ile faşist bir yönetim gücü ele geçirmiştir. İkili arasında ortaya çıkan Arkeolojik Kriz İtalyanların Romalılık mirası üzerinden ortaya çıkmış, Millî Mücadele dönemi Anadolu'dan kaçırılan değerli tarihi eserler İtalyanlar'dan geri istenmiştir. Türkiye'nin İtalyanlar'a Anadolu'da arkeolojik araştırma yapmaları konusunda izin vermemesi, oluşan güvensizlik ortamını gösterir nitelikte olmuştur. Bu durum aynı zamanda Cumhuriyet'in yönetici kadrosunun Anadolu tarih ve mirasına hangi düzeyde sahip çıktıklarını gözler önüne sermektedir. Arkeolojik Kriz, Türk-İtalya ilişkilerinde İtalyanların gözünden bir itibar meselesi haline gelmiş, İtalya Ankara üzerinde diplomatik baskısını artırmıştır. Türkiye ise bu diplomatik baskılara karşı stratejik manevrasını Millî Mücadele döneminde Anadolu'dan götürülen eserlerin iadesi şartını koşarak geliştirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânından hemen sonra geçen sürede Türk-İtalya ilişkileri daha çok İtalya'nın hamlelerine göre şekillenmiştir. "Mare nostrum" doktrini üzerinden Akdeniz politikasını şekillendiren Mussolini, her yıl on binlerce İtalya'nın yabancı ülkelere göç etmesini önlemek ve bunları İtalyan egemenliği altındaki topraklara yerleştirmek amacıyla Akdeniz ve Orta Doğu bölgesinde yayılmacı siyaset anlayışı benimsemiştir. Mussolini'nin Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için elinde bulundurduğu en büyük koz On İki Adalar'ın İtalyan kontrolünde olması idi. 1924 yılının yaz aylarında İtalyanların Rodos adasına askeri yığınak yaptıkları ve Antalya, Kuşadası gibi bölgelerde keşif yaptıkları haberlerinin yayılması üzerine ilişkiler gerilmiş, İtalyanlar Leros Adasını deniz üssü olarak seçmiş, hangarlar ve kışlalar inşa etmiştir. Batı'dan tehdit alan Türkiye 1924 yılında İzmir'de gerçekleştirdiği Harp Oyunları ile İtalyan ve Yunan birliklerin birlikte ve ayrı-ayrı gerçekleştirecekleri hareketler sonucunda askeri olarak kendi eksik yanlarını gözlemlemiştir. İtalya ve Yunanistan'ın ayrı-ayrı gerçekleştireceği çıkarmalarda Türkiye'nin zafere ulaşacağı, birlikte hareket edecekleri zaman ise mağlubiyet alınacağı gözlemlenmiştir.

Yeni kurulan Cumhuriyet hükümetinin karar alıcı ve uygulayıcı kanadında yer alan isimlerden olan Şükrü Kaya, dönemin İtalyan tehdidini doğru okuyan nadir devlet adamlarından birisi olmuştur. Kaya'ya göre adalar yabancı bir devletin elinde bulunduğu sürece Türkiye'ye karşı tehdit vardır ve bu adalar Anadolu'nun savunulması için doğal bir kale vazifesi görmektedir. Şükrü Kaya'nın adalar konusunda bu kadar hassas davranmasının arkasında Batı Anadolu'nun coğrafi tehdit algılamasını doğru okuması ile birlikte İstanköy doğumlusu olması da dikkate alınmalıdır. 1924 yılında Türk-İtalyan ilişkilerinde gerçekleşen krizde Türk karar alıcılar oluşan tehdiye askeri manevralar ile güvenlik stratejisi oluşturmuş, İzmir'de savunmanın zayıf olduğu noktalar ön plana çıkartılmış, İzmir'in müstahkem mevki haline getirilmesine karar verilmiştir.

1924 krizinin donanma ayağına baktığımızda ise TBMM'de Recai Bey ve Kastamonu mebusu Ali Rıza Bey Yunan ve İtalyan tehlikesine karşı Ege ve Marmara denizlerinde bir saldırı donanması oluşturulmasını teklif etmiş ancak Genelkurmay bunu kabul etmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik stratejisi senaryoları bunlarla da sınırlı değildi. TBMM gizli oturumlarında İstanbul mebusu Hamdi Bey bu dönemde Türkiye'ye karşı olası bir güvenlik tehdidinin coğrafi durum ve askeriyeden dolayı denizlerden olacağı düşüncesi ile olası bir saldırı durumunda düşmanın Anadolu'ya yaklaşmadan, karaya ayak basmadan

denizlerde durdurulması gerektiği stratejisini savunmuştur. Hamdi Bey düşmanın karaya ayak basmadan denizlerde durdurma stratejisinde Yavuz gemisinin onarılarak aktif şekilde kullanılmasını savunmuştur. Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa Türkiye'nin güvenlik stratejilerinde savunmanın düşman denizlerinde başlaması gerektiğini savunmuş, meseleye sadece dengeleri değiştirecek gemilerimiz olmalı düşüncesi ile yanaşmamıştır. Adalar Denizi'nden gelen olası bir tehdit karşısında deniz uçaklarının bol olması ve istasyonların gerekli olduğunu savunmuş, bölgede denizaltılar vasıtasıyla düşmanın arka ikmal hattının kesintiye uğratılabileceği stratejisini savunmuştur. Kâzım Paşa'ya göre asıl savunma stratejisi düşman donanmasıyla denizin ortasında çarpışarak düşmanın Anadolu'ya ayak basmadan denizlerde durdurulmasıdır ve bunun için sadece gemiler almak onları tamir ettirmek yeterli değildir. Donanma oluşturulmadan önce onu tamir edecek, saklayacak, büyük donanmalar karşısında koruyacak donanma üsleri ve tersaneler gerektiğini de savunmuştur. Yunanistan ve İtalya'nın birleşerek karadan ve denizden taarruzuna karşı bir diğer savunma stratejisi ise Kastamonu Mebusu Ali Rıza Bey'den gelmiş, Ali Rıza Bey böyle bir senaryo karşısında Türk donanmasının takviye edilmesini ve başka bir taraf ile birleşebileceğini söylemiştir. Ancak elle tutulur bir deniz gücü olmazsa kimsenin Türkiye ile ittifaka talip olmayacağını da savunmuştur. Savunma Bakanı Kâzım Paşa'nın Türkiye'nin güvenliği için oluşturduğu bir diğer strateji ise hava kuvvetlerine önem verilmesi şeklinde olmuştur. 1.800.000 lira bütçe ve 24 deniz uçağı, 120 kara uçağı tedariki üzerine oluşturulan program ile Miralay Muzaffer Bey Hava Kuvvetleri Müfettişi adıyla Avrupa'da tahkikatlarda bulunmuştur.

Türk savunma güçleri ülkenin savunulması konusunda çeşitli görüş ayrılıklarında olmuştur. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak donanmanın büyük bir suüstü filoya sahip olması gerektiğini savunanlara karşı, hava gücü ve uçakların daha önemli olduğunu savunmuştur.

Türkiye 1924 yılı boyunca İtalyan tehdidine karşılık silahsız statüde bulunan Çanakkale dışındaki bütün Ege sahillerini silahlandırdı. Edremit, İzmir, Manisa hattına top ve bataryalar yerleştirildi. Manisa, Menemen'deki asker miktarı iki katına çıktı. Türk savunma stratejisine göre olası bir saldırı durumunda lojistik kısıtlamalar üzerinden bölgenin savunulması zorlaşırsa halka silah dağıtılarak direniş gerçekleştirilecekti.

Bu dönemde iki taraf arasındaki ilişkilerde Ahmed Şerif es-Senusi'nin Türkiye'de bulunması etkili olmuş, Şeyh Senusi'nin Trablusgarp'da İtalyanlara sorun çıkartacağı

düşüncesi İtalya ile ilişkilerde Türkiye Cumhuriyeti'ne Osmanlı'dan miras kalan sorunlardan birisi olmuştur. Yine bu dönemde taraflar arasında İtalyan nüfusunun Anadolu'da yerleşmesi üzerinden sorun çıkmış, yeni kurulan Cumhuriyet hükümeti toplu bir şekilde Anadolu'ya göç edip, çalışıp yaşamak isteyen İtalyan nüfusunu tehdit olarak değerlendirmiş, vize konusunda katı davranmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya oluşturulmaya çalışılan konjonktürü doğru yorumlayıp analiz etmiş ve yerinde reaksiyon almıştır.

1925 yılında Türk karar alıcıların yine Batı Anadolu bölgesinde askeri manevralar gerçekleştirmesi dönemin güvenlik algısının bir tarafında hâlâ daha Batı'ya endeksli olduğunu gösterir nitelik taşımıştır. 1926 yılında Türk dış politikasında İngiltere ile Musul üzerinden ortaya çıkan gerginlik üzerine İtalya'nın İngiltere tarafında yer alabileceği senaryosu ile birlikte Yunanistan, İtalya ve İngiltere'de manevralar yapıp, Türkiye'nin güç gösterisi karşısında geri adım atması beklenirken, Dışişleri Bakanlığı Genelkurmay Başkanlığından tehdite tehditle karşılık verilmesini istemiş, kendi güvenlik refleksini oluşturmuştur.

1927 yılında özellikle Türkiye-İngiltere arasındaki Musul sorununun çözülmesi, İtalya'nın Türkiye ile ilgili niyetlerini erteleyerek Balkan coğrafyasına ağırlık vermesi üzerine Türk-İtalyan ilişkilerinde olumlu yönde seyretmeye başlamıştır. Musul sorununda İtalyanların batıdan Türkiye'ye karşı harekete girişecekleri düşüncesi Türk dış politikasında Sovyetler Birliği'ne daha da yaklaşmaya ve Türkiye'nin Musul konusunda daha uzlaşmacı olmasına sebep olmuştur. İki taraf arasındaki ilişkilerin pozitif yönde gelişmesi ile birlikte 30 Mayıs 1928 tarihinde Roma'da Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile taraflar arasında uzun yıllardır devam eden gerginlik döneminden yumuşama dönemine geçilmiştir.

Türkiye'nin deniz güvenliği için önemli bir yer tutan donanma oluşturma programında İtalya ile ilişkilere önem verme nedenleri, İtalyanların nispeten uygun fiyatlar teklif etmesi, dünya silah sanayisinde oluşan boşluğun İtalya'yı öne çıkarması, İngilizlerin teklifinde İzmit'de kendi kontrollerinde tersane kurulması gibi bir şart olması ve bu durumun Sovyetler Birliği'ni rahatsız etmesi olmuştur.

1929 yılının yaz aylarında gerçekleşen “İzci Kıyafeti” krizi olmuştur. İzcilik yapılanmasının radikal ideolojilerin paramiliter gençlik yapılanmaları olarak görüldüğünü varsayarak ve İtalya tarafının İzmir'e olan ilgisi herkesin malumu iken Türkiye'nin

çekincelerinde doğru ve haklı olduğu anlaşılmıştır, herhangi bir yanlış anlaşılmaya kesinlikle müsaade etmek istemeyen Türkiye, radikal ideolojileri ve onları temsil eden unsurları kendisinden uzak tutmak istediğini göstermiştir. Aynı zamanda daha sonraki dönemlerde “Camicia Nera” adlı faşist propaganda filminin gösterimine izin verilmemesi Türkiye’nin konuya olan hassasiyetini ortaya koymuştur.

Bölgede yaşayan İtalyan ve Yunanların ikametlerinin uzatılmamasına yönelik politika izlenmesi Cumhuriyetin yönetici kadrosunun bu dönemde adı geçen milletlere karşı yürüttükleri yerleşim politikasını göstermektedir. Yönetici kadro İtalyanların ve Yunanların özellikle hak iddia ettikleri bölgeye yerleşmesini bir tehdit olarak algılamış ve bu bölgelere yerleşip gelecekte herhangi bir olumsuz duruma yol açmamalarını istemiştir.

İtalya’nın Türkiye üzerine kurduğu sömürge planlarından birisi de Mustafa Kemal Atatürk’ün ölmesi veya istifa etmesi üzerine ortaya çıkacak ihtilalden faydalanarak Anadolu’yu işgal etmek olmuştur.

Türkiye’nin de içerisinde bulunduğu Balkan coğrafyasında politik dengeler revizyonist ve anti-revizyonist dış politika hamleleri üzerinden şekillenmiştir. Bölge üzerinde çıkarları bulunan dönemin önde gelen devletleri tarafından oluşturulan Balkan konjonktürü Küçük Antant ve İtalya olarak ikiye ayrılmıştır. Küçük Antant’ın en büyük destekçisi olan Fransa’nın bölgedeki emellerine karşılık İtalya, Türkiye ve Yunanistan’ı kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Akdeniz’de oluşan statükonun devam etmesi ve İtalya lehine bozulmaması için, Türkiye ve Yunanistan kendi aralarındaki sorunlara hızlı çözümler bulmuş, bölgede oluşan tehdit tarihi düşmanlıkları sona erdirmiştir. İtalya’nın revizyonist emellerle bölgeyi savaş alanına dönüştürmesinin karşısını almak için “Balkan Birliği” fikri ortaya çıkmıştır. Türkiye sadece İtalyan tehditine karşı değil, aynı zamanda İngiltere tarafından temelleri atılan Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasından da endişe duymuştur. “Balkan Birliği”nin kurulmasındaki iktisadi temelli sebep ise 1929 yılında gerçekleşen Dünya Ekonomik Buhranı olmuştur.

Türkiye İtalyanların kaza yapan uçaklarının aranması, tarihi eser inceleme gibi bölgesel faaliyetlerine izin vermemiş, bu durum taraflar arasında oluşan güvensizlik ortamından doğmuştur.

İtalya’nın kontrolünde bulunan adalar için erzak tedarikini Batı Anadolu’nun vilayetlerinde köy ve kasabaları dolaşarak gerçekleştiren yabancıların İtalyan istihbaratı için

alışıyor olabileceğini bildiren Türk Dışışleri, bu duruma karşılık İktisat Bakanlığının bölgelerde erzak ihracat kooperatifi oluşturularak ihtiyaçların bir elden ve bir noktadan sağlanması stratejisini oluşturmuştur.

1934 yılında Benito Mussolini yaptığı bir konuşmada İtalya'nın geleceğini Asya ve Afrika'da gördüğünü söylemiş, bu konuşma Türk-İtalyan ilişkilerinde dönüm noktası yaratmıştır. 1934 yılı itibarıyla İtalya Adalar bölgesini ağır bir şekilde silahlandırmaya başlamış, Türkiye'de casus şebekesi kurmuştur. Bu tehdit karşısında TBMM Mayıs 1934'de silahlanma için ek mali kaynak sağlanmasına ilişkin gizli bir yasayı onaylamıştır. Aynı zamanda bu tarihten itibaren yerel silah ve gemi sanayisine önem verilmiştir. Yeni donanma programında bir veya iki kruvazör, iki muhrip ve bir hastane gemisi yapılması planlanmıştır. İtalya tehdidi karşısında yeni savaş gemileri almak için İngiltere'ye kredi başvurusunda bulunulmuşsa da İngiltere kabul etmemiştir.

Türkiye'nin İtalyan tehdidine karşı almış olduğu i güvenlik tedbirlerinden biriside, İtalyan diplomatik temsilciliklerinin sıkı gözetim altında tutulması, Konsolosların sivil polisler tarafından takip edilmesi olmuştur.

Türkiye-İtalya ilişkilerinde bir diğer çatışma alanı Orta Doğu bölgesi olmuştur. İtalya, Türkiye aleyhinde faaliyette bulunmak amacıyla ayrılıkçı Kürt ve Ermenilerle temasa geçmiştir. Ayrılıkçı Kürtler, Ermeniler ve İtalyanların Türkiye'ye karşı giriştikleri faaliyetler Halep Türk Konsolosluğu tarafından dikkatlice takip edilmiş, Emniyet Genel Müdürlüğü ile istihbarat paylaşımı gerçekleşmiştir. İtalya tarafı ise faaliyetlerini bölgeye göndermiş olduğu ajanlar ve diplomatik temsilcilikler vasıtasıyla gerçekleştirmiştir.

Türk-İtalyan ilişkilerinin geleceği ile ilgili önemli olan bir diğer unsur İtalya'nın Habeşistan harekatının sonucu olmuştur. İtalya Habeşistan'da başarısızlığa uğrarsa Türkiye'ye saldıracağı görüşü hakim olmuştur.

Türkiye'nin İtalya tehdidi karşısında, diplomasi cephesinde başvurduğu bir diğer güvenlik stratejisi Yugoslavya, Yunanistan, Fransa ve İngiltere ile Akdeniz Antlaşmaları imzalayarak, İtalya'nın olası bir saldırısı durumunda bu devletlerin desteğini almak olmuştur.

Uluslararası ilişkilerin giderek gerginleştii politik ve askeri ortamda Türkiye güvenlik stratejilerinde hava kuvvetlerini ön plana çıkarmış, ÷lkede hem sivil hem askeri havacılığın geliştirilmesi için planlı çalışma başlatılmıştır. Yönetici kadronun konuşmalarında havacılığın önemine vurgu yapılmış, Tayyare Cemiyeti kurulmuş, hava kuvvetlerinin güçlendirilmesi için özel vergi çıkartılmıştır. 1937 yılının Ekim ayında Ege’de gerçekleştirilen askeri manevralar sırasında Türkiye, Habeşistan savaşında İtalya’nın kullandığı taktikleri incelemiş, İtalya’nın Habeşistan ordusunun cephe gerisine gerçekleştirdiğı taaruzların İtalyan zaferinde etkili olduğı gözlemlenmiştir. Bu durum karşısında Türkiye hava taaruzuna karşı Genelkurmay Başkanlığı’na bağılı “Hava Müdâfaa Genel Komutanlığı”nı kurmuştur.



KAYNAKÇA

1) ARŞİV BELGELERİ

A) Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi

ATASE. 110-9-1-14/ 7.0.60. 2 Aralık 1936.

ATASE. 110-9-1-14/ 7.0.22. 25 Ocak 1937.

ATASE. 110-9-1-14/ 7.0.17. 26 Ocak 1937.

B) Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA.10-30-10/30-18-1-1. 16 Haziran 1924.

BCA. 30-10-0-0/ 226.523.13. 14 Kasım 1931.

BCA. 30-10-0-0/ 226.523.29. 5 Temmuz 1932.

BCA. 30-10-0-0/ 226-523-30. 9 Kasım 1932.

BCA. 30-10-0-0/ 53.348.13. 13 Ekim 1934.

BCA. 30-10-0-0/ 221.492.24. 26 Eylül 1935.

BCA. 490-1-0-0/ 605.96.2. 11 Aralık 1935.

C) Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

TDA, 541/ 44236.210217.113, 25 Ocak 1929.

TDA, 541/ 44102. 208968.1, 11 Şubat 1929.

TDA, 541/ 44106.209130.106. 6 Mart 1929.

TDA, 541/ 44101.208964.12. 7 Ağustos 1929.

TDA, 541/ 44262.210648.49. 4 Mayıs 1929.

TDA, 541/ 44241.210153.30. 20 Mayıs 1929.

TDA, 541/ 44180.209470.2. 30 Mayıs 1929.

TDA, 541/ 44106.209130.68. 17 Temmuz 1929.

TDA, 541/ 44106.209130.10. 20 Temmuz 1929.

TDA, 541/ 44258.210320.1. 15 Kasım 1929.

TDA, 541/ 44102.208973.38. 3 Ocak 1930.

TDA, 541/ 44104.209101.1. 13 Ocak 1930.

TDA, 541/ 44118.209092.8. 15 Nisan 1930.

TDA, 541/ 37170.148370.5. 5 Eylül 1930.

TDA, 541/ 44107.209120.3. 13 Ekim 1930.

TDA, 541/ 44106.209130.53. 23 Ekim 1930.

TDA, 541/ 38296.152912.31. 11 Şubat 1931.

TDA, 541/ 44160.209599.5. 5 Nisan 1931.

TDA, 541/ 44160.209599.37. 26 Nisan 1931.

TDA, 541/ 42760.193329.50. 18 Haziran 1931.

TDA, 541/ 44106.209130.1. 3 Temmuz 1931.

TDA, 541/ 44160.209599.6. 5 Ekim 1931.

TDA, 541/ 44146.207556.459. 4 Ocak 1932.

TDA, 541/ 44160.209599.23. 16 Ocak 1932.

TDA, 541/ 43948.207597.68. 8 Mayıs 1932.

TDA, 541/ 44160.209599.15. 9 Mayıs 1932.

TDA, 541/ 44156.209367.12. 18 Mayıs 1932.

TDA, 541/ 43948.207597.67. 12 Haziran 1932.

TDA, 541/ 44663.214732.14. 15 Haziran 1932.

TDA, 541/ 44144.209524.21. 24 Ağustos 1932.

TDA, 541/ 44144.209527.39. 15 Şubat 1933.

TDA, 541/ 44160.209595.51. 1 Mart 1933.

TDA, 541/ 44160.209595.47. 20 Mart 1933.

TDA, 541/ 44136.209521.48. 29 Mart 1933.

TDA, 541/ 44160.209595.25. 19 Mayıs 1933.

TDA, 541/ 43948.207598.51. 21 Haziran 1933.

TDA. 541/ 44201.209903.29. 1 Temmuz 1933.

TDA. 541/ 44144.209527.25. 1 Ocak 1934.

TDA. 541/ 44663.214735.1. 13 Şubat 1934.

TDA. 541/ 44158.208704.37. 5 Mart 1934.

TDA. 541/ 44226.210241.37. 24 Mart 1934.

TDA. 541/ 44336.211406.177. 25 Nisan 1934.

TDA. 541/ 43948.207598.25. 7 Mayıs 1934.

TDA. 541/ 44136.209249.1. 2 Temmuz 1934.

TDA. 541/ 44212.209671.4. 6 Eylül 1934.

TDA. 541/ 44165.209553.6. 28 Aralık 1934.

TDA. 541/ 44156.209370.3. 10 Ocak 1935.

TDA. 541/ 44050.208976.118. 10 Ocak 1935.

TDA. 531/ 37282.149616.7. 11 Ocak 1935.

TDA. 537/ 7557.44837.1. 2 Mart 1935.

TDA. 541/ 44199.209519.25. 28 Nisan 1935.

TDA. 541/ 44141.208989.4. 9 Temmuz 1935.

TDA. 541/ 44336.211568.2. 24 Ağustos 1935.

TDA. 541/ 44138.209529.16. 21 Eylül 1935.

TDA. 541/ 44226.210242.37. 23 Eylül 1935.

TDA. 541/ 44162.209452.3. 18 Ekim 1935.

TDA. 501/ 31438.124387.1. 18 Ekim 1935.

TDA. 541/ 44162.209450.55. 26 Kasım 1935.

TDA. 534/ 37282.149616.36. 10 Aralık 1935.

TDA. 531/ 37282.149614.35. 3 Ocak 1936.

TDA. 534/ 37282.149607.39. 15 Şubat 1936.

TDA. 541/ 43948.207597.6. 25 Mayıs 1936.

TDA. 541/ 44178.209581.49. 15 Haziran 1936.

TDA. 534/ 37167.148614.5. 16 Eylül 1936.
TDA. 541/ 44144.209526.32. 21 Eylül 1936.
TDA. 541/ 44158.208695.66. 19 Ekim 1936.
TDA. 541/ 44166.209564.27. 28 Ekim 1936.
TDA. 541/ 44166.209564.22. 11 Kasım 1936.
TDA. 541/ 44165.209558.66. 1 Ocak 1937.
TDA. 541/ 44178.209582.19. 4 Ocak 1937.
TDA. 541/ 44166.209564.20. 19 Ocak 1937.
TDA. 541/ 44185.209615.31. 6 Eylül 1937.
TDA. 541/ 44158.208701.20. 13 Eylül 1937.
TDA. 541/ 44185.209615.15. 14 Ekim 1937.
TDA. 541/ 44185.209615.10. 20 Ekim 1937.
TDA. 541/ 44185.209615.9. 20 Ekim 1937.

D) TBMM Arşivi

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 19, Devre: V, İçtima 2, 77. İnıkad, 18 Eylül 1937

2) GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Son Posta

Vakit

3) Resmî Yayınlar

T.C. Resmî Gazete, Sayı 2651, 12 Mart 1934.

4) ARAŞTIRMA-İNCELEME ESERLER

Akandere, Osman. “20-26 Ekim 1931 Tarihlerinde İstanbul’da Toplanan İkinci Balkan Konferansı ve Sonuçları”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14 (2003): 249-298.

Altay, Fahrettin. *On Yıl Savaş ve Sonrası*, İstanbul: İnsel Yayınları, 1970.

Altiner, Müberra. “Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2020.

Altunsoy, Burak. “İtalya’nın Trablusgarp’a Nüfuzu ve Trablusgarp Savaşı’nın Başlamasında İtalya Basınının Etkisi”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 52 (2022): 31-69.

Apaydın, Cem. “Lozan Barış Konferansı Sürecinde İtalyanların Müzakerelere Yaklaşımı”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 17, Sayı 33 (2018): 147-174.

Arielli, Nir. *Fascist Italy and The Middle East, 1933-40*, Londra: Palgrave Mcmillan, 2010.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Asker, Ahmet ve Emrah Yıldız. “Ezberin İnşası: Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet Dönemi Basınında Kürt Meselesi”, *“Kebikeç”*, Sayı 32 (2011): 15-40.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, ATASE Başkanlığı Yayınları, Sayı 126, Ocak 2011.

Atabay, Mithat. *20’nci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar (Savaş, Barış, Göç ve Dramın Tarihi)*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2012.

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. Ankara: Kaynak Yayınları, 2015.

Aybay, Rona. “Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Bazı Güncel Sorunlar”. *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof.Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, Cilt 21, Özel Sayı (2019): 2729-2742.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Enver Paşa Cilt 2: Makedonya’dan Ortaasya’ya 1908-1914*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.

Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.

Barlas, Dilek ve Serhat Güvenç. “Bir Cumhuriyet Kurumu Yaratmak: Atatürk’ün Donanması, 1923-1939”, *Türkiye’de Ordu Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, ed. Evren Balta Paker ve İsmet Akça, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Barlas, Dilek ve Serhat Güvenç. *Türkiye’nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939) Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2014.

Barlas, Dilek. “Akdeniz’de Hasmane Dostlar: İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve İtalya”. *Doğu Batı Dergisi* , Sayı:14, (2001): 210-218.

Barlas, Dilek. “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Politikası”, (Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Gazimağusa Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ekim 3-6, 1995).

Barlas, Dilek. “Türkiye’nin 1930’lardaki Balkan Politikası” Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Ankara, Ekim 15-17, 1997.

Batı, Güney Ferhat. “Türk Dış Politikasının Mihenklerinden: Balkan Paktı”. “*Uluslararası Eşitlik Politikaları Dergisi*”, Cilt 1 (2021): 122-130.

Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılâbı Tarihi, C: II., Kısım: I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Belenli, Tuğba. “Akdeniz’de Meçhul Denizaltı Saldırıları ve Nyon Konferansı (1937)”. “*Akademik Bakış Dergisi*”, Cilt 12, Sayı 24 (2019): 163-190.

Belenli, Tuğba. “Türkiye-İtalya-Yunanistan Üçgeninde Rodos ve Oniki Ada (1911-1930)”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 64 (2019): 69-102.

Bıyıklı, Mustafa. “Türkiye’nin İttifak Politikası ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928-1938)”. *Yeni Fikir Dergisi*, Sayı 9 (2012): 151-166.

Birlik, Gültekin K.. “Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin Birinci Yılındaki İhlaline Türkiye’nin Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 62, Sayı 2 (2022): 876-907.

Blinkhorn, Martin. *Mussolini and Fascist Italy*. New York: Routledge, 1994.

Borlat, Barış. “Osmanlı-İtalyan Harbi’nde (1911-1912) Çanakkale’ye Asker İhracına Karşı Alınan Savunma Tedbirleri”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 32 (2022): 271-293.

Clarke III, J. Calvitt. *Russia and Italy Against Hitler The Bolshevik-Fascist Rapprochement of the 1930s*. United States of America: Greenwood Press, 1989.

Çabuk, Mustafa. "Senusilik ve İşgalcilere Karşı Kuzey Afrika'da Osmanlı-Senusi İş Birliği". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1 (2019): 221-256.

Çakırbaş, Ali. *İki Savaş Arası Dönemde Avrupa'da Kaos ve Otoriterizm*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019.

Çakmak, Haydar. "Atatürk'ün Dış Politika Felsefesi ve Uygulamalar", *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, ed. Haydar Çakmak, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013.

Çakmak, Zafer. *İkinci Dünya Savaşı Öncesi Akdeniz'de Korsan Denizaltılar Sorunu Nyon Antlaşması*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Çelebi, Mevlüt. "İtalyanların Bodrum ve Çevresindeki Arkeolojik Faaliyetleri (1919-1928)". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 33, Sayı 2 (2018): 357-373.

Çelebi, Mevlüt. "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 31, Sayı 91 (2015): 94-130.

Çelebi, Mevlüt. "Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 22, Sayı 52 (2007): 21-52.

Çelebi, Mevlüt. "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri". *Belleten*, Cilt: 62, (1998): 157-206.

Çelebi, Mevlüt. "Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri" 90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumların'da Sunulan Bildiri, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Mayıs 4, 2009.

Çelebi, Mevlüt. "Milli Mücadelede İtalyan İşgalleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 9, (1993): 395-416.

Çelebi, Mevlüt. "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi". *Atatürk Araştırma Merkezi*, Cilt 15, Sayı 45 (1999): 791-800.

Çelebi, Mevlüt. "Uşi Antlaşması'ndan Sonra İtalya'nın Türkiye Siyaseti" Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, Mayıs 16-18, 2011.

Çelebi, Mevlüt. *Barışın Yolunu Açan Mütareke 100. Yılında Mudanya Mütarekesi*, ed. Behçet Kemal Yeşilbursa, Sentez Yayınları, Bursa 2022.

Çelebi, Mevlüt. *Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1923-1939)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.

Çeltikçi, Orhan. "İtalyan İşgalinde Antalya (1919-1921)", Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2014.

Çetin, Nurten. “Londra Konferansı’nda Ahmet Tevfik Paşa”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4 (2012): 107-127.

Dağ, Ahmet Emin. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2016.

Değerli, Esra S., “Türkiye’nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmalar: Balkan Paktı”. *“Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi”*, Cilt: 9, Sayı 2 (2008): 115-134.

Demirci, Hasan. “24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan (Lausanne) Barış Andlaşması’nın Türk ve Dünya Tarihi Açısından Yeri ve Önemi”. *Anasay Dergisi*, Sayı:2 (2017): 247-263.

Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2013.

Dikici, Ali. “Polis Arşiv Belgelerine Göre Atatürk’e ve Diğer Devlet Adamlarına Yönelik Suikast Girişimleri”. *“Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi”*, Cilt 30, Sayı 90 (2014): 1-48.

Dilek, Mehmet Sait. “Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellog Paktı”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 37 (2013): 145-169.

Diodato, Emidio ve Federico Niglia. *Italy in International Relations The Foreign Policy Conundrum*. Cham: Swinger International Publishing, 2017.

Durukan, Eyüp. *Günlüklerde Bir Ömür-VI Cumhuriyet Yürüyor (1923-1926)*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.

Eker, Kemal ve Görkem Bahtiyar. “Atatürk Dönemi’nde Donanma Oluşturma Sürecinin Finansmanı”. *Mavi Vatan’dan Açık Denizlere Dergisi*, Sayı: 3 (2019): 16-23.

Erdem, Ufuk. “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Atatürk’e Suikast Girişimi (1935-1936)”. *“Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi”*, Cilt 16 Sayı 33 (2016): 275-306.

Erdemir, Lokman. “Çanakkale Muharebeleri’nde 27. Alay Komutanı Yarbay Mehmet Şefik (Aker) Bey”, *Çanakkale Muharebeleri’nin İdaresi Komutanlar ve Stratejiler*, ed. Lokman Erdemir ve Kürşat Solak, Çanakkale Valiliği Yayınlar, Çanakkale 2015.

Evans, Graham ve Jeffrey Newnham. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2007.

Fındıklı, Erhan Berat. *Mare Nostrum Mussolini Dönemi’nde Türkiye’de İtalyan Mimarlar Arkeologlar ve Seyyahlar (1922-1943)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.

Fortna, Benjamin C., *Kuşçubaşı Eşref: Efsane Teşkilat-ı Mahsusa Subayının Hayatı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.

Geçikli, Recep Murat. “Balkan Paktı Süreci’nde II. Balkan Konferansı ve Yankıları”. *“Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi”*, Sayı: 49 (2023): 315-338.

Geniş, Kaan Cem. “Mahmut Celal (Bayar) Bey’in İşgâlden Önce İzmir’deki Faaliyetleri”. *Atatürk Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2 (2019): 285-308.

Giolitti, Giovanni. *Trablusgarp’ı Nasıl Aldık?*. Hazırlayan: Tahsin Yıldırım, İstanbul: DBY Yayınları, 2012.

Gönlübol, Mehmet ve Ömer Kürkçüoğlu. “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2 (1985): 451-474.

Gürdal, Feryat. “Türk Siyasi Hayatında Bekir Sami Kunduh (1865-1933)”. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, 2019.

Güzel, Hasan Tevfik. ““Hasta Adam” Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı”. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1 (2017): 78-118.

Hale, William. *Türk Dış Politikası 1774-2000*. İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003.

Hülagü, Orhan. “Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 39 (1997): 759-785.

Irmak, Sadi. “Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 39 (1987): 487-496.

İldeş, Yonca. “İki Savaş Arası Dönemde İtalya’nın Arnavutluk Siyaseti Karşısında Türkiye’nin Tavrı”, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri Ankara: ICANAS 38, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yayınları, 2007.

Kara, Bülent. “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”. *Akademik Bakış*, Cilt 3, Sayı 5 (2009): 143-170.

Karakaş, Nuri. “Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanması’nın Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)”. *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 6, Sayı 12 (2013): 81-109.

Karpat, Kemal H. *Türk Dış Politikası Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Koloğlu, Orhan. *Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Türk Subayları*. Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, 1979.

Korutürk, Fahri S. *Montreux Boğazlar Konferansı: Tutanakları Belgeler*, çev. Seha Meray ve Osman Olcay. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1976.

Kostak, Ercan. “Mustafa Kemal Atatürk’ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016.

Kösoğlu, Nevzat. *Şehit Enver Paşa*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.

Kurtcephe, İsrail. “İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazını Geçme Teşebbüsleri”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 1 (1990): 299-312.

Kürkçüoğlu, Ömer. “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünyü ve Bugünü”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 35, Sayı 1 (1980): 309-335.

Liddell Hart, Basil. *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Luciano Monzali, “The Middle East in Italian foreign policy: A historical perspective”, *Italy and the Middle East Geopolitics, Dialogue and Power During the Cold War*, Editör: Luciano Monzali ve Paolo Soave, I.B. Tauris Yayınları, Londra 2021.

Malkoç, Eminalp. “İtalyanların Trablusgarp Savaşı Sırasında Oniki Ada’yı İşgallerinin Türk Basınındaki Yankısı: İikdam ve Şehbal Örnekler”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Cilt 16, Sayı 31 (2020): 79-117.

Mengeş, Yeter. *İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İtalyan İlişkileri*. İstanbul: Libra Yayıncılık, 2018.

Mert, Özcan. “Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma’nın Trablusgarb’daki Faaliyetleri”. *Belleten*, Cilt 51, Sayı 200 (1987): 829-847.

Mete, Şengül. "Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetler". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 8 (1998): 261-292.

Miyak, Derya Levent. *Atatürk Döneminde Millî Müdâfaa Vekâleti ve Güvenlik Politikaları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2022.

Müderrişoğlu, Alptekin. *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*. Ankara: Maliye Bakanlığı Ellinci Yıl Yayınları, 1974.

Oran, Baskın. “Dönemin Bilançosu,” *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, Cilt 1: 1919-1980, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Önal, Buket ve Mehlika Özlem Ultan. “Balkan Paktı (1934) ve Dışarıdaki Yansımaları”. *“Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi”*, Cilt 13, Sayı 22 (2021): 65-84.

Özcan, Halil. “Telgrafçı İhsan (Pere) Bey’in Gözünden Trablusgarp ve Balkan Savaşları Sırasında Çanakkale Boğazı’nın Ablukası ve Bozcaada’nın işgali”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 35 (2022): 103-135.

Özdağ, Ümit. *Atatürk İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri*. Ankara: Kripto Yayınları, 2017.

Özer, İsmail. “Türk Dış Politikasında Balkan Misâkı ve Önemi”. “*Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*”, Cilt 10, Sayı 3 (2020): 718-735.

Özgiray, Ahmet. “Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri (1921-1930)”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1 (1990): 125-134.

Özkurt, Fatih. “*Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Askerî Manevra ve Tatbikatlar (1909-1938)*”. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2017.

Özüçetin, Yaşar ve Sıddık Yıldız. “Mussolini İtalya’sının 1936 Yılına Kadar Sahip Olduğu Dış Politikası ve Bu Bağlamda Muhtelif Türk Büyükelçilikleri Tarafından Gönderilen Yazılarda Ortaya Konulan İzlenim ve İntibalar”. “*The Journal of Academic Social Science Studies*”, Sayı 68 (2018): 257-277.

Pancar, Emine. “Cavit Aker’in Anılarına Göre Yunanlıların Fethiye’yi İşgali ve İzmir’in İşgalinin Fethiye’ye Yansımaları”. *History Studies*, Cilt: 5 (2013): 107-124.

Papuççular, Hazal. “İki Savaş Arası Dönem Türk Dış ve Güvenlik Politikasında Oniki Ada, 1923-1939”. *History Studies International Journal of History*, Cilt: 9 (2017): 143-154.

Papuççular, Hazal. *Türkiye ve On iki Ada 1912-1947*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Pınar, Mehmet. “Suriye’de Yeni Bir Hoybun Hareketi ve İtalya Faktörü (1935-1939)”. “*Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*” Sayı: 24 (2020) : 129-147.

Renouvin, Pierre. *1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2004.

Sabuncuoğlu, Nurhan. *Ansiklopedik Askerî Terimler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.

Sakin, Serdar ve Mustafa Salep. *Balkanlar’da Güvenlik Arzusu: Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya İlişkileri ve Balkan Paktı*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.

Salep, Mustafa. “İtalya’nın Yayılmacı Dış Politikasının İki Savaş Arası Dönemde Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1 (2022): 114-147.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi, 2023.

Saral, Emre. “Türkiye-Macaristan İlişkilerinde İtalya’nın Rolü (1928-1933).” *“Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi”*, Sayı: 25 (2017): 155-181.

Selçuk, Sefa. “5 Ekim 1930 Tarihinde Atina’da Toplanan Birinci Balkan Konferansı ve Sonuçları”. *“Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi”*, Sayı: 1 (2021): 59-77.

Sofuoğlu, Adnan ve Seyfi Yıldırım. “1921 Londra Konferansında Türk Diplomasisi: Sadrazam A.Tevfik Paşa’nın Sözü Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilcilerine Bırakması Meselesi”. *Belleten*, Cilt 79, Sayı 284 (2015): 284-351.

Solak, Mustafa. *Atatürk’ün Bakanı Şükrü Kaya*. Ankara: Kaynak Yayınları, 2018.

Sonyel, Salâhi Ramadan. “Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngilizlerin Eline Geçen Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Tutanakları”. *Belleten*, Cilt 45, Sayı 2 (1981): 215-302.

Sonyel, Salâhi Ramadan. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Cilt II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Sonyel, Salâhi Ramadan. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Cilt I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.

Soylu, Perihan Ünlü. “Kaostan Barışa Köprü: Balkan Paketi’nin İnşası (1928-1934)”. *“Tarih Okulu Dergisi”*, Sayı: 29 (2017): 235-276.

Soysal, İsmail. *Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

sozluk.gov.tr. “Güncel Türkçe Sözlük”. Son güncelleme 28 Kasım, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>

Sönmezoğlu, Faruk. *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları, 2015.

Stoddard, Philip. *Teşkilât-ı Mahsusa*. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.

Şahin, Güngör. “Trablusgarb Savaşı’ndan Milli Mücadele’ye Türk-İtalyan İlişkileri” Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumun’da Sunulan Bildiri, Millî Savunma Üniversitesi Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Ekim 21-22, 2019.

Şıvgın, Hale. *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

Şirin, Funda Selçuk. “Sovyet Rusya ve İtalya Gezilerinin Türk Siyasal Yaşamına Etkisi (1930-1932)”. *Folklor/Edebiyat*, Cilt 19, Sayı 73 (2013): 105-130.

TBMM. *Gizli Celse Zabıtları*, C. II, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1985.

TBMM. *Gizli Celse Zabıtları*, C. IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1980.

Temel, Mehmet. “Trablusgarp Savaşında Osmanlı Devleti ve İtalya Tarafından Savaş Kaçağı İlan Edilen Maddeler ve Denizlerde Karşılıklı El Koymalar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1 (2005): 203-214.

Tosun, Hüseyin. “Möntrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama)”. *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 13 (1994): 87-112.

Tosun, Ulvi Ufuk. “Akdeniz’in Güvenliği İçin Kararlı Bir Adım: Nyon Konferansı (1937)”. *Turcology Research*, Sayı: 75 (2022): 549-557.

Tuncer, Hüner. *Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası*. İstanbul: Sia Kitap, 2021.

Tuncer, Hüner. *Atatürkçü Dış Politika*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008.

Tuncer, Hüner. *Türk Dış Politikası 1. Cilt Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920)*. Ankara: Kaynak Yayınları, 2017.

Türkeş, Ünal. *Kurtuluş Savaşında Muğla*. İstanbul: Yelken Matbaası, 1973.

Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih (1789-2014)*. İstanbul: DER Yayınları, 2015.

Umar, Ömer Osman. “Trablusgarp Savaşı Sırasında İtalya'nın Beyrut'u Bombardımanı”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 17 (2001): 727-784.

Uzun, Hakan. “1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri”. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2 (2004): 35-50.

Uzun, Hakan. “Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferansı'ı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922)”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 14, Sayı 53 (2013): 329-350.

Yellice, Gürhan. “1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Akdeniz'de İngiliz-İtalyan Uyuşmazlığı ve Türkiye'nin İtalya'yı Sözleşmeye Dâhil Etme Çabaları, 1936-1938”. *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 33 (2018): 589-626.

Yellice, Gürhan. “İtalyan-Bulgar Revizyonist Politikaları Karşısında Türkiye'nin Balkan Antantı'nı “Ayakta Tutma” Çabası ve Türk-Yunan İttifak Arayışı”, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1 (2018): 537-578.

Yenisu, Melek. “Ortadoğu Paylaşım Tasarıları ve Türkiye (1915-1923)”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

EKLER

Ek-1

Dosya rabt Nümerolarinin işaretine mahsus mahal		Dosyas		Hn. V: Evrak usulü müdûrlüğü			
Hariciye Vekâleti		Müdürlüğü					
Evrakın umumi nûmorosi	müstenit oldugu evrakın nûmorosi	şu'benin kayt nûmorosi	mübeyyiz	müevvit	mümeyyiz	müdûr	umumi müdûr
56905	3851	4999	1/9/1929	Em			
Evrakın hususî nûmorosi							
149							
Evrakın tarîhi							
15111 929							
Hulasa		Mahmudiye Rehberlik Vekâletine Emniyet Umum Müdürlüğüne ifadesiyle gönderilen 4123 No ve 18/12/28 tarihli 1642 tekerelerine cevaplar. Bodrum ve Kilitlik limanlarıyla okuraki sahillerine gelecek olan Yunan ve İtalyan gözetim ve italyan tebaası ile ikamet lerinin aramasına meydan verilmemek işin idarî tedbirler ihtikarı, soruşturma mahel verilmemesine bilhassa itina edilmek üzere. teşkilatı, pek munafık olacağı kanaatında bulunduğumuzu arz ederim efendim.					

13.04.2022 tarih ve 34269117 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Türkiye'ye gelecek Yunan ve İtalyan vatandaşlarından dolayı tedbir alınması

görülmüş ve mahalli Hükümetin şiddetli tedbirler almasına vesileler teşkil etmiştir.

Halk İTALYAN idaresinden gayrı memnundur. İTALYANLAR ADA'ya İTALYA'dan getirdikleri muhacirleri ancak nakti tazminat vererek yerlerinde tutabilmektedirler.

Sahillerimizde İTALYAN'ın istikbalde Yü^mümüzü işgal için Adaları bir üssü hareket olarak ittihaza çalıştığı hakkında İTALYAN'lar tarafından işae olunduğuna şüphe olmayan propağandalar vardır. Diğer taraftan ADALARda halk ve bilhassa mahallî memurlar arasında sahillerimizin uzun menzili topraklarla techiz ve takviye olunduğuna ve sahilin her hangi bir suretle işgalinin imkânı bulunduğ^{madiği} hakkında kuvvetli şayiaların devam ettiği öğretilmiştir.

Rumların ara sıra Adaların YUNANİSTAN'a olmadığı takdirde TÜRKİYE'ye iade edilmesi hakkında ortaya attığı fikirler yavaş yavaş bütün adalara yayılmaktadır.

RODOS KONSOLOSUMUZUN verdiği bir habere göre adalara lazım olan Et, Yağ, Yumurta, Tavuk, Pring ve sair yiyecek eşyanın mübayaası için bazı adamların Batı Vilayetlerimiz köy ve kasabalarında dolastıkları anlaşıyor. Bu nevi ticaret kastiyle sahillerimize gelen yabancılardan İTALYAN istihbarat şebekesinin adamları olmaları kuvvetle muhtemeldir. Adaların coğrafi vaziyetleri ve iktisadî hayat şartları dolayısıyla bu mübayaatın men'i imkânı mevcut değildir. Ancak İKTİSAT Bakanlığının o havalide ve ADALARA en yakın noktada vücuda getireceği bir erzak ihracat Kooperatifi marifetiyle bu levazımatı hayatîyenin toplattırılarak bir elden ve bir noktadan adalara gönderilmesi imkânı

13.04.2022 tarih ve 34269117 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

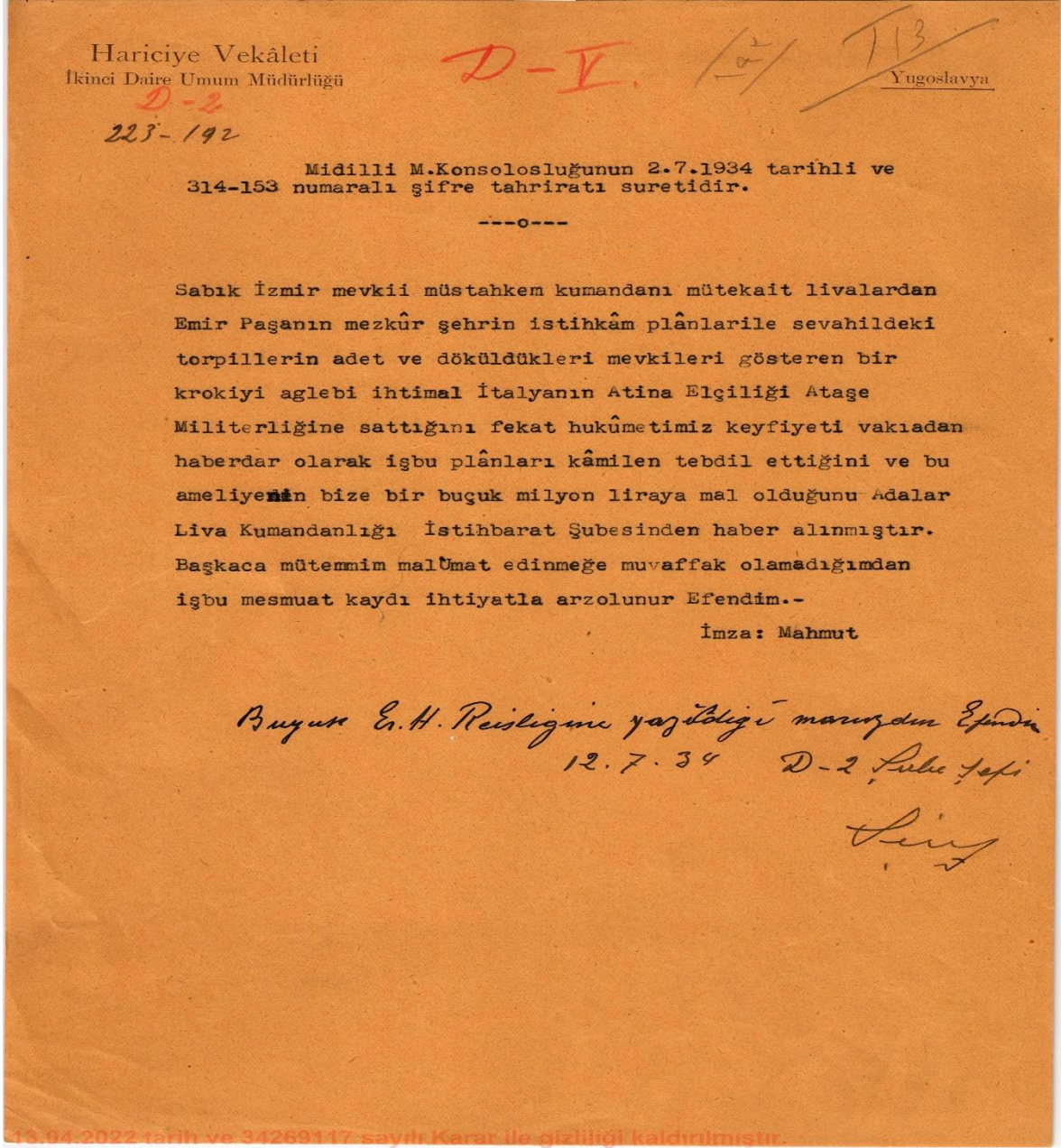
./.

bulunursa İTALYAN istihbarat şebekesinin YURDUMUZUN
bu kısmında faaliyetine darbe vurulmuş olur.

B.a.

13.04.2022 tarih ve 34269117 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

İtalya'nın istihbarat faaliyetlerine karşı alınan önlem



Emir Paşa olayı

İtalya Büyük Elçiliği tarafından verilmiş olan
28 Nisan 1935 tarihli muhtıranın tercemesidir.

Antalya'daki İtalyan Vis Konsolos Vekili, oraya muvasalatı
tarihi olan 1930 senesinden şimdiye kadar - O da Tavşan Avlamak üzere -
ancak üç defa geceleyin dışarı çıkmış ve bu gezintilerinde de şehrin
8 kilo metre uzağındaki "Kepez" tepesinden ileri gitmemiştir. Mumaileyhin
gündüz gezintilerine gelince : bunlar da avlanmak üzere yapılmış olup,
av tezkeresini hamil her şahsın yapabileceği zararsız ve vakit geçirmeğe
matuf gezintiler mahiyetinde bulunmaktadır.

Mahallî Hükûmetce, Konsolos Vekilinin gezintilerinden mafevk
makamlara malûmat vermek usulüne müracaat edileceği yerde, mumaileyhe,
luzumuna göre memnu sayılan mintakalar gösterilmiş ve bu suretle,
bunların haricinde kalan ve günün her hangi bir saatinde her hangi bir
şahsın gezmekte muhtar olduğu mahalleri ayırmak imkânı bahsedilmiş
olsaydı, şüphesiz daha isabetli bir iş yapılmış olurdu.

Buna mukabil, İzmir ve Antalya Konsoloshanelerinin mahallî
makamlar tarafından, hiç bir suretle muhik gösterilemeyecek pek sıkı bir
tarassud altında bulunduruldukları ve gayretkeşliğin, Konsoloshanelerden
çıkanları sebebi ziyaretleri hakkında isticvaba kadar vardırıldığı,
bu hususda Büyük Elçilik tarafından yapılan tafahhusat neticesinde tebey-
yün etmiş bulunmaktadır.

İzmir ile Antalya'daki İtalyan Şehbenderî Mümessillerini
gezdiren Arabacılar, gezinti programını Polis İdaresine bildirmek hususun-
da emir almış olup, bu zevat yaya olarak gezmeye çıktıkları zamanlarda da
bir kaç adım geriden yürüyen sivil polis memurları tarafından takip
ettirilmektedirler.

13.04.2022 tarih ve 34269117 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Antalya İtalya Konsolosu Carlo Carocci'nin faaliyetleri